

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE GÖRE
İSTANBUL HÜKÜMETLERİ (1920-1922)**

**Hazırlayan
Yasemin ÇELİK**

**Danışman
Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK**

Yüksek Lisans Tezi

**Haziran 2015
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE GÖRE
İSTANBUL HÜKÜMETLERİ (1920-1922)**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Yasemin ÇELİK**

**Danışman
Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK**

**Haziran 2015
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Adı-Soyadı: *Yasemin Çelik*

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Göre İstanbul Hükümetleri (1920-1922)” adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

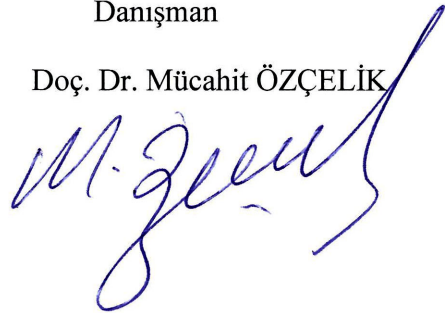
Tezi Hazırlayan

Yasemin ÇELİK

Danışman

Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK

Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK danışmanlığında **Yasemin ÇELİK** tarafından hazırlanan “**Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Göre İstanbul Hükümetleri (1920-1922)**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.12.106...../2015

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK

Üye : Doç. Dr. Serdar SAKİN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

M. Zin
Serdar Sakin
Haşim Erdoğan

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun *10/07/15*... tarih ve.....*14*..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.10 / .07 / 2015

Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Uzunca bir müddet mutlakiyet ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin ilanı ile Türk milletinin demokrasi yolundaki serüveni başlamış oldu. Fakat ne yazık ki devletin son zamanlarında demokrasi temellerinin tesis edildiği bu dönem, askeri ve siyasi buhranların yaşandığı bir döneme rast gelmiştir. Çalışmamız meşrutiyetin ilanı ile iktidar mevkiine gelen İstanbul hükümetleri döneminin son üç yılını incelemektedir. Bu dönem Anadolu topraklarında müttefik kuvvetlerin işgal hareketlerinin başladığı, Sevr projesi adı altında bölünme ve paylaşımların yaşandığı ve ülkede farklı renklerde bayrakların dalgalandığı bir zaman dilimini içermektedir. Çalışmamızda, 1920'de yayın hayatına başlayan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan haber ve makaleler ışığında ülke gündeminde önemli yer tutan bu olaylar karşısında İstanbul hükümetlerinin takındığı tavır ve bakış açısı değerlendirilmiştir.

Çalışmamız, giriş ve sonuç bölümleri hariç üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Türk kurtuluş hareketinin başladığı zamanlara denk gelen Ali Rıza Paşa, Salih Paşa ve Damat Ferit hükümetleri incelenmiştir. Damat Ferit'in Milli Mücadele karşıtı politikalarına gazetede yer alan makale ve haberler doğrultusunda yer verilmiştir. İkinci bölümde Tefik Paşa Hükümeti'nin iktidar mevkiine gelmesi ve bu dönemde yaşanan Anadolu-İstanbul uzlaşması incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, yeni bir Türk devletinin kurulması yolunda yaşanan siyasi ve askeri başarılar ve son Osmanlı hükümeti ile yaşanan siyasi ilişkilere değinilmiş, İstanbul'da Ankara yönetiminin resmen kurulmasına yer verilmiştir.

Çalışmamın her aşamasında büyük bir sabırla benden desteğini esirgemeyen, tez danışmanım saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mücahit Özçelik'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kütüphane hizmeti konusunda bana yardım eden sevgili arkadaşlarım Filiz Bıyıkoğlu, Reyhan Demir ve Firdevs Güneş'e ve aileme teşekkür ederim.

Yasemin ÇELİK

Haziran 2015, KAYSERİ

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE GÖRE İSTANBUL HÜKÜMETLERİ (1920-1922)

Yasemin ÇELİK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2015
Danışman: Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sonunda çok ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından Anadolu topraklarında siyasi bir yönetim boşluğu oluşmuştur. İşgal kuvvetleri mütarekeden kaynaklanan maddeleri de bahane ederek, Anadolu topraklarında haksız bir işgal hareketine kalkışmıştır. İşgaller sonrasında baş gösteren siyasi yönetim boşluğu, İstanbul'da sıkça hükümet değişikliğine sebep olmuştur. Mütarekenin işgale zemin hazırlayacağını önceden tahmin eden Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya resmi bir görevle gönderilmeyi, milletin kurtuluşu adına fırsata çevirerek, Türk kurtuluş hareketini başlatmıştır. Bu hareket Ankara'da bağımsız bir devlet olma yolunda ilerlerken, Anadolu ve İstanbul diye bir ayırımın oluşmasına zemin hazırlamış ve ülkede çift başlı bir yönetim oluşturmuştur. 1920 yılında yayın hayatına başlayan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara hükümetinin yayın organı olarak, İstanbul hükümetlerinin izledikleri siyaseti halka duyurmayı amaçlamıştır. Çalışmamızda Milli Mücadele Dönemi boyunca iktidar mevkiine gelen İstanbul hükümetleri, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan makale ve haberlerden derlenen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Milli Mücadele Dönemi boyunca Damat Ferit'in takip etmiş olduğu kirli siyaset gazete tarafından çok ağır bir dil ile eleştirilmiş, Sevr Antlaşmasına onay veren Ferit ve yandaşları hain ilan edilmiştir. Damat Ferit'ten sonra iktidara gelen Tevfik Paşa hükümetinin güttüğü ılımlı siyaset, gazetede ki üslubun da yumuşamasına sebep olmuştur. Tevfik Paşa hükümeti döneminde Ankara ve İstanbul arasındaki ilişkilerde uzlaşma sinyalleri verilmeye başlanmış ve nihayetinde Ankara hükümetinin milletin tek resmi temsilcisi olduğu kabullenilmiştir. Kazanılan askeri zaferler ile yeni bir Türk devletinin inşası yolunda adımlar atılırken İstanbul hükümetleri dönemi de sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Damat Ferit, Sevr Antlaşması, Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümetleri.

GOVERNMENTS OF İSTANBUL ACCORDING TO THE HAKİMİYET-İ MİLLİYE NEWSPAPER (1920 -1922)

Yasemin ÇELİK

Erciyes University, Institute of Social Sciences
Master Thesis, June 2015
Supervisor: Associate Professor Mücahit ÖZÇELİK

ABSTRACT

At the end of First World War, a political management gap occurred in Anatolia after concluding of Mondros Armistice including heavy conditions. Occupation Forces tried to conquer Anatolia in an unfair way by using the provisions of the treaty as an excuse. The political management gap appeared after the occupations caused government changes in İstanbul frequently. Mustafa Kemal Pasha predicted that Mondros Armistice would lead to occupations, so he started Turkish Liberation Movement by converting his official duty in Anatolia to an opportunity. While this movement was proceeding to become an independent in Ankara, it caused a division between Ankara and İstanbul and a two-headed management occurred in the country. Hakimiyet-i Milliye starting its publication life in 1920, tried to announce the policies of İstanbul Government to the public during the period of national struggle as the publication company of Ankara Government. Governments of İstanbul remaining in power during the period of national struggle are evaluated in our research by benefiting from the news and articles published in Hakimiyet-i Milliye newspaper. The dirty policies followed by Son-in-Love Ferit during the period of national struggle were criticized by the newspaper badly. Son-in-Love Ferit and his partisans approving Sevr Treaty were declared as traitors. The moderate policy implemented by Tevfik Pasha's government caused the wording of the newspaper to be softened. The signals of reconciliation between İstanbul and Ankara Governments were started to be given during the reign of Tevfik Pasha and finally it was approved that Ankara Government is the only official representative of the public. While many steps were taken on the way of the construction of a new Turkish state with the triumphed military victories, the period of İstanbul Government came to an end.

Key Words: Hakimiyet-i Milliye Newspaper, Son-in-Love Ferit , Sevr Treaty, Tevfik Pasha , Mustafa Kemal Pasha, İstanbul Government.

İÇİNDEKİLER

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE GÖRE İSTANBUL HÜKÜMETLERİ (1920-1922)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL ONAY	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Konu	1
2. Amaç ve Önem	1
3. Yöntem	2
4. Genel Bilgiler	2

I. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE BAŞLARKEN İSTANBUL HÜKÜMETLERİ

1.1. Ali Rıza Paşa Hükümeti (2 Ekim 1919-8 Mart 1920)	21
1.1.1. Hükümetin Kuruluşu	21
1.1.2. Anadolu ile Temaslar	23
1.1.3. Mebusan Meclisi'nin Açılması ve Çalışması	27
1.1.4. Hükümete Yapılan Baskılar	34
1.2. Salih Paşa Hükümeti (8 Mart-4 Nisan 1920)	38
1.2.1. Hükümetin Kuruluşu	38

1.2.2. İstanbul'un İşgali ve Tutuklamalar	39
1.3. Damat Ferit Hükümeti (5 Nisan-30 Temmuz 1920).....	46
1.3.1. Kabinenin Kuruluşu.....	46
1.3.2. Damat Ferit Hükümetinin Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri.....	48
1.3.3. Sevr Antlaşmasının İmzası	57

II. BÖLÜM

TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ

2.1. Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim 1920-4 Kasım 1922).....	66
2.1.1. Kabinenin Kuruluşu.....	66
2.1.2. Tevfik Paşa Hükümeti'nin Programı	69
2.2. İstanbul'un Anadolu ile Uzlaşma Çabası.....	71
2.3. Londra Konferansı (21 Şubat 1921)	74
2.3.1. Konferansın Toplanma Sebebi.....	74
2.3.2. Ankara'nın Londra Konferansı'na Davet Edilmesi.....	76
2.3.3. Konferansın Açılışı ve Sonucu.....	81

III. BÖLÜM

CUMHURİYETE DOĞRU

3.1. Londra Konferansı Sonrası Yaşanan Gelişmeler.....	89
3.1.1. Tevfik Paşa Hükümeti'ne Yapılan Baskılar	89
3.1.2. Tevfik Paşa Kabinesindeki Tebeddülât ve İstifalar	92
3.2. Paris Konferansına Giden Süreç	97
3.2.1. Yusuf Kemal Bey'in İstanbul Temasları ve Avrupa Seyahati	97
3.2.2. İzzet Paşa'nın Avrupa Temasları	101
3.2.3. Paris Konferansı (22-26 Mart 1922)	105
3.2.4. İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri'ne Cevabı	111
3.2.5. İstanbul'da Hükümet Devirme Teşebbüsü	112

3.3. Milli Mücadele'nin Başarısı ve İstanbul Hükümeti'nin İstifası	113
3.3.1. Hakimiyet-i Milliye'nin İstanbul Zihniyetini Değerlendirmesi	113
3.3.2. Mudanya Mütarekesi ve İstanbul Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na Davet Edilmesi	115
3.3.3. İstanbul Hükümeti'nin İlgâ Edilmesi	120
SONUÇ.....	125
İNDEKS	131
KAYNAKLAR	136
EKLER.....	149
ÖZGEÇMİŞ.....	157

KISALTMALAR

ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
C:	: Cilt
çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
EKEV	: Erzurum Kültür Vakfı
Ens.	: Enstitü
Gnkur.	: Genelkurmay
Haz.	: Hazırlayan
PAÜ	: Pamukkale Üniversitesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfa Aralığı
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

1. Konu

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı son bulmuş ve ülkede yeni siyasi yapılanmalara başvurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 1919 yılında başlayan Milli Mücadele, teşkilatlanma sürecini kısa bir sürede tamamlamış ve Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazetesi kurularak yayımlanmaya başlanmıştır. Çalışmamızın konusunu, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, İstanbul'da kurulan hükümetler ile ilgili haber ve makaleler oluşturmaktadır. Ankara ve İstanbul arasında en yoğun ilişkilerin yaşandığı 1920-1922 yılları arasında meydana gelen önemli siyasi gelişmeler şüphesiz ki Milli Mücadele'nin seyrini de etkilemiştir. Ankara'da var olma mücadelesi veren bir hareket, zaman zaman İstanbul'daki siyasi engel ve baskılara da maruz kalmıştır. Çalışmamız 1920 yılından saltanatın kaldırılmasına kadar olan süre içerisinde iktidarda olan hükümetlerin içeride ve dışarıda izlemiş oldukları siyasi faaliyetlerini, gazete sayfalarına taşınan belli başlı önemli gelişmeler ışığı altında incelemektedir.

2. Amaç ve Önem

Çalışmamızın amacı, Anadolu topraklarında yeni bir dönemin başlangıcında, Anadolu'ya hâkim olmak isteyen iki idare (Ankara ve İstanbul Hükümetleri) arasındaki ilişkinin bir boyutunu incelemektedir. Bu boyut Ankara hükümetinin yayın organı olarak çalışan Hakimiyet-i Milliye Gazetesidir. Bu dönemde yaşanan hükümet değişiklikleri ve İstanbul hükümetlerinin Milli Mücadele'ye karşı sergiledikleri tutum ve tavırlar Hakimiyet-i Milliye gazetesinin ışığı altında değerlendirilmiştir.

Başlangıcından itibaren Milli Mücadele'nin önemli bir boyutunu oluşturan İstanbul'da kurulmuş olan hükümetler ve bu hükümetlerin Türk Milli Mücadelesi'ne karşı

takındıkları tavır şüphesiz ki Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından son derece mühim ve güncelliğini koruyan bir konudur. Çalışmamızda konuyu, Ankara eksenli Hakimiyet-i Milliye doğrultusunda ele alıp değerlendirdik.

3. Yöntem

“İstanbul Hükümetleri” konusu, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 1920, 1921, 1922 tarihli nüshalarına yansıyan haber ve makaleler etrafında derlenip, ele alınmıştır. Bahsi geçen yıllara ait gazete nüshaları “Tarama Modeli” ile incelenmeye tabi tutulmuştur.

Çalışmamızda gazete haber ve makalelerinin yetersiz kaldığı durumlarda konular arası bölünmüşlüğü tamamlamak maksatlı, tez konumuz ile ilgili hazırlanmış telif ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda Belleten, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türkler Ansiklopedisi gibi kaynaklara başvurulmuştur.

Çalışmamızın sağlam kaynak ve eserlere dayandığını göstermek ve bilginin doğruluğunu araştırmak maksadıyla, dipnot kullanmaya özen gösterilmiştir.

4. Genel Bilgiler

Avrupa’da rönesans, reform ve coğrafi keşiflerle başlayan “Aydınlanma Çağı” 1789 Fransız İhtilali ile doruğa ulaşmıştır.¹ Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilali başladığında, diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi, buna, Fransa’nın bir iç sorunu olarak bakmıştır. Bir İslam devleti olması, Avrupa ölçülerine göre ayrıcalığa ve eşitsizliğe dayanan siyasi, sosyal bir yapıya sahip olmamasından bir endişe de duymamıştır.² 1789’da Fransızların Adriyatik kıyılarındaki faaliyetlerine ilişkin kaleme aldığı raporlarda Reis Efendi Atıf Fransızların kadim Yunan yönetim biçimini kurduklarını dile getirdikten sonra, Osmanlı Devleti’nin başına çok iş açacak olan iki gücü, yani milliyetçilik ve hürriyetçiliği kusursuz olarak teşhis etmişti.³

¹ Ertuğrul İşler, “Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazını’na Bir Bakış”, *PAÜ Eğitim Fak. Dergisi*, 1999, S. 5, s. 49.

² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Havacılık Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 1979, s. 45.

³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev.: Babür Tuna), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008, s. 180.

Atıf Efendi'nin Osmanlı'nın başına iş açacak diye tespit ettiği bu iki güç, Osmanlı Devleti'nin ihtilalden payına düşen hissesi olmuştur. Milliyetçilik akımları sonucu azınlıkların çıkardığı isyanlar ile toprak kaybına uğrayan Osmanlı, Türk aydınlarının başlattığı hürriyet ve eşitlik söylemleri karşısında önce ıslah hareketlerine girişmiş, sonra da rejim değişikliği yaşamıştır.

Osmanlı Devleti batılı anlamda bir düşünce ve yönetim şekli getirmek için, Avrupa'dan esinlenerek yapılan programlı bir yenilik ve kültür hareketi olan Tanzimat Fermanı'nı (1839) ilan etmiştir.⁴ Daha sonra, Ali ve Fuat Paşalar devletin bekasını temin edecek çeşitli din ve ırkların Osmanlılık içinde eriyeceğini düşünerek 1856'da Islahat Fermanı'nı ilan etmişlerdir.⁵ Yapılan yenileşme hareketlerinin bir devamı olarak, I. Meşrutiyet (1876) ve II. Meşrutiyet'in (1908) ilanı ile demokrasinin Türkiye serüveni yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Türk toprağına dikilmiş olan hürriyet ağacı artık kök salmıştı.⁶ Asırlardan beri mutlakiyetle yönetilen Osmanlı Devleti 1876'da Kanuni Esasi'nin ilanı ile beraber parlamenter sisteme geçmiştir. Zaman zaman kesintilere uğrayan Meşrutî yönetimin tesisi ile birlikte Türk tarihinde İstanbul Hükümetleri olarak geçen bir dönem başlamıştır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra ise İttihat ve Terakki Partisi ülkenin hem yönetimini hem de kaderini ele almıştır.

Osmanlı Devleti, 18. yüzyıl başlarından itibaren mütemediyen toprak kaybına uğramış dünya siyasetindeki hâkimiyetini de kaybetmeye başlamıştı.⁷ Trablusgarp Harbi ile onu takip eden Balkan Harbi'nden henüz çıkmış kendisini siyasi bakımdan yalnızlıktan kurtarmak için Birinci Dünya Savaşı'na yorgun, bitkin ekonomik ve mali bakımdan sıkıntı ve buhran içerisinde, manevi takatsizlik ve huzursuzluk içinde katılmıştır.⁸ Birinci Dünya savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum,

⁴ Uçarol, s.125.

⁵ Şerif **Demir**, Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, 2011, s.339.

⁶ Lewis, s.181.

⁷ Mustafa **Turan**, *Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005, s. 1.

⁸ Hamza **Eroğlu**, *Türk Devrim Tarihi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, ss.43-44.

uluslararası ilişkiler ve stratejik değerlendirmeler bakımından gerek savaşa girişi ve gerekse Almanların yanında yer almasında önemli rol oynamıştır.⁹

2 Ağustos 1914 de Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzalayan,¹⁰ Osmanlı Devleti, 11 Kasım'da İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etti. Padişah V. Mehmed Reşad savaş ilanından 3 gün sonra 14 Kasım 1914'de "*Cihad-ı Ekber*" ilan etmiştir.¹¹ Savaşın, jeopolitik konumu itibariyle Osmanlı Devleti topraklarında yoğunlaşması kaçınılmaz görünüyordu.¹² Osmanlı Orduları, Galiçya, Sina, Irak ve Doğu cephelerinde kara muharebeleri verdiler. Hicaz ve Yemen savunma cepheleri ile Azerbaycan harekâtını ve Çanakkale'de ise hem deniz hem de kara muharebeleri yaptılar.¹³

1914'ten bu yana çeşitli cephelerde yapılan savaşlarda Osmanlı orduları ilk başlarda başarılı mücadele vermiş, Çanakkale'de, Kut'ül- Amare'de başarılar kazanmış ise de, daha sonra yenilgilere uğramış.¹⁴ Bir taraftan Filistin-Suriye savunma hattının süratle çökmesi, diğer taraftan Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Balkan- İstanbul yolunun İtilaf Devletleri'nin ordularına açılması üzerine, savaşa devam etmenin imkânsızlığını gören İttihat ve Terakki Hükümeti, uygun bir barışın yapılmasına kolaylık sağlamak düşüncesiyle 13 Ekim 1918'de iktidardan ayrılmıştır.¹⁵

İstanbul'da Talat Paşa kabinesinin istifasından sonra bir hükümet boşluğu oluşmuş, Padişah Vahdettin, halefi hakkında Talat Paşa'nın görüşünü sorduğunda, Talat Paşa Abdülhamid devri ricalinden eski sadrazam ve eski Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa ile Ayan azasından Müşir İzzet Paşa'yı ileri sürmüş ve en ziyade İzzet Paşa üzerinde durmuştur.¹⁶ Fakat yeni kabineyi kurmak için Tevfik Paşa görevlendirilmiştir. Tevfik Paşa, kabinesine ittihatçı nazır almak istememiş, buna karşılık ittihat ve terakki ileri

⁹ Mücahit **Özçelik**, *Türk Basınında Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşına Giriş Süreci*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2006 (Yayımlanmamış Master Tezi), s.104.

¹⁰ Özçelik, s. 32.

¹¹ Durmuş **Yalçın** vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ATAM Yayınları, Ankara 2006, C. I, s. 81.

¹² Semih **Yalçın** vd., *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2004, s. 81.

¹³ Kerim **Sarıçelik**, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s.175.

¹⁴ Yücel **Özkaya** vd., *Milli Mücadele Tarihi*, ATAM Yayınları, Ankara 2005, C. I, s. 29.

¹⁵ Semih, **Yalçın**; Salim **Koca**, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, Berikan Yayınları, Ankara 2007, s. 79.

¹⁶ Bayar, s. 15.

gelenleri de kendilerini güvende görmeden iktidarı devretmek istememişlerdir.¹⁷ Tevfik Paşa'nın muvaffak olamayacağı anlaşıldıktan sonra Vahdettin, Hükümet teşkilini Ayan Azasından Müşir İzzet Paşa'ya havale etmişti.¹⁸

İzzet Paşa, şahsen İttihat ve Terakkiye karşı değildi. Dürüst, vatansever bir askerdi. Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere birçok kimse onu, böyle bir zamanda sadarete en uygun kişi olarak görüyorlardı.¹⁹ İzzet Paşa hem Sadrazam hem de Harbiye Nazırı olmuştu. Fethi Bey ise Dâhiliye Nazırı olarak ilân edilmişti. Ayrıca, Rauf Bey Bahriye Nazırı, Cavit Bey Maliye Nazırı olmuşlardı.²⁰ Böylece Ali Rıza Paşa, Fethi Bey, Cavit Hayri, Rauf Beyler gibi bazı ittihatçıların veya ittihatçılara yakın kişilerin bulunduğu bir kabine teşkil etmişti.²¹

Sadrazam İzzet Paşa, 19 Ekim 1918 Cumartesi günü Meclis-i Mebusan'da hükümet programını okudu; Hükümetin Wilson prensiplerini benimsediği, Arapların yaşadığı topraklarda, hilafet ve saltanat makamına bağlı kalmak şartıyla muhtar bir idare şekli düşünüldüğü, savaş esnasında bazı sorunlar yüzünden sürülmüş olanların geri dönmelerinin yerinde bulunduğunu, idari ve askeri kararlarla sürülmüş olan bazı kimselerin serbest bırakılmaları, siyasi mahkûmların affedilmesinin gerekliliği²² gibi konular programın ana başlıklarını oluşturmaktaydı.

Sadarete gelen Ahmet İzzet Paşa Hükümeti Kut'ül- Amare savaşında tutsak edilen İngiliz Generali Townshend aracılığı ile İngilizlerle temas kurmuştur. Bu mütareke teklifi İngilizlerce kabul edilmiş²³ Amiral Calthorpe, Sadrazama bir telgraf göndererek mütareke için Türk delegelerinin gönderilmesini istemiştir.²⁴ Padişah, mütareke için baş delege olarak Damat Ferit'i göndermek istiyordu.²⁵ İzzet Paşa, padişahın Damat Ferit hakkındaki ısrarı üzerine; "*Bu adam mecnundur; bu misillü vezaif-i mühimme kendisine nasıl tevdi olunabilir?*" diyerek Ferit'in delege seçilmesine mani olmuştur.²⁶ Daha sonra

¹⁷ Selek, s. 40.

¹⁸ Bayar, s. 19.

¹⁹ Selek, s. 41.

²⁰ Melek **Öksüz**, "Amerikan Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde Osmanlı Hükümetleri", *Turkish Studies*, V, 1258.

²¹ Semih, Yalçın; Salim Koca, s.80.

²² Selahattin **Tansel**, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, C: I, s.16.

²³ Durmuş Yalçın vd., s.133.

²⁴ Özkaya, s. 28.

²⁵ Sabahattin **Selek**, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010, C: I, s. 42.

²⁶ Ali Fuat **Türkgeldi**, *Görüp İşittiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 153.

delege olarak, Rauf Bey, Reşat Hikmet Bey (Hariciye Müsteşarı), Kurmay Yarbay Sadullah Bey atanmıştır.²⁷

Agamemnon zırhlısında yapılan ve dört gün süren görüşmelere İngiltere ve müttefikleri adına Amiral Calthrope katılmıştır. Türk heyeti, zaman zaman hükümetten yeni talimat isteyerek ve daha çok inisiyatif kullanarak İngiliz Amiralinin teklif ettiği mütareke şartlarını hafifletmeye çalışmış ve nihayet görüşmelerin kesileceğine dair verilen ultimatom üzerine mütarekeyi 30 Ekim 1918’de imzalamıştır.²⁸

Mondros mütarekesinin imzalanmasında, manevi bakımdan da olsa, 8 Ocak 1918 tarihli Wilson beyannamesinin, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili 12’nci maddesinin de tesiri olmuştu. Bu maddeye göre, Osmanlı İmparatorluğunun Türklerle meskun kısımlarına itirazsız bir hakimiyet temin edileceği ifade edilmişti.²⁹

İzzet Paşa’nın Ayan ve Mebusan meclislerinin gizli oturumunda mütarekenin kabulünden başka çare olmadığı yolundaki beyanları üzerine her iki meclis oy birliği ile hükümete imza için yetki vermişti.³⁰

Rauf Orbay anılarında mütarekeyi imzalamak zorunluğunda olduğunu anlatmaya çalışırken şu düşüncelerini aktarmıştır: “İngilizler’ in başlıca gayeleri Boğazlar’dan serbest olarak geçmek ve bunu sağlamak için de istihkâmları ellerinde bulundurmaktı. Türkiye toprakları üzerinde istila emelleri beslemiyorlardı.”³¹ Fakat mütareke metninin maddeleri ve mütarekeden sonra oluşan manzara bu görüşü çürütecekti.

Sadrazam tarafından mütareke metni Sultan Vahdettin’e gönderilmişti. Padişah, bu teklifte şahsı ve hanedanı aleyhinde bir kayıt görmediği için müsterih olarak: “Şartlar çok ağır olmakla beraber ileride, İngilizlerin müsamahalarına nail oluruz” ümidiyle mütarekenin imza edilmesini tavsiye etmişti.³²

Mütarekenin askeri şartları Türklerin aleyhine idi. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının işgali, Toros Tünellerinin terki, İtilaf Devletleri’ne ait savaş gemilerinin Marmara ve

²⁷ Tansel, s. 21.

²⁸ Selek, ss. 44-45.

²⁹ Eroğlu, s.51.

³⁰ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Baha Matbaası, İstanbul 1965, C. I, s. 82.

³¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK Yayınevi, Ankara 1983, C: III, s. 757.

³² Bayar, s. 82.

Karadeniz'e geçmesi, ordunun terhisi, İmparatorluk aksamı (Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen) ile her türlü münasebetin kesilmesi, Kafkasya'ya geçmiş olan kuvvetlerimizin 1877 sınırlarının gerisine çekilmesi gibi mühim konuları barındırıyordu.³³ Özellikle Mütarekenin 7. Maddesine göre *“İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek durum çıktığı takdirde, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkını haiz olacaklar”*, hükmü konduğu için bundan en geniş anlamı ile uygulama yolu açık bulunuyordu.³⁴

Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'unda Mondros Mütarekesinin maddelerini ve de özellikle yedinci maddesini, *“beyni yakan ateşten bir zehir olarak tanımlamış”* ve *“bu maddenin vatanın geri kalan kısmını düşmanların işgal ve istilasına hazır bulundurmaya yeterdi”* diye eklemiştir.³⁵

Ateşkes imzalanmış olmasına rağmen İngiliz orduları harekâta devam etmiş ve kendi menfaatleri gereği uluslararası hukuku çiğneyerek, 1 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmişlerdir.³⁶ Mütarekenin yürürlüğe girdiği gün işgal altında olmayan Musul 3 Kasım'da İngilizler tarafından işgal edilmiş ve 8 Kasım'da Hükümet Konağı'na İngiliz bayrağı çekilmişti.³⁷

Donanmalar 60 savaş gemisi olarak 12 Kasım'da Çanakkale Boğazına girdiler.³⁸ Kilitülbahir ile Seddübahir arasındaki iki kale ve istihkâmlar İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından tamamen işgal edildi, ayrıca Çanakkale ve Gelibolu'ya da müttefik kuvvetleri çıkarıldı.³⁹ Fransızlar, 11 Kasım 1918 tarihinde İskenderun'a ve 11 Aralık 1918'de de Ermeni gönüllü alayıyla birlikte Dört Yol'a girmiş, aynı kuvvetler, 17 Aralık 1918'de Mersin'i, 21 Aralık 1918'de Adana'yı ve 27 Aralık 1918 tarihinde de Pozantı'yı işgal etmişlerdir.⁴⁰ İtilaf Devletleri Kars, Ardahan, Batum'un da tahliyesini istediler. Dokuzuncu Ordu Komutanı Yakup Şevket Paşa, tahliye konusunda yavaş

³³ Hüsamettin **Ertürk**, *İki Devrin Perde Arkası*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996, s. 187.

³⁴ Afet **İnan**, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 51.

³⁵ Mustafa Kemal **Atatürk**, *Nutuk*, (Haz. Zeynep Korkmaz), ATAM Yayınları, Ankara 2007, s. 245.

³⁶ Serdar **Sakin**, *Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu Açısından Musul Sorunu*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2007 (Basılmamış Doktora Tezi), s. 61.

³⁷ Ali **Arslan**, *İstanbul'dan Çıkış Milli Mücadele'ye Giriş*, İdil Yayıncılık, İstanbul 2013, ss. 11-12.

³⁸ Bayur, s.786.

³⁹ Tayyib **Gökbilgin**, *Milli Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, C: I, ss. 25-26.

⁴⁰ Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, s.39.

davranıyordu. Paşa İngilizlere, 25 Ocak'ta üç vilayetin tamamen tahliye edileceğini söylemişti. Türk ordusu Kars, Ardahan yöresindeki top, silah, cephane ve yiyecek maddelerinden önemli bir kısmını geri götürmek başarısını elde etmiştir.⁴¹ İtalyanlar, 28 Mart 1919 tarihinde 300 kişilik bir birlikler Antalya'yı işgal etmişlerdir. 24 Nisan 1919 tarihinde de bir tabur askerle Konya İstasyonunu, 28 Haziran 1919 tarihinde de Burdur'u işgal etmişlerdir.⁴²

13 Kasım'da İtilaf Devletleri'nin 60 parça harp gemisinden kurulan büyük filosu azınlıkların çılgınca gösterileri arasında İstanbul önünde demirledi.⁴³ Hüsamettin Ertürk, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a girdiği günü şöyle anlatmaktadır:

“13 Kasım 1918 Salı günü sabahı Marmara ufukları siyah dumanlarla kararmıştı. Kuşluk vaktinde birbirlerine paralel bir nota ile dört, beş dizi olarak limana doğru yol alan siyah gövdeli düşman harp gemilerinin korkunç mevcudiyetleri, sahillere, damların üstüne dökülmüş olan İstanbul halkının seçebileceği derecede yakına gelmişti. Beyoğlu'ndaki gayri müslim ve yabancılara ait binaların üstünde üç bayrak dalgalanıyordu. Kırmızı çizgileriyle mavi zemin üzerine İngiliz bayrağı, üç rengi birbirine ufki iki bayrak birindeki renklerde mavi, diğerindeki sarı yegane farkı belirtiyordu. Bunlarda Fransız ve İtalyan bayrakları idi. Donanmanın büyük gemileri, Dolmabahçe Sarayı'nın önünde demirliyor. Hiç biri şehri selamlamak lüzumunu bile duymuyordu.”⁴⁴

Padişah, İzzet Paşa kabinesindeki Fethi, Rauf ve Cavit Beyler gibi Nazırların kabineden çıkarılmasını istiyordu.⁴⁵ Bu konuda Ali Rıza Paşa'yı devreye sokarak, bu iki ismin Meclis-i Vükela'da bulunmalarını uygun görmediğini dile getirmiştir.⁴⁶

Ahmet İzzet Paşa, padişahın bu konudaki baskısı üzerine Mustafa Kemal ile görüşmüş istifa sebebini anlatarak: *“Zat-ı Şahane bizi ıskat edip Tevfik Paşa'yı sadarete getirmek istiyor. Buna ne dersiniz?”* diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın bu husustaki fikrini

⁴¹ Özkaya, s. 30.

⁴² Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, ss. 40-41.

⁴³ Enver Ziya **Karal**, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Maarif Basımevi, İstanbul 1957, s. 5.

⁴⁴ Ertürk, s. 187.

⁴⁵ Arslan, s. 13.

⁴⁶ Bayur, s. 784.

sormuştur. Mustafa Kemal Paşa da, haysiyet meselesi yüzünden böyle zamanda hükümetten ayrılmanın doğru olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Zat-ı Şahane kendiliğinden ne karar alabilir, ne de karar tatbik edebilir. Bana kalırsa makamınızda oturunuz. Bunu sizden çok rica ederim. Siz buna karar verdiğiniz takdirde Zat-ı Şahane kararsız kalacaktır.*”⁴⁷

İzzet Paşa hükümetinin istifasından bir gün sonra, İstanbul’da İngilizlerin işbirlikçisi olarak bilinen Yeni İstanbul gazetesinin ilk sayısı yayınlanmıştı. İngiliz Muhipleri Cemiyetinin kurucusu Sait Molla bu gazetede başyazarlık yapmaktaydı. İngiliz dostluğu ile meselelerin halledilebileceğini savunan ve Kuva-yı Milliye’ye şiddetle karşı çıkan Ali Kemal de İngilizlerin en azimli millet olduğunu ve Osmanlı Devleti’nin iki siyasi ilkesinin olması gerektiğini; bunların içeride milliyetlerin birliği, dış politikada ise İngiliz dostluğu olarak açıklıyor ve İngilizlerle bozuşulmamasını savunuyordu.⁴⁸

Ahmet İzzet Paşa’nın tam yirmi beş gün yaşayabilen kabinesi çekilir çekilmez, Tevfik Paşa, 11 Kasım 1918’de kendi hükümetini kurdu. Rıza Tevfik, Damat Şerif Paşa, Kambur İzzet Paşa ile Sulh ve Selamet Partisi’nden Mustafa Arif gibi koyu ittihatçı karşıtı şahsiyetler vardı Tevfik Paşa’nın kabinesinde.⁴⁹

11 Kasım 1918’de kurulan Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin maksadı Anadolu’da teşekkül eden Kuva-yı Milliye’yi dağıtmak değil, Kuva-yı Milliye’yi “*Kuva-yı Muntazama*” haline getirmektir.⁵⁰

Tevfik Paşa kabinesi çok talihsiz bir dönemde iktidara gelmişti. Bir taraftan İngiliz, Fransız ve İtalyan donanmaları Dolmabahçe önünde sıra sıra dizilmiş, diğer yandan Fransız ordusu başkumandanı Franchet d’Esperey gayri Müslimlerin alkışı eşliğinde, dizginsiz beyaz bir at üzerinde eski Roma fatihleri gibi şehre girmişti.⁵¹

⁴⁷ Semih Yalçın, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal’in İstanbul’daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918- 16 Mayıs 1919)”, *Ankara DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: XVII, s.183.

⁴⁸ Arslan, ss. 14-15.

⁴⁹ Orhan Koloğlu, *Son Sadrazam Milli Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa*, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 95.

⁵⁰ Arslan, s. 20.

⁵¹ Türkgeldi, s. 165.

Tevfik Paşa'nın kabinesinin kurulması ile beraber İstanbul'da çıkan gazetelerde meclisin feshedileceğine dair yazılar yazmaktaydı.⁵² Çünkü parlamentodaki milletvekillerinin hemen hepsi İttihat ve Terakki Partisi'ne bağlıydı ve birçok yeni problemle uğraşan kabinenin görevlerini yerine getirmesini engelliyordu.⁵³ Nitekim, 21 Aralık 1918'de Padişah Kanunu Esasi'nin 7. Maddesinin kendisine tanıdığı hakka dayanarak Meclisi Mebusanı feshettiğini ilan etti.⁵⁴ Bunun diğer bir sebebi, bir gensoru önergesine karşılık hükümete güvenoyu verilmeyeceğini, ayan ve mebusan meclisleri reislerinden Tevfik Paşa'nın haber alması idi.⁵⁵

12 Ocak 1919'da Tevfik Paşa istifa etti ve hükümeti kurma görevi yeniden ona verildi. Bu istifanın amacı kabinede bazı değişiklikler yapmaktı. Cevat Paşa'nın yerine Ferik Ömer Yaver Paşa ve Arif Hikmet Paşa kabineye alındı. Bu kişiler genel olarak saray çizgisinde idiler.⁵⁶ Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerine baskılar yapılmaya başlanmıştır, 18 Ocak'ta Calthorpe, sadrazam ve hariciye nazırına, İngiliz tutsaklara kötü muamele edenler ile Ermeni kırımıyla ilgisi olanların cezalandırılmaları konusunda direktifler vermeye başladı.⁵⁷

Tevfik Paşa kabinesinde 15 Şubat 1919'da bir buhran yaşandı ve kabinedeki nazırlar görevlerinden istifa etmeye başladılar. Neticede 3 Mart'ta kabine düştü⁵⁸ ve 4 Mart 1919'da Birinci Damat Ferit hükümeti kuruldu.⁵⁹ Damat Ferit politik hayatta tanınmış biri değildi.⁶⁰ Padişahın Damat Ferit'i İngilizlerin baskısıyla sadrazam yapmış olması mümkündür. Fakat Damat Ferit zekâsının kıtlığı ve şahsi kinlerini öne atması yüzünden devlet işlerini çıkmaza sokmuştur.⁶¹ Selahattin Tansel'e göre Osmanlı Devleti en kritik günlerini yaşadığı bu dönemde, devlet en değerli insanlar tarafından yönetilmeliydi, Damat Ferit gibi, politik hayatı sönük, iç işlerde hiçbir tecrübesi olmayan bir kişi, iş

⁵² Türkgeldi, s. 166.

⁵³ Öksüz, s. 1260.

⁵⁴ İnan, s. 51.

⁵⁵ Gökbilgin, s. 20.

⁵⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, C: I, s.127

⁵⁷ Akşin, s.128.

⁵⁸ Gökbilgin, ss.55-56.

⁵⁹ Arslan, s.21.

⁶⁰ Tansel, s.80.

⁶¹ Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Tarihinde Meseleler*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997, s. 106.

başına gelmemeliydi, padişahın böyle bir karar vermesinin sebebi, Damat Ferit'in İttihatçı düşmanlığı ve İngilizlere yakın olmasından kaynaklanmaktaydı.⁶²

Yeni hükümet bir intikam kabinesi gibi görünmekteydi. 10 Martta aralarında birçok İttihat ve Terakki Cemiyetinin ileri gelenlerinin bulunduğu bir tutuklama başlatıldı.⁶³ Damat Ferit hükümetinin en önemli üç işinden biri, herhâlde, İttihat ve Terakkilileri kovuşturmak ve onları birtakım cezalara çarptırarak, hem İtilaf Devletleri'nin gözüne girmek, hem İttihat ve Terakki'yi siyaset sahnesinden silmekti.⁶⁴

Dâhiliye Nazırı Cemal Bey⁶⁵, bir gazeteye verdiği beyanatta şöyle diyordu: “*Hesap sormaya milletin hakkı yok mu zannediyorsunuz? Hükümet süratle iş görmek istemektedir. Kanlı maziye temizleyecektir. Nazırlar memlekette örfi idare devam ettiği cihetle, Divan-ı Ali’de değil fakat Divan-ı Harbi Örfi’de muhakeme edilecektir.*”⁶⁶

13 Kasım 1918 günü müttefik filolarının İstanbul’a geldiği gün, İstanbul’a ayak basan Mustafa Kemal Paşa,⁶⁷ Tevfik Paşa hükümetini düşürerek yerine İzzet Paşa hükümetinin yeniden kurulması için teşebbüslerde bulunmuş fakat başarıya ulaşamamıştır.⁶⁸ Mustafa Kemal İstanbul’da kaldığı dönem içerisinde Sultan Vahdettin ile de görüşmüş fakat bu görüşmeler de bir netice vermemiştir.⁶⁹ Bu sırada İtilaf Devletleri'nin azınlıkların güvenliğini öne sürerek İstanbul hükümetine baskı yapması ile Karadeniz Bölgesi'ne geniş yetkili bir ordu müfettişi gönderilmesine karar verilmiştir. Mustafa Kemal'in Alman karşıtı olarak bilinmesi ve İttihatçılar ile arasının iyi olmaması, hükümet üyeleriyle diyalogu sayesinde güven oluşturması gibi özelliklerin yanı sıra İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmesi gibi sebeplerle⁷⁰ 30 Nisan 1919'da Harbiye Nezareti, tarafından 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine tayin edilmiştir.⁷¹

⁶² Tansel, s. 81.

⁶³ Gökbilgin, s. 55.

⁶⁴ Akşin, s. 177.

⁶⁵ Damat Ferit hükümetinde Dâhiliye Nazırlığı'na getirilen Cemal Bey, Ermeniler lehinde yaptığı faaliyetlerden ötürü “Artin Cemal” lakabı ile anılmıştır. (Osman **Akandere**, ‘Artin’ Cemal Bey’in Dâhiliye Nazırlığı Esnasında Ermeniler Lehine Yaptığı İcraatlar ve Verdiği Demeçler, *Yeni Türkiye* 60/2014, s.2)

⁶⁶ Gökbilgin, s. 59.

⁶⁷ Fahri **Belen**, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.43.

⁶⁸ Mücahit **Özçelik**, “Arşiv Belgelerine Göre Kongreler Sürecinde İstanbul Hükümetinin Mustafa Kemal’in Faaliyetlerini Engelleme Çabaları”, *Ekev Akademi Dergisi*, S.52, s.56.

⁶⁹ Yalçın, *Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın...*, s.185.

⁷⁰ Özçelik, *Arşiv Belgelerine Göre...*, s. 56.

⁷¹ Selek, s. 221.

Mustafa Kemal'in emrine, askeri hareket bakımından, iki tümenli olan III. ve dört tümenli olan XV. Kolordular (Kazım Karabekir Paşa'nın Kolordusu) verilmiştir.⁷²

Müfettişlik bölgesi Trabzon-Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik müstakil livalarını kapsamaktaydı. Müfettişlik yetkisi sadece askeri değil mülki idi.⁷³ Bu tarihlerde bahsi geçen yörelerde, Pontus Rum çetelerinin Türklere saldırıları daha da artmış, buna rağmen galip devletler, bu olayların sebebini Türklerin Hristiyanlara saldırmalarına bağlamışlardı.⁷⁴ Bu suretle Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yetkiler, yukarıda belirttiğimiz müfettişlik yetkisi dahilinde bulunan, livalara gereken emirleri vermek ve bu illere sınırı olan Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetleri ile kolordu komutanları da müfettişliğin yapacağı başvuruları dikkate alacaklardı.⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919 öğle saatlerinde İstanbul'dan Samsun'a doğru hareket etmiştir.⁷⁶

14 Mayıs'ta, İzmir limanında günlerden beri bekleyen İngiliz Filosu Amiral Calthorpe, İzmir valisine, bir gün sonra şehrin Mondros mütarekesinin yedinci maddesine göre işgal edileceğini bildirir,⁷⁷ ertesini gün 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri şehre girer.

Arnold Toynbee İzmir'in işgali hakkında şunları söylemiştir: “ 15 Mayıs 1919'da Anadolu'ya tahripkâr bir kuvvetle saldırıldı. Bu, bir volkan kadar ani ve anlaşılmaz bir şeydi... bir sabah, sivil halk ve silahlarından tecrit edilmiş olan askerler İzmir sokaklarında katledildi. Mahalleler, köyler yağma edildi. Yangın ve kan zengin vadilere uzandı.”⁷⁸

16 Mayıs 1919'da İstanbul gazeteleri Matbuat Umum Müdürlüğü'nün şu resmi tebliğini yayınlıyarak işgali halka duyurmuştu:⁷⁹

“Dün sabah saat 11 de Nişantaşı'nda Damat Ferit'e Amiral Vep tarafından verilen notada Paris Konferansı kararına göre İzmir kalelerinin İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirildiği gibi İngiliz deniz kuvvetleri kumandanı Amiral Calthorpe tarafından da Aydın vilayetine dün sabah tebliğ olunan notada Paris konferansının

⁷² Şevket Süreyya **Aydemir**, *Tek Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011, C: I, s. 368.

⁷³ Karal, s. 21.

⁷⁴ Tansel, s. 227.

⁷⁵ Tansel, s. 230.

⁷⁶ Aydemir, s. 371.

⁷⁷ Selek, s. 237.

⁷⁸ Ahmet **Kabaklı**, *Temellerin Duruşması*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 42.

⁷⁹ Gökbilgin, s. 86.

kararlarına ve mütarekenin yedinci maddesine dayanarak İzmir istihkamlarının işgal edileceği ve öğleden sonra verile ikinci bir notada yine mütareke hükümlerine göre İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline karar verildiği bildirilmiştir.”

İstanbul’da da halk büyük üzüntü ve galeyana içerisindeydi. 17 Mayıs’ta Darülfünûn öğrencileri toplanarak, işgali protesto için derslere devam etmeme kararı almışlardır. 19 Mayıs’ta Fatih Belediye dairesi önünde düzenlenen mitingde konuşmalar yapılmış, İstanbul’da dükkânlar kapatılmıştır. 23 Mayıs’ta Sultan Ahmet Meydanı’nda büyük bir miting yapılmıştır. Mitingde şair Mehmet Emin Bey’le, Halide Edip Hanım birer konuşma yapmışlardır.⁸⁰

Bu arada İzmir ve çevresinde ise halk, silahı ile direnmeye başladı. Bunlara “*Kuva-yı Milliye*” adı verildi, daha sonra bu ad bütün milli hareketleri kapsadı⁸¹ millet adına hareket eden, Milli Mücadele’nin sonuna kadar, milliyetçiliğin maddi ve manevi bütün unsurlarına bağlılıklarını vurgulayan Kuva-yı Milliye bütünüyle Türk-İslam ülküsüne dayalıydı.⁸²

İzmir’in işgali esasen zayıf olan kabineyi çok sarsmıştı. Fakat istifaya sebep olan yalnız bu işgal keyfiyeti değildi. Mustafa Kemal Paşa gibi Harb-i Umumide temayüz etmiş, Çanakkale’de İngilizlere karşı başarılı olmuş genç bir kumandanın Anadolu’ya gönderilmesi İngilizleri kızdırmıştı. Hele İngiliz istihbaratı vasıtasıyla 9. Ordu kıtaatı müfettişlik yetkilerini öğrendikleri zaman hiddetleri büsbütün arttırmıştı.⁸³

Tüm bu olanlar karşısında Damat Ferit çok müşkül bir duruma düşmüş, işin içinden kendisine zarar gelmeyecek bir tarzda çıkmak çarelerini aramıştı.⁸⁴ Çare olarak 16 Mayıs 1919’da istifa etti.⁸⁵ Bu istifanın arkasındaki sebep ise, Mustafa Kemal Paşa’yı kendisine tavsiye eden Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey ile tayini imzalayan Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa’yı hükümetten uzaklaştırmak istemesiydi. Nitekim 19 Mayıs 1919’da kurduğu ikinci kabinesinde Mehmet Ali Bey’in adı yoktu.⁸⁶

⁸⁰ Yalçın ve diğerleri, s. 154.

⁸¹ Belen, s. 49.

⁸² Kabaklı, s. 26.

⁸³ Ali Fuat **Cebesoy**, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s. 83.

⁸⁴ Cebesoy, s. 83.

⁸⁵ Akşin, s. 244.

⁸⁶ Cebesoy, s. 83.

İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Mösyö De France sadrazamın yanına giderek Osmanlı haklarını konferans huzurunda sunmak için Paris'e davet etti.⁸⁷ Damat Ferit başkanlığında, Eski Sadrazam Tevfik Paşa, Maliye Bakanı Tevfik Bey ve Devlet Şurası Başkanı Rıza Tevfik Bey ile Reşit Hilmi Bey'den oluşan beş kişilik Türk Kurulu davet üzerine Konferansa sunum yapmak üzere⁸⁸ Fransız Democratie zırhlısı ile 6 Haziran'da Fransa'ya hareket etti.⁸⁹

Lütfi Simavi anılarında Tevfik Paşa'nın konferansa katılma sebebi hakkında kendisine şunları söylediğini belirtmiştir “*Mevkii sallanmakta olan Ferit Paşa'ya bir dirsek vermek lazımdı. Padişah da bu mevzuda bana çok ısrarlarda bulundu.*”⁹⁰

Paris'te toplanan konferansta, oturum açılışını Clemenceau yaparak Türk heyetinden görüşlerini Konferansa sunmasını istedi.⁹¹ 17 Haziran 1919 Paris'te Onlar Konseyi'nin karşına çıkan Damat Ferit,⁹² üç sayfalık bir konuşma yaparak; “*savaş sırasındaki hadiselerden İttihat Terakki'nin sorumlu olduğunu*” söyledi ve “*Osmanlı Devleti'nin parçalanmamasını*” talep etti. Oturum tutanaklarında Damat Ferit'in konuşmasında “*manda*” sözcüğünü ya da bu anlama gelebilecek bir ifadeyi kullanmadığı görülür. Damat Ferit konuşmasını Osmanlı Devleti'nin barış görüşlerini açıklayan bir muhtıranın hazırlandığını ve bu muhtıranın en yakın sürede konferansa sunulacağını söyleyerek tamamlamıştır.⁹³

Damat Ferit'in sözünü ettiği muhtırayı;

1. Savaştan önce Osmanlılara ait olan toprakların statüsünün muhafazası,
2. Ege Adalarının Yunanistan ve On iki Ada'nın İtalya tarafından Osmanlı Devleti'ne bırakılması,
3. Balkan Harpleri sonunda Bulgarlar ve Yunanlılara geçmiş olan Batı Trakya'nın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi,
4. Doğu Anadolu'da bir Ermenistan'ın kurulması müzakerelerine başlanabileceği,

⁸⁷ Gökbilgin, s. 120.

⁸⁸ İsmail Köse, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı”, *History Studies*, C: 6, S. 3, 2014, s. 232.

⁸⁹ Belen, s. 75.

⁹⁰ Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, s.359.

⁹¹ Köse, s. 232.

⁹² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991, C: II, s.186.

⁹³ Köse, s. 232.

5. Osmanlılara bağlı kalmak şartıyla Araplara muhtariyet verilebileceği, şeklinde maddeleştirmek mümkündür.⁹⁴

Konferansa ulaşan muhtıra Wilson ve Lloyd George tarafından kızgınlıkla karşılanmıştı. Muhtıra, konferansın 26 Haziran 1919 tarihli öğleden sonra oturumunda ele alındı. Bu oturumda, Amerika, Wilson; İngiltere, Lloyd George ve Fransa, M. Clemenceau tarafından temsil ediliyordu.

Lloyd George'un "*Türk Kurulunun taleplerine nasıl cevap verileceğini*" sorması üzerine Wilson; "*Türklerin evlerine geri dönmeleri çok iyi olacaktır. Onlar [Türkler] akılselinden tamamen yoksun olduklarını ve Batıyı tamamen yanlış anladıklarını gösterdiler. Yanılgı içinde Konferansın hiç tarih bilmediğini ve büyük bir yanılgıya düşeceğini sanıyorlar.*"⁹⁵

28 Haziran 1919'da, Osmanlı isteklerinin başka ülkeleri de ilgilendirdiği ve acele bir karar vermenin mümkün olmadığı, dolayısıyla Paris'te kalmalarının bir fayda sağlamayacağı kendilerine bildirilince Osmanlı delegeleri Paris'i terk ettiler.⁹⁶

Bu arada, 19 Mayıs 1919'da dokuzuncu ordu kıtaatı müfettişi vazife ve memuriyeti ile Samsun'da karaya çıkan ve tarihin bu dönüm gününde milletin çok hassas bulunduğunu herkesten çok daha iyi sezmiş olan Mustafa Kemal Paşa,⁹⁷ Samsun'a çıktığının ertesi günü Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda, İngilizlerin mahalli hükümetin haberi olmaksızın Samsun'daki kuvvetlerini takviye edip, bu kuvvetlerle iç kısımlara ilerleyip mütareke hükümlerine aykırı davrandıklarını bu suretle devletin nüfuz ve itibarını kırdıklarını, memleket asayişinin sağlanmasına yarayacak vazifesinin ifası sırasında bu sebepten zorluğa uğrayacağını bildirmişti.⁹⁸

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da güvenliğin korunmasını sağlayacak tedbirler, aldıktan ve ordu ile ilk teması kurduktan sonra, Samsun'un İngiliz işgalinde ve kıyıda bulunması ve civardaki Rum çetelerinin faaliyetinden ötürü karargahının içerde daha emin bir yere

⁹⁴ Arslan, s. 59.

⁹⁵ Köse, ss. 234-235.

⁹⁶ Arslan, s. 29.

⁹⁷ Cebesoy, s. 82.

⁹⁸ Gökbilgin, s. 138.

naklini zorunlu görmüş ve büyük davayı yürütmek için 25 Mayıs 1919 da Havza'ya hareket etmiştir.⁹⁹

28 Mayıs 1919'da Havza' da Mustafa Kemal Paşa, valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne bir genelge gönderdi. Genelgede; Yurt bütünlüğünün korunması, bunun için milli teşkilat kurulması, düşman işgalini protesto etmek maksadıyla mitingler tertip edilmesi ve bu hareketlerin kamuoyuna duyurulması ve İstanbul Hükümeti'ne etkileyici telgraflar çekilmesi isteniyordu.¹⁰⁰

Havza'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 12 Haziran 1919' da Amasya'ya varmıştır.¹⁰¹ Amasya'da 20 Haziran 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle 30.000 kişinin katıldığı büyük bir miting yapılmıştır.¹⁰² 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi yayınlanmıştır. Memleketin genel durumu ve kurtuluş çarelerinin bildirildiği genelgede İstanbul hükümetinin üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirememekte olduğundan bahisle, milletin yok sayıldığı, bunun içinde milli bir heyetin kurulmasının gerekli olduğu ve Sivas'ta milli bir kongrenin acilen toplanılması kararlaştırılmıştır.¹⁰³

Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinde 6 vilayet, yani Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Sivas'ta çıkacak olası bir kargaşa, İtilaf Devletleri'ne işgal hakkı tanımaktaydı.¹⁰⁴ Damat Ferit'in Osmanlı Devleti idaresinde muhtar bir Ermenistan'ı kabul edeceklerini Paris Barış Konferansı'na bildirmesi, Vilayet-i Şarkiye Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti'ni harekete geçirmiş ve Doğu vilayetlerinin katılımı ile Erzurum'da bir kongre toplanmasına karar verilmiştir.¹⁰⁵

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da ilk toplantısını yaptı. Kongre, oybirliği ile başkanlığa Mustafa Kemal Paşayı seçti.¹⁰⁶ Mustafa Kemal'in ilk konuşmasında özellikle üzerinde durduğu fikir, geleceğe hâkim olacak milli iradenin Anadolu'dan

⁹⁹ Eroğlu, s. 80.

¹⁰⁰ Atatürk, s. 16.

¹⁰¹ Eroğlu, s. 82.

¹⁰² Turan, *Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm...*, s. 49.

¹⁰³ Karal, s. 37.

¹⁰⁴ Karal, s. 39.

¹⁰⁵ Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, s. 57.

¹⁰⁶ Eroğlu, s. 88.

çıkabileceği ülküsü olmuştur. Bu doğrultuda milli bir hükümetin teşkilini, ilk hedef olarak göstermiştir.¹⁰⁷

Erzurum Kongresi'nin bitiminde, Damat Ferit'ten sonra Harbiye Nezareti'ne gelen Nazım Paşa imzasıyla 15. Kolordu Kumandanlığı'na 30 Temmuz 1919 tarihli, hükümet kararlarına muhalif davranışlarından dolayı,¹⁰⁸ Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in tutuklanmasını bildirmiş, ise de Karabekir, “*Koşulların elverişli olmadığı*” cevabını göndermiştir.¹⁰⁹

Amasya'da toplanılmasına karar verilen Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da Mustafa Kemal'i başkanlığa seçerek toplanmıştır. Kongrede Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetleri birleştirilmiştir. Ayrıca, Başka bir devletin himayesi meselesi yani “manda” deyimini etrafında tartışılmış ise de, kongre heyeti bunun, kabul edilmeyeceğini kararlaştırmıştır.¹¹⁰ Sivas Kongresi'nin 9 Eylül günkü ikinci birleşiminde ise Damat Ferit kabinesinin düşürülmesi sorunu, Kazım Karabekir'in bir raporu ile ele alınmıştır. Karabekir, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'da işbaşına gelen hükümetlerin, devlet düzeninin bozan, ulusun haklarına ve onuruna zarar veren çürük ve perişan siyasetlerini sergileyen bir rapor düzenlemiştir. Raporunda hükümetlerin ulusun ruhundan doğan, meşru ve yasal olan ulusal akımı dağıtmak için yaptıkları kötülükleri 20 madde halinde sıralamıştır.¹¹¹

Sivas Kongresi'nin sona erdiği gün yayınlanan beyannamede, memleket ve milletin durumundan söz edildikten sonra, İstanbul hükümeti suçlanmış ve hükümetlerin milli iradeye tabi olmasının gerektiği bunun ayrıca makam-ı saltanat ve hilafetin masuniyeti için lüzumundan bahsedilerek, Milli Meclis'in hiç vakit kaybetmeden toplanılmasının gerekliliği tekrar edilmiştir.¹¹²

¹⁰⁷ İnan, s. 59.

¹⁰⁸ Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, ss. 60-61.

¹⁰⁹ Celal **Erikan**, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 96.

¹¹⁰ İnan, s. 62.

¹¹¹ Turan, *Türk Devrim...*, s. 253.

¹¹² Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, s. 73.

Tam Sivas Kongresi'nin açıldığı gün Damat Ferit bir Fransız gazete muhabirine Anadolu'da başlayan milliyetçi hareket için; bu hareketin milletin esaslı bir kısmına dayanmadığını ve alevleri sönmüş bir saman ateşine benzediğini söylemekteydi.¹¹³

Mustafa Kemal'in Samsun'dan beri yaptığı işler İstanbul hükümetinin ve İngilizlerin hoşuna gitmemişti, bu doğrultuda Dâhiliye Nazırı Ali Kemal illere ve müstakil sancaklara bir genelge yollayarak konu ile ilgili yapılması gerekenler hakkında direktif verdi;¹¹⁴

“İşgallerden ne derece müteessir ve kırgın olursak olalım biz bugün varlığımızı sadece siyasi yollardan savunabiliriz, her hangi bir mücadeleye girişmemize imkan yoktur. Bu itibarla Paris Konferansı'mıza katılan delegelerimizin politik yollardan yürüyerek vatanımızı kurtaracaklarını umuyoruz. Onun için durumu güçleştirecek haller yaratmamak gerekir. Milli bir ordu teşkil ederek milli bir savunma hazırlamak, şu sıralarda son derece muhtaç olduğumuz memleket asayişini bozmak ve unsurlar arasına düşmanlık sokmak demektir. Bu şekilde bir davranış ise, İtilaf Devletleri'nin memnuniyetsizliğini meydana getirecek ve devletimizin selametine son bir darbenin vurulması olacaktır. Onun için bu gaflete, safdillikle ve vatanperverlik düşüncesiyle dalanları nasihatle uyarınız, olmazsa zorla yola getiriniz.”

Paris Konferansında bir şey elde edemeyerek İstanbul'a geri dönen ve iki gün evine kapanan Damat Ferit,¹¹⁵ 20 Temmuzda kabinesinin istifasını padişaha vermişti.¹¹⁶ Yeni hükümeti kurma görevi yine kendisine verildi. Yeni hükümette, Ali Rıza Paşa, Meclis-i Vükela'ya memur edildiği gibi eski sadrazamlardan Tevfik ve İzzet Paşalar Meclis-i Vükela'ya memur sıfatıyla kabineye ithal alındılar.¹¹⁷

¹¹³ Gökbilgin, II, 13-14.

¹¹⁴ Osman Akandere, “Milli Mücadelenin Başlarında Mustafa Kemal Paşa'da Sine-i Millet Düşüncesi ile Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, s.265.

¹¹⁵ Türkgeldi, s. 232.

¹¹⁶ Gökbilgin, s. 164.

¹¹⁷ Türkgeldi, s. 233.

Sina Akşin yeni kurulan III. Damat Ferit hükümeti için “*Partiler üstü hükümet*” tabirini kullanmıştır, ona göre yeni oluşturulan kabinede hiçbir fırkaya bağlı olmayan kişiler bulunmaktaydı. Ali Kemal gibi bir aşırıya ya da Vasfi Efendi’ye yer verilmemişti.¹¹⁸

Damat Ferit Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa’ya 3 Ağustos 1919 da yolladığı bir yazıda, Anadolu’daki Kuva-yı Milliye faaliyetlerinin durdurulması için tedbirler alınmasını ve Mustafa Kemal Paşa’nın kongre toplamak ve bütün memleketi hükümet aleyhine tahrik edecek surette beyannameler neşretmek gibi hareketlerine derhal engel olunmasını emretmiştir. Süleyman Şefik Paşa bu emri her tarafa gönderdi.¹¹⁹

Damat Ferit Paşa’nın ikinci kabinesi zamanında (19 Mayıs-20 Temmuz 1919) başlayan Milli hareket, nihayet bir “Anadolu meselesi” olarak İstanbul hükümetlerinin programlarının ilk maddesi haline gelmiştir. İstanbul-Anadolu çatışması, Milli Mücadele’nin dikkatle tetkik edilecek bir cephesidir.¹²⁰

Damat Ferit İngiliz desteği ile memleket dâhilinde sözünü geçirmeye çalışırken halk muhtelif propagandaların tesiri altında bulunuyordu. Ferit kabinesinde en faal bir siyaset takip edenlerden Dâhiliye Nazırı Adil Bey, İngiliz Muhipleri Cemiyeti’ni kurmaya ve bunu memleketin her tarafına duyurmaya çalışıyordu.¹²¹

Damat Ferit hükümeti, milli cemiyetlerin yasaklanmasını emretmiş, Mustafa Kemal Paşa’yı vazifesinden almış ve tutuklamaya kalkışmış ve Sivas Kongresi’nin toplanmasına engel olmaya çalışmıştı.¹²² Mustafa Kemal Paşa bu gelişmelerden padişahı haberdar etmek maksadıyla, 11 Eylül günü çektiği bir telgrafta hükümetin silah zoruyla kongreyi basma yoluna giderek Müslümanlar arasında kan dökmeye sebep olacağını bildirmişti. Fakat Damat Ferit, Anadolu ile padişah arasındaki iletişimin önüne geçmekteydi. Bu konuda İstanbul hükümetini ikaz eden Mustafa Kemal Paşa, bu durumun sürmesi halinde, İstanbul ile irtibatı keseceğini bildirdi.¹²³

¹¹⁸ Akşin, s. 395.

¹¹⁹ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, TTK Basımevi, Ankara 1971, s.50.

¹²⁰ Selek, s. 60.

¹²¹ Özalp, s. 50.

¹²² Karal, s. 48.

¹²³ Atatürk, s. 95.

Mustafa Kemal Paşa, 13/14 Eylül 1919 gecesi, İstanbul’la ilişkisini kesti ve memleketin nasıl idare olunacağını tespit eyleyerek milletin yetkili merciinin ancak Heyet-i Temsiliye olduğunu komutanlarla valilere tamim etti ve bu kararını padişaha da bildirdi.¹²⁴ Sivas Kongresi sonunda İstanbul hükümeti ile yönetsel ilişkilerin kesilmesi karşısında, ancak 20 gün direnebilen Damat Ferit, 2 Ekim’de istifa etmiştir.¹²⁵

¹²⁴ Eroğlu, s. 96.

¹²⁵ Turan, *Türk Devrim...*, II, 19.

I. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE BAŞLARKEN İSTANBUL HÜKÜMETLERİ

1.1. Ali Rıza Paşa Hükümeti (2 Ekim 1919-8 Mart 1920)

1.1.1. Hükümetin Kuruluşu

Milli Mücadele'ye engel olamayan Damat Ferit, 2 Ekim 1919 günü sağlık durumunu ileri sürerek istifa etti.¹²⁶ İstifanın ardından, tekrar Tevfik Paşa'nın sadarete getirilmesini önerenler vardı.¹²⁷ Vahdettin, Tevfik Paşa'yı çağırarak ona sadareti teklif etmiş, Tevfik Paşa "*Ben ikinci defaya kalayım*" diyerek sadareti kabul etmemişti.¹²⁸ Tevfik Paşa çok iyi ve tecrübeli bir diplomat idi, Sultan Vahdettin Barış Konferansı evresi için onu düşünüyordu.¹²⁹ Ali Fuat Türkgeldi anılarında padişahın bu konu ile ilgili kendisine şunları söylediğini yazmıştır: "*Bu hüllecî bir kabine olacak! Tevfik Paşa son fişeğimizdir. Onu geleceğe saklamalıyız.*"¹³⁰ Ali Rıza Paşa da "*Sadaret bu sırada benim yapabileceğim iş değildir*" diyerek reddetmek istemiş, fakat Tevfik Paşa'nın iknası sonucu görevi kabul etmiştir.¹³¹

Padişah Vahdettin yayımladığı Hatt-ı Hümayun'da:

"Bir süreden beri kamuoyunda meydana gelen yanlış anlama nedeniyle artmakta olan ayrılıkçı ve bölücü eylemlerin ortadan kaldırılması, Halk arasında birlik ve beraberliğin sağlanması ve memlekette sükun ve düzenin geçerli kılınması, Yasal hükümler içerisinde seçimlerin bir an önce yapılarak Mebuslar Meclisinin

¹²⁶ Belen, s. 134.

¹²⁷ Koloğlu, s. 111.

¹²⁸ Selçuk Duman, Ali Rıza Paşa Hükümetinin Kuruluşu, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 12, S. 2, s. 349.

¹²⁹ Akşin, II, 5

¹³⁰ Türkgeldi, s. 245.

¹³¹ Duman, *Ali Rıza Paşa Hükümetinin...*, ss.349-350.

toplantıya çağırılması” şeklinde hükümet değişikliğinin nedenini ve yeni kabineden beklediği görevleri izah etmişti.¹³²

Siyasi hayatta şöhreti olmamakla beraber iktidara gelen Ali Rıza Paşa ile kabine arkadaşları, Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını isteyenlerden ve Türkiye'nin mütarekede yabancı işgali altında olmayan topraklara sahip olmasını kabul edenlerden idiler.¹³³ Ali Rıza Paşa hükümetinin, en önemli görevi belki de Mustafa Kemal hareketini yumuşatıp, etkisini kırmaktı. Ali Rıza Paşa harbiyeli ve yaşı da ileri olduğu için tüm bunları yapabiliyordu.¹³⁴

Yeni kurulan kabine şu isimlerden oluşmaktaydı;¹³⁵

Sadrazam: Ali Rıza Paşa¹³⁶

Şûra-yı Devlet Reisi: Abdurrahman Şeref Efendi

Hariciye Nâzırı: Mustafa Reşit Paşa

Harbiye Nazırı: Mersinli Cemal Paşa

Dâhiliye Nazırı: Damat Mehmet Şerif Paşa

Bahriye Nazırı: Ferik Salih Paşa

Adliye Nazırı: Ayandan Mustafa Efendi

Maliye Nazırı: Tefik Bey

Nafia Nazırı: Birinci Ferik Ahmet Abuk Paşa

Maarif Nazırı: Sait Bey

Ticaret ve Ziraat Nazırı: Birinci Ferik Hadi Paşa

Milliyetçi bir hüviyet taşıyan Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstanbul'da işbaşına gelmesi Mustafa Kemal Paşa ve milli dava için Damat Ferit'in düşürülmesinden sonra kazanılan

¹³² Turan, *Türk Devrim...*, II, 19.

¹³³ Tansel, II, 143.

¹³⁴ Akşin, II, 5.

¹³⁵ Cebesoy, s. 265.

¹³⁶ 1859 da İstanbul'da doğan Ali Rıza Paşa jandarma binbaşılığında emekli Tahir Bey'in oğludur. Harbiye'yi bitirdikten sonra bir süre aynı okulda öğretmenlik yaptı. Yemen isyanı dolayısıyla Yemen'e gönderildi ve orada müşir, 1908'de de Harbiye Nazırı oldu. Balkan Savaşı'nda Garp Ordusu başkomutanlığı yaptı. 2 Ekim 1919'da Sadrazam oldu. (Abdullah **Özkan**, *Atatürk'le Cumhuriyet Yolunda Kurtuluş*, Morpa Ofset, İstanbul 2014, s. 147.)

ilk zaferdi.¹³⁷ Fransız basınında, Cemal Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne tayini, Mustafa Kemal Paşa'nın başarısı olarak yorumlanıyordu. Böylece sultan ile milli hareket arasında bir anlaşma başlangıcı veya anlaşmanın devamı var sanılıyordu. Fransız kamuoyunda genel kanaat ise, Mustafa Kemal Paşa'nın, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne yardımcı olduğu şeklinde idi. Diğer taraftan yerli basında da benzer şekilde yazılar yayınlanıyordu. 3 Ekim 1919 tarihli İkdam gazetesinde çıkan bir yazıda. "... *Ferit Paşa Anadolu hareketini haince niteliyordu. Hâlbuki Padişah, milli hareketi meşru ve mazur görüyordu. Ali Rıza Paşa kabinesinin yapacağı iş iç siyasette ayrılığa meydan vermeyerek çalışma siyasetidir.*" deniliyordu.¹³⁸

1.1.2. Anadolu ile Temaslar

Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Kabinesinin düştüğünü ve Ali Rıza Paşa'nın kabine kurmak üzere görevlendirildiğini 2/3 Ekim 1919 tarihinde yazdığı bir genelge ile bütün millete bildirdi ve genelgede şu noktalara vurgu yaptı;

"Yeni kabine Erzurum ve Sivas kongrelerinde belirlenen ve tespit edilen milli teşkilat ve gayelere saygılı olduğu takdirde, Kuvvayı Milliye ona yardımcı olacaktır."

"Yeni Kabine, Meclis-i Millinin toplanmasıyla fiili denetleme görevine başlayıncaya kadar, milletin kaderi ile ilgili herhangi bir taahhüde girmeyecektir."

*"Barış Konferansına tayin edilecek temsilciler, milli davayı gerçekten kavramış ve milletin güvenini kazanmış bilgili ve yetenekli kimselerden seçilecektir."*¹³⁹

Ayrıca, 3 Ekim günü Ali Rıza Paşa'ya yazdığı mektupta "*Millet meşru haklarını tanıtmaya ve mukadderatını emniyetli ellerde görmeye karar verdi. Hükümeti zor bir duruma düşürmek değil, bütün samimiliği ile desteklemeye hazırdır*" demişti.¹⁴⁰ 4 Ekim'de Ali Rıza Paşa Heyeti Temsiliye'ye yolladığı telgrafta Erzurum ve Sivas Kongresi'nin kararlarının acil bir şekilde kendilerine bildirilmesini istedi.¹⁴¹ Bu telgraf

¹³⁷ Hülya **Özkan**, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1994, s. 61.

¹³⁸ Zekeriya **Türkmen**, "Kuva-yı Milliye Döneminde İstanbul-Anadolu İlişkilerinde Yumuşama Dönemine Geçiş: Ali Rıza Paşa Kabinesi- Mustafa Kemal Paşa İlişkileri", *Atatürk Dergisi*, C. III, S. I, s. 204.

¹³⁹ Atatürk, s. 134.

¹⁴⁰ Belen, s. 134.

¹⁴¹ Atatürk, s. 137.

Ankara'nın hükümet hakkındaki kanılarını sarstı. Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın 4 Ekim 1919 da Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta "*Kabine sizinle aynı fikirdedir. Milli iradenin hakimiyetini kabul eder. Devletin dışarıya karşı şeref ve haysiyetini iade için milli iradeye ve Heyet-i Temsiliye' ye dayanacaktır*" ifadesi de sarsılan kanıyı yerine getirememiştir.¹⁴²

Dâhiliye Nazırı'nın yayınladığı genelge de kimi kuşkular doğurmuştu. Damat Mehmet Şerif Paşa, vatanın ve milletin refahı için bütün milletin birlik ve beraberlik halinde bulunması gerektiği halde, bir süreden beri ayrılıkçı ve bölücü hareketlerin görüldüğünden söz ediyordu. Bu nedenle hükümetin emirlerine uyulmasını, ülkenin çıkarlarına aykırı hareketlerden kaçınılmasını istiyordu.¹⁴³

Yeni kurulan kabine ile Ankara arasında, kabinenin kurulduğu ilk günlerde bir iletişim sorunu meydana geldi. İstanbul, Ankara'nın telgraflarına cevap vermekte gecikti, daha sonra içeriğinde adres ve imza bulunmayan fakat İstanbul hükümetince yollandığı anlaşılan bir telgraf çekildi. Bu telgraf Ankara'da heyeti temsiliyenin tanınmak ve muhattap alınmak istenmediği görüşüne sebep oldu. Ancak Cemal Paşa ve Yunus Nadi'nin araya girmesi ile yeniden temas sağlandı.¹⁴⁴

Temsil heyeti 7 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa hükümetini tanımaya karar verdi. Ancak İstanbul hükümeti, Kütahya'da İngiliz askerlerine yapılan muameleyi doğru bulmuyor, yüksek memurların atanmalarına karışılmasını uygun bulmuyordu. Hükümet bu gibi hareketleri, eski sakim idarenin (İttihat ve Terakki) taklidi sayarak, birliğin kurulmasını tavsiye ve rica ediyordu.¹⁴⁵ Ayrıca, Mustafa Kemal'in bir hükümet gibi yabancı devletlerin resmi temsilcilerine tebligat yapmasından, hükümeti dinlememesinden, çetelerin soygunculuk yapmasından, şikayetçi olmuştur.¹⁴⁶

Ali Rıza Paşa Kabinesi, "*Kuva-yı Milliye hareketinin bir zaruretin sonucu ortaya çıktığı*" fikrinde idi. Nitekim Ali Rıza Paşa kabinesine göre, halkın bu tür meşru hak arama davası kadar normal bir davranış olamazdı. Bu kabine milli hareketi meşru bir

¹⁴² İhsan Güneş, Ali Rıza Paşa Hükümeti Programı ve Meclis-i Mebusan'daki Yankıları, *AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C: I, S. 1, s. 15.

¹⁴³ Turan, *Türk Devrim...*, s. 19.

¹⁴⁴ Atatürk, s. 138.

¹⁴⁵ Belen, s.137.

¹⁴⁶ Duman, *Ali Rıza Paşa Hükümetinin...*, s. 345.

dava olarak tanımakla kalmıyor;¹⁴⁷ başlıca mesaisini Kuva-yı Milliye ile anlaşmak için harcıyordu, bu mevzuda Anadolu ile temas kurmak için Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı göndermeye karar vermiştir.¹⁴⁸ Cemal Paşa, 9 Ekim 1919 tarihli bir şifre ile Salih Paşa'nın yola çıkmasının uygun görüldüğünü fakat Salih Paşa'nın biraz rahatsız olması münasebeti ile, görüşme yerinin mümkün olduğu kadar yakın olması ve İstanbul'dan deniz yolu ile hareketinin yerinde olacağını düşünülmesi bildirildi.¹⁴⁹ 20 Ekim'de Mustafa Kemal ve Salih Paşalar arasında görüşmeler başladı. Rauf ve Bekir Sami Beyler de Mustafa Kemal Paşa ile birlikte idiler. Üç gün süren görüşmelerde üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız beş protokol yapıldı.¹⁵⁰

Birinci protokol, İstanbul Hükümetinin isteklerinden oluşuyordu. Bu istekler genel olarak şunlardan ibaretti; İttihat ve Terakki'nin inkâr ve reddedilmesi, tehcir suçlularının cezalandırılması, seçimlerin serbest bir ortamda gerçekleştirilmesi, Türklerin savaşa katılmasının haklı sebepleri olduğu iddiasının reddedilmesi, İstanbul Hükümetinin lehinde ya da aleyhinde bir şey yazılmaması, galeyana yol açacak gösteri ve makalelerin olmaması.¹⁵¹

22 Ekim günü imzalanan ikinci protokolde ise Hilâfet ve Saltanat hakkında karşılıklı teminatlar verilmiş ve Sivas Kongresi'nin kabul ettiği kararlar görüşülmüştür. Bu protokole göre, Çukurova, Aydın vilayeti, Meriç Nehri ve Edirne dâhil olmak üzere ülke sınırları belirlenmiştir. Kürtlük propagandasının önüne geçilmesi uygun görülmüştür. Müslüman olmayan azınlıklara siyasî hâkimiyet ve sosyal dengeyi bozacak biçimde ayrıcalıkların verilmemesi, istiklâlimizi korumak şartıyla yabancı sermayenin Millî Meclis'te uygun görülecek biçimde kabul edilebileceği kararlaştırılmıştır. Sivas Kongresi'nin diğer kararları da Meclis-i Mebusan'ın kabulüne sunulmak şartıyla uygun görülmüştür. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu görüşmelerden sonraki faaliyetlerinin nasıl olacağı, şartlar uygun olduğunda ise Temsil Heyeti'nin faaliyetine bile son verebileceği kararlaştırılmıştır.

¹⁴⁷ Türkmen, s. 202.

¹⁴⁸ Türkgeldi, s. 251.

¹⁴⁹ Atatürk, s. 161.

¹⁵⁰ Belen, s. 138.

¹⁵¹ Akşin, II, 37.

Ayrıca, Meclis'in nerede toplanacağı tartışması sonucunda, barış sonuna kadar Anadolu'nun emniyetli bir yerinde toplanmasına karar verilmiştir.¹⁵²

Üçüncü protokolde, seçimlere Temsil Heyetinin müdahale etmemesi kabul olundu. Ancak adaylar arasında İttihatçıların ve tehcir ile ilgisi olanların seçilmemeleri sağlanacaktı. Ayrıca Hıristiyanların seçimlere katılmaları sağlanarak, temsil gücünün memleketi kapsadığı gösterilecekti.¹⁵³

Gizli ve imzalanmayan dördüncü protokolde ise şu maddeler yer almaktaydı; Bazı komutanların ordudan çıkarılmaları ve kimi subayların Divan-ı Harb'e verilmeleri hakkındaki buyruklar düzenlenecek, Malta'ya sürülenler Osmanlı makamlarınca kovuşturulmak için İstanbul'a getirilecek, Ermeni zalimleri mahkemeye verilecek, İzmir'in boşaltılması için girişimlerde bulunulacak ve gerekirse gizlice halka mitingler yaptırılacak, İngiliz muhiplerinin halktan imza toplamasının önüne geçilecek, yabancı parayla satın alınmış cemiyet ve gazetelerin faaliyetleri önlenecek, umum jandarma ve merkez komutanları, polis müdürü, Dâhiliye müsteşarı değiştirilecek, Aydın Kuva-yı Milliye'si güçlendirilecek, Batı Trakya Türklerinin sevk ve nakli sağlanacak ve Sadun Paşa ve adamlarına destek verilecekti.¹⁵⁴

Beşinci ve son protokolde ise, Barış Konferansı'na gönderilecek heyet tespit edilmiştir. Buna göre, Delege, Uzman ve Heyetlerine atanacak kişilerin isimleri belirlenmiştir. Delege Heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı; Tefik Paşa Hazretleri (Başkan), Ahmet İzzet Paşa Hazretleri (Askerî Delege), Hariciye Nâzırı (Siyasî Delege), Reşat Hikmet Bey (Siyasî Delege).¹⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da gayesine ulaşmıştır. Misak-ı Milli sınırlarını kararlı bir tarzda tespit eden ve milli hakimiyet ilkesinden taviz vermeyen Sivas Kongresi hükümlerinin, İstanbul Hükümetinin delegesi tarafından kabul edilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Amasya'da ülkenin bağımsızlığı ve bölünmezliği konusunda takip edilecek yol bakımından taraflarca fikir birliğine varılmış ve Milli Mücadelenin

¹⁵² Şerafettin Zeyrek, "Amasya Mülakatı", *ATAM Dergisi*, S.14, 1989, s. 469.

¹⁵³ Belen, s. 139.

¹⁵⁴ Akşin, II, 41.

¹⁵⁵ Zeyrek, s. 470.

başlangıcından itibaren Türk milletinin aldığı kararlar, İstanbul hükümeti adına Salih Paşa tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁶

İstanbul gazeteleri 24 Ekim 1919 tarihli nüshalarında “*Amasya müzakeratı tam bir anlaşma ile neticelendi*” başlığı ile neşrediliyordu. Yine de Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti arasındaki anlaşmazlıklar sürmüştür. Anlaşmazlık konularından biri, Meclis-i Mebusan’ın nerede toplanacağı konusu olmuştur.¹⁵⁷ Salih Paşa ancak bu durum için kendi adına söz verebileceğini belirtmiştir. Rauf Bey ise hatıralarında Meclis’in Bursa’da toplanmasına karar verdiklerini veya anlaşmalarını belirtmektedir.¹⁵⁸ Ancak İstanbul hükümeti, anayasaya aykırı düşer düşüncesiyle, meclisin İstanbul’dan başka yerde toplanması maddesini kabul etmemiş, Mustafa Kemal Paşa da bu husus üstünde fazla ısrarcı davranmamıştır.¹⁵⁹

1.1.3. Mebusan Meclisi’nin Açılması ve Çalışması

Ali Rıza Paşa padişahın hattında belirttiği seçim sorununa eğilmiş ve 7 Ekim 1919 da seçim kararnamesini yayınlamıştır. Bu kararname üzerine yapılan seçimlerde çoğunluğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin desteklediği kişiler kazanmıştır. Bu, padişahı meclisi açıp açmama konusunda biraz tereddüte düşürmüştür.¹⁶⁰ İngiliz istihbaratının 5 Aralık 1919 tarihli raporunda, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın gizli bir komite kurduğunu ve amaçlarının meclis açılmadan üç gün evvel büyük mitingler düzenleyip seçimlerin haklı olmadığını ispatlamak, seçilenlerin İttihat ve Terakki’yi temsil ettiklerini bunun için de padişahı seçimleri iptal etmeye zorlamak olduğu belirtiliyordu.¹⁶¹ İstanbul’daki seçimlerde sandıklardan çıkan sonuç şaşkınlık yaratmıştı, zira seçim gününe kadar en ufak bahsi geçmemiş adaylar el altından dolaştırılan listeler sayesinde büyük çoğunlukla seçilebilmişlerdi. Oysa İttihat ve Terakki dışında vekil olması istenilen adayların

¹⁵⁶ Serdar **Sakin**, *Uluslararası Bağımsızlık Projesi Misak-ı Milli Ya Da Büyük Güçlere Meydan Okuma*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:176, Kayseri 2010, s. 67.

¹⁵⁷ Orhan **Avcı**, “Heyeti Temsiliye”, *Türk Yurdu*, S.291, s.253.

¹⁵⁸ Zeyrek, s.469.

¹⁵⁹ Selek, II, 146.

¹⁶⁰ Güneş, s.15.

¹⁶¹ Selçuk **Duman**, “Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Açılması ve Ali Rıza Paşa Hükümetinin Faaliyetleri”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.8, Nisan 2004, s.117.

birçoğu seçilememiştir. Vekil seçilen ve İttihatçı olmayan Lutfi Fikri de İttihatçıların çoğunlukta olduğu listede yer almayı kabullenemeyip istifa etti.¹⁶²

19 Aralık 1919 tarihinde Dâhiliye Nazırı Damat Şerif'in verdiği demeç, İstanbul seçimlerinin sonucu karşısında duyulan öfkeyi dile getiriyordu. Damat Şerif'e göre meclisin Ocak ayı başında toplantıya çağrılabilmesi "*gayri melhuz*" idi. Zira barış antlaşması yapılmadan da, işgal altındaki bölgeler Osmanlı ülkesine dahildi. Oysa buralarda seçim yapılmamıştı. Bu durumda yeni meclisin toplanabilmesi için, mebus sayısının önceki meclisin üçte ikisine ulaşmış olması şarttı. Ancak 82 mebus seçilebilmiş bunların harcırahları gönderilmiştir diyordu.¹⁶³

Refi Cevat, başyazısında, son seçimlerin milletin "İttihatçı fırıldaklarına" ne derece kayıtsız kaldığını gösterdiğini söylüyordu. Fakat ne olursa olsun taammüden Türkiye'yi öldürmek isteyenlerin cezası idamdı. Ve pek de örtülü olmayan biçimde dış müdahaleye kapı açıyordu.¹⁶⁴

Ali Fuat Türkgeldi anılarında, Tevfik Paşa'nın kendisine; "parti başkanlarının toplanıp meclisin mevcut hali ile mi? Yoksa içlerinden bazılarının istifa edip yerlerine başka partilerden birkaç kişinin alınarak mı açılmasının daha münasip olacağı?" sorusunu yöneltmesi üzerine kendisinin de, "*bu konuda artık çok geç kalındığı*" cevabını verdiğini yazmaktadır.¹⁶⁵

Bu arada yurdun dört bir yanından seçilen vekiller İstanbul'a gelmiş ve Meclisi Mebusan'ın ne zaman açılacağı konusunda Ali Rıza Paşa'ya baskı yapmaktaydılar. Ali Rıza Paşa da Meclis-i Mebusan'ın açılış gününün tayinini belirlemek için, padişahın huzuruna çıkar ve bu konudaki gecikmeyi Damat Ferit'e bağlar. Ali Rıza Paşa kendisinin sadarete hevesli olmadığını, padişahın Damat Ferit'i istemesi halinde derhal istifa edeceğini belirtir. Bunun üzerine Padişah: "*Benim öyle bir niyetim olsa böyle dosdoğru yürürüm ve kimseden çekinmem*" cevabını vermiştir.¹⁶⁶

¹⁶² Akşin, II, 184.

¹⁶³ Duman, *Son Osmanlı Mebusan...*, ss.117-118.

¹⁶⁴ Akşin, II, 185.

¹⁶⁵ Türkgeldi, s. 252.

¹⁶⁶ Türkgeldi, ss. 252-253.

Ali Rıza Paşa Mebusan Meclisinin açılmasına birkaç gün kala, dış devletlerin mümessillerine sureti İstanbul gazeteleriyle ve hülasası ajans telgraflarıyla ilan edilen bir muhtıra verdi. Muhtırada, Amasya Görüşmelerinde Salih Paşa ile mutabık olunan ve en mühim konulardan biri olarak görülen “*Mebusan’ın içtimaiyle murakabe-i milliyyenin fiilen tahkikine kadar hükümetçe kat’i ve resmi bir mahiyette hiçbir siyasi teşebbüste bulunmamak*” maddesi yok sayılmıştı. Muhtırada “*Beyan-ı Vacib*” addedilen düşüncenin Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından “*bir itina-ı hayr-ı hahan ile*” tedkik edileceğinin ümidi olunduğuna dair sönük bir mukaddemeden sonra “*Hükümet-i Osmaniye-i Türkiye’nin netayic-i harpten mütevellid vaziyet almasına tamamıyla müdrük bulunmaktadır*” cümlesi gazete tarafından, Türk mevcudiyetinin sonuna kadar müdafaa edilebileceği yerde, Wilson prensiplerinin Avrupa devletlerince kabul edilmiş olmasından dolayı bir taahhüt karşısında barışa talip olmuş hükümetin mütareke name ile de bu vaziyetini galip devletlere tasdik ettirmesi şüphesiz ki büyük bir şaşkınlık olarak yorumlanmıştır.¹⁶⁷

Tayyip Gökbilgin’e göre;

“Muhtıranın en mühim kısmı ise iki ıslahat fıkrasının arasına sıkıştırılmış bir taahhüttü. “İslahatın tamamıyla tatbikini te’min için istiklalini haleldar ve izzet-i nefsi milliyyeyi ceriha-dar eylemeyecek bir şekilde düvel-i muazzamadan birinin muavenetini hükümet-i seniyyenin kabule amade olduğunu” ihtiva eden bu taahhütte, adeta muhtıranın düzenlenme sebebi verilmiştir. Muhtırada, Osmanlı memleketlerinde bir Adliye Teftiş Heyeti kurulmasına dair olan layihanın iki nüshası Vükela Meclisi kararıyla onay verilmiştir. Bahsi geçen bu Adliye Teftiş Heyetinin mahiyeti ve kimlerden oluşacağı tespit edilmiştir. Buna göre “Adliye Nezareti’ne müdür ve üyesi yabancı olan bir Teftiş Heyeti kabul olunacaktır. Bu teftiş heyetinin idaresi müdüre aittir.” deniliyor sonra da, “Müfettişler Adliye daireleri ve mahkemeler üzerinde murakabe ve teftiş, hâkimlerle adliye memurlarının ahvalini tahkik vazifesiyle mükelleftir” maddesi kaydediliyordu ki, bu layihanın nasıl bir zihniyet ve ruh haleti içinde hazırlandığını göstermeye kâfidir.”¹⁶⁸

¹⁶⁷ “Hükümet Muhtırası”, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Kanun-ı Sani 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

¹⁶⁸ Gökbilgin, II, 327-328.

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, yayınlanan bu muhtıranın aslında hiçbir önemi yoktu. Bu muhtıra ile hükümet, kabinenin çürük bir zemin üzerinde emr-i vakiler ihdas etmeye istekli olduğunu göstermekteydi. Bu da aslında, hükümetin ne kadar müşkil bir durumda olduğunun en bariz bir göstergesi olarak kabul edilebilirdi.¹⁶⁹

Tüm bu gelişmelerin ardından, Meclisi Mebusan 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açıldı.¹⁷⁰ Meclisin açılışına padişah inhiraf-ı mizaç-ı hümayundan (hastalık) ötürü katılamamıştır.¹⁷¹ İngiliz istihbaratına göre hükümetteki milliyetçi nazırlar padişahın bu tutumunu mesele yapmışlar ve onun yerine veliahdın ya da şehzadelerden birinin açılışa gelmesini önermişler. Fakat Tevfik Paşa, Padişahın sadrazam tarafından temsiline emsal bulunduğunu söyleyince, Vahdettin'in açılış nutkunun Ali Rıza Paşa tarafından okunması kabul edilmiş.¹⁷² Fakat açılış nutku Dâhiliye Nazırı Damat Şerif tarafından okunmuştur.¹⁷³ Padişahın açılış konuşması şu şekildedir;¹⁷⁴

“Balkan Harbi'nden henüz çıkıldığı ve yaraların sarılması icap ettiği bir sırada Birinci Cihan Harbi'ne girildiği malumdur. Mesai arkadaşlarını dahi haberdar etmeden savaşa girenlerin gayri meşru hareketlerinden, saltanat ve millet zararlı çıkmıştır. Mütareke döneminde memleketimiz aksamının bazı kısımlarının işgal edilmesi, tabi ahvale dönülmesine mani oldu. İzmir'in işgali, umumi galeyana bir kat daha arttırdı.

Efendiler, şu mühim anda vaziyetimiz vahameti tarife muhtaç değildir. Basiret, metanet ve hamiyet, mücib-i feyz ve selamet ve başarıdır. Bir milletin harpte mağlup olması, siyasi haklarını helaldar etmez. Bu siyasi haklarımızın korunmasında, meclis ile senatonun ve hükümetin elbirliği ile çalışmasını isterim. Elbirliği ile çalışırsa millet ve memleketin birliğini, şeref ve haysiyetini temin edecek bir barışın mümkün olacağını, işgal altındaki vilayetlerimizi kurtarabileceğimizi ümit ederim. Bu itibarla her türlü tefrika ve şekavetten vazgeçerek, bütün milli emellerin, vatanın kurtarılması noktasında birleştirilmesinde zaruret vardır.

¹⁶⁹ “Hükümet Muhtırası”, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Kanun-ı Sani 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

¹⁷⁰ Gökbilgin, II, 537.

¹⁷¹ “İnhiraf-ı Mizac-ı Hümayun”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1920, s. 2.

¹⁷² Akşin, II, 198.

¹⁷³ Belen, s. 145.

¹⁷⁴ Tahsin Ünal, *Atatürk ve Milli Mücadele*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007, s. 383.

Mali, idari ıslahatlar yapılması da nazarlardan uzak tutulmamalıdır. İstihsalı artırarak maliyemizi düzeltmeliyiz, hükümetimizin mesaisi, vatan ve milletin selameti esbabını istihsale masruf olduğu gibi sizlerin de memleketin yüksek menfaatlerini her şeye takdim ile, hükümet mesuliyetini deruhte edenlere karşı hakiki murakıp ve müzahir olmanızı tavsiye eder, yeis ve fütura kapılmayıp, vazifemizi ifa etmemize Allah'tan niyaz ederim.”

Bu nutkun okunması bitince, İstanbul milletvekili Kamil Efendi gerekli duayı yapmış ve Sadrazam Ali Paşa, Kanun-ı Esasi'nin 46. Maddesi gereğince ant içileceğini bildirerek tutanakları meclise gelmiş olan milletvekillerinin adlarını okumuş ve ant içilmiştir.¹⁷⁵ 72 mebusun ant içmesinden sonra, Bursa mebusu Hacı İlyas Efendi geçici olarak meclis başkanı seçilmiştir.¹⁷⁶

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, meclisin açılıp çalışmalarına başlamasından sonra, İstanbul'da memleketin geleceğine yönelik çeşitli fikir akımları oluşmuştur. Bu fikirlerin ortak düşmanı ise meşrutiyet olmuştur. Mevcut fikirleri üç çatı altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki meşrutiyetin nimetlerinden faydalanarak iktidar mevkiine gelen ve hiçbir siyasi sermayeleri olmayan başını Damat Ferit'in çektiği gruptur. Bunlar meşrutiyeti ortadan kaldırıp yabancı devlet himayesi istemektedir. İkinci gruptakiler meşrutiyetin ilanı ile sandığa katlayıp koydukları sırmalı elbiseleri yeniden çıkarıp makam-ı aliye yürümek isteyenlerdi. Üçüncü ve en faal çalışan grup ise her fırsatta memleket düşmanlarına vaat ettikleri ihanetlerini, milletin sesini boğarak gerçekleştirmek isteyenlerden oluşmaktaydı. Hepsinin de temel gayesi meclisin çalışmalarına engel olmak idi¹⁷⁷

Meclis-i Mebusan'da 22 Ocak günü 25 milletvekilinin de katılımıyla çoğunluk sağlanarak başkanlık seçimine gidilmiş ve 31 Ocak'ta İstanbul milletvekili Reşat Hikmet Bey başkanlığa seçilmiştir.¹⁷⁸ Ancak kendileri daha sonra vefat edince, başkanlığa Celaleddin Arif Bey seçilmiştir.¹⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın kurulmasını istediği “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” yerine “Felah-ı Vatan Grubu” kuruldu. Mustafa Kemal Paşa bu olay üzerine Nutuk adlı eserinde şunları ifade etmiştir;

¹⁷⁵ Sakin, s.81.

¹⁷⁶ Duman, *Son Osmanlı Mebusan...*, s. 120.

¹⁷⁷ “Meclis-i Mebusan Etrafında”, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Kanuni Sani 1920, s.2. (İsimsiz Makale)

¹⁷⁸ Sakin, s. 82.

¹⁷⁹ Türkgeldi, s. 254.

“Grubu kurmayı vicdan borcu, millet borcu bilmek durum ve kabiliyetinde bulunan efendiler inançsız idiler... korkak idiler... cahil idiler...”

İnançsız idiler; çünkü, milli davanın ciddiliğine ve kesinliğine ve bu davanın dayanağı olan milli teşkilatın sağlamlığına inanmıyorlardı.

Korkak idiler; çünkü, milli teşkilattan olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Cahil idiler; çünkü tek kurtuluş dayanağının millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak büyük gayelerin gerçekleştirilebileceği gafletini gösteriyorlardı.”¹⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın meclise kabul ettirmek istediği diğer bir konu da “*Misak-ı Milli*” idi. Aralık 1919 sonlarında Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Ankara’da Heyet-i Temsiliye üyeleri ile yapılan görüşmeler sonunda hazırlanan ve Türk istiklalinin esaslarını belirleyen metin, Osmanlı Mebusan Meclisi’ne Trabzon Mebusu olarak seçilen Hüsrev Bey’e verilmişti. O da bunu, mecliste Milli Misak-ı hazırlamakla görevli komisyona ulaştırmıştır.¹⁸¹

Hüseyin Rauf başkanlığındaki milliyetçi grup, Ankara ile İstanbul arasında ilişkileri daha iyi duruma getirmek için mecliste yoğun bir çalışmaya giriştiler. Bu çabalar, 1920 Ocak’ının sonuna doğru öylesine olumlu bir yönde gelişti ki, 28 Ocak’ta milletvekilleri Misak-ı Milli’yi resmen kabul ettiler.¹⁸² Misak-ı milli beyannameyi 17 Şubat günü Mebusan Meclisinde Edirne Mebusu Şeref Bey tarafından bir sunuştan sonra okundu ve kısa bir görüşmeden sonra Avrupa parlamentoları ile basına bildirilmek üzere oybirliği ile benimsendi ve resmîyet kazandı.¹⁸³

Misak-ı Milli metninin sadeleştirilmiş şekli şöyledir:¹⁸⁴

1. Osmanlı Devleti’nin yalnız Arap çoğunluğunun yaşadığı ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi’nin yapılması sırasında düşman ordularının işgali

¹⁸⁰ Atatürk, ss. 247-248.

¹⁸¹ Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, s. 85.

¹⁸² Özkan, s. 71.

¹⁸³ Akşin, II, 277.

¹⁸⁴ Sakin, s. 92.

altında kalan kısımlarının geleceği, halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre belirlenmek gerekeceğinden adı geçen antlaşmanın içinde ve dışında din, anlayış ve amaç bakımından birleşmiş ve birbirlerine karşılık saygı ve fedakarlık duygularıyla dolu ırki ve sosyal haklarıyla çevre şartlarına bütünüyle saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun oturduğu kısımlarının hepsi gerçekten veya hükme bağlı olarak hiçbir sebeple parçalanmaz bir bütündür.

2. Halkı ilk serbest kaldıkları zamanda halkın oylarıyla anayurda katılmış olan üç sancak (Kars, Ardahan, Batum) için gerektiğinde tekrar serbestçe halkın oylarına başvurulmasını kabul ederiz.
3. Türkiye barışına ertelenen Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespiti de oturanların tam bir hürriyetle bildirecekleri oylara bağlı kalarak yapılmalıdır.
4. İslam Halifeliğinin, Osmanlı saltanat ve hükümetinin merkezi olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin güvenliği her türlü zarardan korunmuş olmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaret ve ulaştırmasına açılması hakkında bizimle öteki bütün ilgili devletlerin ortaklaşa verecekleri karar geçerlidir.
5. İtilaf Devletleri ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan antlaşma esaslarına göre azınlıkların hakları komşu ülkelerdeki Müslüman halkın aynı kaynaklardan faydalanmaları ümidiyle tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.
6. Milli ve ekonomik gelişmelerimizi sağlamak devlet işlerini günün kaidelerine uygun yönetimle çevirmeyi başarabilmek için her devlet gibi tam bağımsızlığa ve hürriyete sahip olmamız, yaşama ve varlığımızın temelidir. Bu yüzden siyaset, adalet, maliye alanları ile öteki alanlarda gelişmemize engel olan bağların karşısındayız. Ortaya çıkacak devlet borçlarımızın ödeme şartları da bir esasa aykırı olmayacaktır.

Misak-ı Milli'yi, Fransız İhtilalinin İnsan Hakları Beyannamesi'ne benzeten Samet Ağaoğlu'na göre, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son oturumu kılıcını hakkını mağlubun yalnız silahı ile değil namus ve şerefi ile de ödetmek isteyen galibe, mağlubun ilk

tehdididir.¹⁸⁵ Ahmet Kabaklı ise Misak-ı Milli'yi, bizzat lider tarafından belirsiz ve geniş ufuklu ifade edilen, o zaman ve daha sonraki zamanlarda gücümüzün yetebileceği yerlere kadar sınırlamamızı götürebilecek olan bir belge olarak tanımlamıştır.¹⁸⁶

1.1.4. Hükümete Yapılan Baskılar

İstanbul'daki İngiliz istihbaratının verdiği bilgilerden yola çıkan Amiral De Robeck, 17 Eylül 1919 tarihinde Lord Curzon'a gönderdiği raporunda, "*Mustafa Kemal hareketinin bağımsız bir cumhuriyete doğru gittiğini, Harbiye Nezaretince desteklendiği ve veliaht Abdülmecit'in de bu işin içinde bulunduğunu*" belirtiyordu.¹⁸⁷ İtilaf Devletleri, Ali Rıza Paşa iktidarı zamanında, Türk düzenli birlikleri ile Kuva-yı Milliye'nin birbirine yardım etme durumuna girdiklerini fark ettiler, Onlara göre Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'nın, Kilikya'da Fransızlara, İzmir'de Yunanlılara karşı direnen Kuva-yı Milliye'yi desteklediği bir gerçektir.¹⁸⁸ Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin diğer önemli bir faaliyeti de Milne hattına karşı 19 Kasım 1919'da Balıkesir'de toplanan bir kongrede rest çekmesidir. 21 Kasım 1919'da Kaymakçı'ya taarruz edildiğini gören General Milne, bir şey yapamamanın sinirliliği içinde 1 Aralık 1919'da Harbiye Nezaretine çok sert ifadeli bir yazı gönderdi. Yazıda, "*Bu harekete doğrudan doğruya itaatsizlik gözüyle bakarım*" deyip olayı Paris Konferansı'na bildireceğini söylemişti. Buna karşılık Harbiye Nazırı daha sert bir cevap vererek "*Çokça akıtıldığından bahsedilen Yunan kanının Türk düzenli birlikleri tarafından değil, kendilerini savunan Türk halkı tarafından akıtıldığını*" söylemiştir. Buna da Yunanlıların yapmış olduğu zulüm ve vahşetin sebep olduğunu, yurtlarını korumaya çalışan Türk halkını kimsenin bu işten men etmeğe muktedir olamayacağını bildirdi.¹⁸⁹

Meclisi Mebusan'ın açılışından sonra Fransızların muhafazası altında bulunan Akbaş cephaneliğindeki silahların Kuva-yı Milliye taraftarlarınca kaldırılmasından dolayı,¹⁹⁰ 20 Ocak'ta İngilizler tarafından hükümete bir nota verildi. Notada Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın vazifelerinden

¹⁸⁵ Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Milliye Ruhu*, Ağaoğlu Matbası, İstanbul 1964, s. 31.

¹⁸⁶ Kabaklı, s. 38.

¹⁸⁷ Türkmen, s. 203.

¹⁸⁸ Tansel, III, 19.

¹⁸⁹ Duman, *Ali Rıza Paşa Hükümetinin...*, s. 355.

¹⁹⁰ Türkgeldi, s. 254.

çekilmesi istenmekteydi.¹⁹¹ Görevden alınmalara gerekçe olarak ise notada şu maddeler yer almıştır;¹⁹²

1. Özel olarak seçilen subayların Kuva-yı Milliye kurmaylıklarına göndermeleri
2. 14. Kolordudan bir kısım erleri ayırıp terhis ederek Kuva-yı Milliye'ye yollanması
3. Top kaması ve başka takımların kaçırılması
4. Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun geri gönderilmesinin geciktirilmesi
5. Afyonkarahisar'dan Alaşehir'e alay gönderilmesi
6. Bursa'dan Bandırma'ya bir alay gönderilmesi
7. Bu işlerde Harbiye Nazırı ile Genel Kurmay Başkanı'nın etkisi bulunduğu anlaşıldığından, kırk sekiz saat içinde bu iki kişinin görevlerinden uzaklaştırılması istenmiştir

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 21 Ocak'ta Mustafa Kemal Paşa'ya bu durumu çektiği telgraf ile bildirmiştir;¹⁹³

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İngilizler, hükümete verdikleri bir notada, benimle Cevat Paşa Hazretlerinin görevden çekilmemizi istediler. Kabine şiddetli bir ret cevabı verdiyse de, durum kabinenin yerinde kalmasını ve yalnız benimle Cevat Paşa'nın çekilmemizi gerektirdi. Harbiye Nezaretine Salih Paşa vekalet edecektir. Kabineyi güç duruma sokacak bir davranışta bulunulmamasını rica ederim. Aksi halde, durum, tasavvur buyurduğunuzdan daha tehlikeli olur.

Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırına yazdığı cevapta görevden çekilmesinin çok daha tehlikeli bir sonuç doğuracağını bildirmiştir. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya da bu durum hakkındaki görüşlerini içeren bir telgraf çekti. Ali Rıza Paşa cevabında; Cemal ve Cevat Paşaların görevden alınmasının yalnız

¹⁹¹ Gökbilgin, II, 307.

¹⁹² Özkan, s. 73.

¹⁹³ Atatürk, s. 249.

İngilizlerin isteği olmayıp, İngiliz, İtalyan ve Fransız temsilcilerinin Bab-ı Âli'ye sundukları ortak ve ağır bir ultiatom sonucu gerçekleştiğinin üzerinde durdu.¹⁹⁴

20 Ocak'ta Cemal Paşa'nın istifası kabul olundu. Padişahın bu istifanemeğe yorumu ise “*Aferin, Türk oğlu Türk olduğunu ispat etti*” olmuştur.¹⁹⁵ Boşalan Nazırlık makamına, önce vekâleten Bahriye Nazırı Salih Paşa getirilmiş, daha sonra 3 Şubat 1920'de Fevzi Paşa tayin edilmiştir.¹⁹⁶

Türkiye'de yaşanan bu gelişmeleri Amiral Robeck; karargahlarını Sivas'tan Ankara'ya kaydıran milliyetçilerin, propagandalar bakımından güçlendiklerini, 13 Ocak'ta açılan parlamentonun, milliyetçi hareketin İstanbul'da siyasal parçası durumunda olduğunu, Mustafa Kemal dışında milliyetçi liderlerin İstanbul'da toplandıklarını ve mitingler düzenlediğini milliyetçilerin hükümet içinde kendilerinden yana nazırların bulunmasına önem verdiklerini bildirir ona göre, Cemal ve Cevat Paşaların istifa ettirilmeleriyle müttetikler savaşın ilk raundunu kazanmışlardı. Fakat Türklere sert barış koşullarını kabul ettirebilmek için milliyetçilere karşı silah kullanmak gerekecektir diyerek durumu kendince özetlemiştir.¹⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa, Cevat ve Cemal Paşaların İngilizlerin isteği doğrultusunda görevlerinden alınma teşebbüsünü, devletin bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelik bir hareket olduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁸

9 Şubat'ta Ali Rıza Paşa mecliste hükümet programını okumuş ve kabinenin kurulmasından beri geçen olaylara tekrar dikkat çekmiştir. Ali Rıza Paşa, milli iradenin artık mecliste tecelli ettiğini, artık meşrutiyet usulüne uymayan bir hususun kalmadığını, padişah ile hükümet arasında birlik ve beraberlik sağlanacağını, Wilson prensiplerine dayanarak Türk meşru haklarının savunulacağını açıklamıştır.¹⁹⁹ Daha sonra, Ali Rıza Paşa'nın 14 Şubat 1920'de valilik ve müstakil sancaklara yolladığı genelge Ankara'yı hiç de memnun etmedi. Bu genelgenin amacının Heyet-i Temsiliye'yi millet gözünde küçük düşürmek olduğu kanısı akıllara gelen tek şeydi.

¹⁹⁴ Atatürk, s. 251.

¹⁹⁵ Türkgeldi, s. 255.

¹⁹⁶ Cebesoy, s. 341.

¹⁹⁷ Özkan, s. 78.

¹⁹⁸ Atatürk, s. 254.

¹⁹⁹ Belen, s. 146.

Genelgede “*Meclis’ten başka yerde, milli irade adına konuşmaya ve istekler ileri sürmeye artık sebep ve imkan kalmadığından, hükümet işlerine müdahale şeklindeki her türlü faaliyet ve hareketin cezalandırılacağı duyurulur*” şeklindeki ifade ile Heyet-i Temsiliye’nin cezalandırılabilceği açıkça belirtilmiştir.²⁰⁰

İstanbul’da Meclisi Mebusan’ın kapatılacağı, Divan-ı Harplerin kurulup vekillerin yargılanacağı ve bu işin içerisinde güya padişahın da olduğu yönünde gazetelerde propagandaya başlanmıştır. Konuyu gündemine alan Hakimiyet-i Milliye’ye göre; Millet Meclisine yapılan baskı, hilafet makamında bulunan padişah tarafından kabul edilemezdi. Meclisi Mebusan’ın zorla herhangi bir Avrupa Devleti tarafından kapatılması demek, o Avrupa Devletinin başında bulunan kişilerin, kendi memleketlerindeki hürriyet müesseselerine ve meşrutiyete tecavüz etmeleri demektir. Meclis-i Mebusan üyelerinin tehcir ve ihtikar gibi iftiralar ile Divan-ı Harp’te yargılanmasının gündeme gelmesi, Kanun-i Esasi’yi ortadan kaldırmak demektir. Bu ise ülkede kanun ve hukuk boşluğu oluşturacağından, milli egemenliği elinde bulundurmaktan isteyen Türk milletini boğmak ile eş anlamlı olacaktır. Konu ile ilgili olarak; “*Bu ağır mesuliyeti kendi efkar-ı umumiyesi karşısında dahi tahammül edebilecek bir recül-ü hükümet, bugün mevcut olmasa bile tarihinde onun mevki, hukuk-u meşrualarının müdafaaası uğrunda baştan başa terk-i hayat etmiş bir milletin pay-ı intikamı altında kalacaktır. Buna mukabil o milletin mevki-i şerefine biz her zaman tercih edeceğiz.*” şeklinde ağır eleştiriler yapılmıştır.²⁰¹

19 Şubat 1920’de İngilizler, yeni isteklerde bulundular. İngiltere Devleti Dışişleri Bakanlığı, İstanbul’daki siyasi temsilcilerine İstanbul hükümetine ulaştırması için sözlü bir bildirim yolladı. Bu bildiride, padişahlık başkentinin Osmanlı Devleti’ne bırakıldığı fakat bununla birlikte, Ermeniler ve Yunanlılarla birlikte İtilaf kuvvetlerine karşı konulmaması istenmekteydi.²⁰² Yunan işgal kuvvetleri Şubat ayının 18,19 ve 20. günlerinde İzmir’e yeni ve büyük bir kuvvet ile çıkarma yapmaya başladılar. Bir taraftan yeni kuvvetler cephelere ilerlerken diğer taraftan yine İngilizler Yunanlılar karşısında Kuva-yı Milliye’nin üç kilometre geri çekilmesini istediler.²⁰³ Yunan işgal kuvvetleri, 3 Mart 1920 günü taarruza geçerek, Gölcük Yaylası ile Bozdoğan’ı işgal

²⁰⁰ Atatürk, s. 259.

²⁰¹ “Meclisi Mebusan Kapanabilir mi?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Şubat 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

²⁰² Özkan, s. 75.

²⁰³ Aydemir, II, 197.

ettiler. Bu olay üzerine Ali Rıza Paşa'nın düşünebildiği tek çare, makamında daha fazla kalmaktan vazgeçip istifa etmek olmuştur.²⁰⁴

1.2. Salih Paşa Hükümeti (8 Mart-4 Nisan 1920)

1.2.1. Hükümetin Kuruluşu

Ali Rıza Paşa'nın istifasından sonra hükümetin kim tarafından kurulacağı bir sorun teşkil etmiştir. Tevfik Paşa'nın sadareti kabul etmediğini Ali Fuat Türkgeldi'den öğrenen padişah, bu konuda onun görüşünü sorar, Türkgeldi; “ *Bu konuda hatıra üç şey gelebilir. Ya Ali Rıza Paşa'nın istifasını kabul etmemek, ya Tevfik Paşa'ya sadareti kabul ettirmek veyahut erbab-ı namus ve iffetten olduğuna şüphe olmayan Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı sadarete getirmek*” diyerek görüşlerini beyan etmiştir. Sadaret için davet edilen Salih Paşa bu görevi duyduğunda ağlayarak katiyen kabul etmeyeceğini bildirir. Fakat Türkgeldi'nin kendisine, durumun vahametinden bahsetmesi ve bu görevi kabul etmediği takdirde, Damat Ferit'in gelmesi halinde oluşacak kötü durumları anlatması ile sadareti bir bakıma zorla kabullenmeye mecbur kalmıştır.²⁰⁵

Padişah kabineye mebuslardan hiç kimsenin alınmamasını baş katibi vasıtası ile Salih Paşa'ya bildirmişti. Oluşan yeni kabinede yer alan isimler ise şu şekildeydi:²⁰⁶

Sadrazam ve Bahriye Nazırı Vekili²⁰⁷: Salih Paşa²⁰⁸

Şeyhülislam: Haydarizade İbrahim Efendi

Dâhiliye Nazırı: Hazım Bey

Nafia Nazırı ve Maliye Nazırı Vekili²⁰⁹: Tevfik Bey

²⁰⁴ Atatürk, s. 270.

²⁰⁵ Türkgeldi, ss. 256-257.

²⁰⁶ Cebesoy, s. 341.

²⁰⁷ Bahriye Nezaretine Ferik Esad Paşa atanmıştır. (Cebesoy, s. 342)

²⁰⁸ 1864'te İstanbul'da doğan Salih Paşa, Osmanlı amirallerinden Dilaver Paşa'nın oğludur. Harp Okulu'nu ve Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra kurmaylık stajını Almanya'da tamamladı. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Yanya Ordusu Erkân-ı Harp heyetinde görev aldı. II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a döndü. 1909'da Harbiye Nazırı, 1911'de Âyan Meclisi üyesi oldu. Mondros Mütarekesi'nden sonra iki kez Bahriye Nazırlığı görevinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa ile Kurtuluş Savaşı döneminde Amasya Görüşmeleri'ni yaptı. 8 Mart 1920'de Sadrazam oldu. Sadrazamlığı yirmi beş gün süren Salih Paşa daha sonraki hükümetlerde de görev aldı. Saltanatın kaldırılması ile kabineden istifa etti. (Abdullah Özkan, s. 574.)

²⁰⁹ Maliye Nezaretine Maliye Müsteşarı Nüzhet Faik Bey atanmıştır. (Cebesoy, s. 342)

Maarif Nazırı ve Şura-yı Devlet Reisi Vekili²¹⁰: Abdurrahman Şeref Bey

Harbiye Nazırı: Fevzi Paşa

Adliye Nazırı: Mehmet Celal Bey

Evkaf Nazırı: Ömer Hulusi Efendi

Rauf Bey 8 Mart 1920’de yeni hükümeti Ankara’ya bildirdi. Buna göre Adliye Nazırlığı’na atanan Mehmet Celal Bey’in tutumunun bilinmediğini, Salih Paşa iyi niyetli de olsa, bu kabinenin Damat Ferit’e zaman kazandırmak maksadıyla sarayın bir tertibi olduğunu söylüyordu. Damat Ferit tehlikesi halen ortadan kalkmış değildi.²¹¹ Şevket Süreyya Aydemir bu kabine için “Gölge Kabine” tabirini kullanmış ve yetkisiz insanların oluşturduğu kabine diye ilave etmiştir.²¹² Yine Ali Fuat Türkgeldi bu kabine için alelacele teşkil edilmiş (padişah mebuslardan kimsenin alınmasını istemediği ve kabinenin bu doğrultuda meclis dışında bulunan kişilerden oluştuğu için) “*derme çatma kabine*” tabirini kullanmıştır.²¹³

1.2.2. İstanbul’un İşgali ve Tutuklamalar

12 Şubat 1920 tarihinde İtilaf Devletleri temsilcilerinin katıldığı Londra Konferansı açıldı. Bu konferans; Paris Barış Konferansı’nın bir uzantısı niteliğindediydi ve barışla ilgili bütün sorunları, bu arada yoğun olarak da Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasını ele alacaktı. Nitekim İngilizler, İstanbul’un işgali meselesini bu konferansa taşıyacaktı ve müttefikleri de bu kararı kabul etmek zorunda kalacaklardı.²¹⁴ Londra Konferansı’nın 5 Mart’taki oturumunda Lloyd George Türklerle yumuşak bir barış yapılmayacağını, barış koşullarının silah zoruyla uygulamaya hazır olmaları gerektiğini söyledi.²¹⁵

²¹⁰ Şura-yı Devlet Riyasetine Cemil Molla atanmıştır. (Cebesoy, s. 342)

²¹¹ Akşin, II, 335.

²¹² Aydemir, II, 199.

²¹³ Türkgeldi, s. 258.

²¹⁴ Gürkan Fırat **Saylan**, “İstanbul’un Resmen İşgali (16 Mart 1920)”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, C: II, S. 41, Ocak 2014, s. 21.

²¹⁵ Akşin, II, 343.

İstanbul'un işgal meselesi Fransa ile İngiltere komiserleri arasında görüş ayrılığı başlatmıştır. 5 Mart 1920 günkü oturumda yapılan müzakerelerde;

1. Her durumda başkent şu an ifade edilen koşul ve şartlar altında Müttefik Kuvvetler tarafından işgal edilmelidir.
2. Türk Hükümeti, Kilikya'da meydana gelen olaylardan şüphesiz sorumlu olan Mustafa Kemal' i bertaraf etmelidir.
3. Türk Hükümeti, İstanbul'daki askeri işgalin; barış antlaşmasının maddeleri kabul edilip uygulamaya konulana dek devam edeceği konusunda bilgilendirilmelidir.
4. Bu ve benzeri zulümler tekerrür ederse, teklif edilen maddeler daha şiddetli bir şekilde geri alınacaktır ve imtiyazlar feshedilecektir. Kararları alınmıştı.²¹⁶

10 Mart 1920 tarihinde yapılan toplantıda ise, İstanbul'un resmen işgal edileceği buna gerekçe olarak da;

5. İstanbul resmen işgal edilecek ve buna bahane olarak Türkiye'deki azınlıklara kötü davranıldığı ileri sürülecek
6. Türklere barış koşullarını kabul ettirirken çıkacak ayaklanmalara karşı koymak için İstanbul'daki milliyetçi liderler tutuklanacak. İstanbul Hükümeti'nden Mustafa Kemal'i ve bütün kuvvetleri dağıtması istenecek. Aksi halde Yunanlıların bu işi yapacağı söylenecek. Gibi kararlar gösterilmiştir.²¹⁷

Rauf Bey'in, 11 Mart tarihli telgrafında, bir gün evvel itilaf temsilcilerinin toplantı yaptıklarını ve bunda Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuva-yı Milliye liderlerinin tutuklama emri ile ilgili bir meseleyi müzakere ettikleri, bu emri yerine getirmeye de karar verdikleri bildiriliyordu. Ayrıca güvenilir bir kaynaktan gizli bir şekilde öğrenilen bu haberle birlikte kendilerine İstanbul'dan uzaklaşması gerekliliğinin tavsiye edildiği ilave olunuyordu.²¹⁸

15 Mart'ta İstanbul'daki İtilaf kuvvetleri 150 Türk aydınını yakalatmış ve ertesi gün de,²¹⁹ İngilizlerin İstanbul'u işgal planı doğrultusunda sabah saat 10.00'da işgal

²¹⁶ Saylan, ss. 21-22.

²¹⁷ Özkan, s. 79.

²¹⁸ Gökbilgin, s. 372.

²¹⁹ Eroğlu, s. 101.

başlamış Harbiye ve Bahriye Nezaretleri işgal edilmiş; posta, telgraf, telefon hatlarına el koyulmuştur.²²⁰ Saat 9:25'te İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Ryan Salih Paşa'nın evine geldi. Ryan işgali açıkladığında Salih Paşa şaştı ve eski işgallerle yenisi arasındaki farkı önce kavrayamadı. Ryan'ın sunduğu nota ve bildiriye okuyunca bunun İstanbul'da hükümetin sonu olduğunu söyledi. Ryan bunun arzu edilmediğini, mülki yönetime karışmak, meşru hükümeti zayıflatmak niyetinin bulunmadığını, fakat bir süredir var olmuş olan “*gayrimeşru hükümeti*” zayıflatmak istediklerini belirtti.²²¹

İtilaf Devletleri 16 Mart'ta verdikleri notada; işgalin geçici olduğunu. Niyetlerinin saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil aksine Osmanlı idaresinde kalacak memleketlerde nüfuzunu kuvvetlendirmek olduğunu, Taşralarda isyan çıkması halinde İstanbul'un Türklerden geri alınacağını, Herkesin saltanat makamı olan İstanbul'un emirlerine uyması gerekliliğini bildirdiler.²²²

Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, Hakimiyet-i Milliye'de yazdığı, “İstanbul Felaketi” adlı yazısında Salih Paşa Hükümeti'ne verilen bu notanın amacının, ülkeyi paylaşmak olduğunu belirtip, nota ile ilgili şunları söylemiştir:

“...İşte 16 Mart 1920 günü İstanbul'un İngilizler tarafından işgali milliyetçi mebuslarımızın, hamiyetli ayanlarımızın, paşalarımızın ve vekillerimizin bunlar tarafından tevkif olunması ve Salih Paşa Hükümeti'ne verdikleri nota zaten malum olan bu kasıtlarını tamamen ortaya koymuştur. Gözümle gördüğüm bu notada düşmanlarımız hükümete teşkilat-ı milliyeyi ret ve takbih (ayıplama) etmesini teklif ve İstanbul işgalinin ise yazdıracakları sulh şartlarının tamamen tatbik olunmasına kadar devam edeceğini ihzar eylemiştir. Hükümet buna verdiği cevapta hareket-i milliyenin İzmir'e çıkardıkları Yunanlıların katl, zulm ve tecavüzlerine ve Maraş ve Urfa havalisindeki Ermenilerin taarruzlarına karşı meşru bir müdafaa ve mukabele olduğunu ve tek milletin birlik olarak vatanın her tarafına teşkilatını yapmış bulunması da bu taarruzları ve katl-i amellerinden hasıl olan uyanıklıktan ve şark vilayetlerimizde Ermenistan ve Karadeniz sahillerinde Pontus Rum Cumhuriyeti tehlikesine karşı bir hazırlıktan ibaret olduğunu pek doğru ve haklı olarak kaydetmiş ve İstanbul'un işgaline hiçbir sebep ve mana olmadığını zikrederek protesto eylemiştir.” Hüsrev Bey, Salih Paşa'nın bu tutumundan pek memnun bir vaziyette

²²⁰ Tansel, III, 40.

²²¹ Akşin, II, 353-354.

²²² Karal, s. 56.

şunları ilave etmiştir: “*Salih Paşa Kabinesinin düşmanlarımıza vermiş olduğu bu nota ile milletin ruh ve vicdanına tercüman olduğunu burada zikretmeyi bir vazife-i milliye addederim.*”²²³

İngilizler İstanbul’da büyük caddelerin ağızlarına, köprü başlarına, yüksek binalar üzerine top, mitralyöz ve silahlı kişileri yerleştirmişlerdir. Anadolu’ya seyahat etmek için İngiliz pasaportuna sahip olmak şartı konulmuştur. Bu arada işgalden bir gün sonra 17 Mart’ta Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Sadık Bey başkanlığında toplanmış ve altmış İngiliz lirası karşılığında Anadolu’ya bozgunculuk yapmak üzere bazı kişileri memur etmişlerdir.²²⁴

İstanbul’da tutuklanan mebus ve askerlerin isimleri Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer bulmuştur:²²⁵

1. Ayandan Çürüksulu Mahmut Paşa ile Göz Tabibi İsmet Paşa ve refikası dövülerek alınmıştır.
2. İzmir Mebusu Tahsin Bey ve Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa yatak odalarından ve refikalarının yanından zorla alınmışlardır.
3. Eski Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat ve Ayandan Çürüksulu Mahmut Paşa kelepçeler ile sevk edilmişlerdir.
4. Mebus Numan Usta, Edirne Mebusu Şerif ve Faik Beyler ile Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey tutuklanmıştır.
5. Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Beyefendi’yi tutuklamak istemişeler de müşarünileyh ihtifa etmişlerdir.
6. 19 Mart 1920 günü Eski Samsun ve havalisi kumandanı Refet Paşa dersaatte İngilizler tarafından yakalanarak tutuklanmıştır.
7. Şeyhzadegandan Abdülkadir ve Umur Efendiler tutuklanmıştır.

Bu listeden başka Trabzon Mebusu Hüsrev Bey’in yazısında diğer tutuklamalar hakkında şu bilgiler verilmiştir; Şehzadegândan İbrahim Tevfik Efendi Hazretleri’nin saraylarına girilerek refika-ı muhteremleri ile beraber tutuklanmıştır. Tesadüfen o gece

²²³ Hüsrev Bey, “İstanbul Felaketi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1920, s. 2.

²²⁴ İstanbul’da Vaziyet, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1920, s. 4.

²²⁵ İstanbul Hakkında Son Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1920, s. 4.

evde bulunmayan Amasya Mebusu Bekir Sami Bey'in evini basarak kadınların yatak odalarına kadar girmek ve 6 yaşındaki masum kız çocuğuna anlamadığı bir lisanla pederinin nerede olduğunu tabanca ve tehdit ile sorup, oğlanın parasını çalmak gibi vahşiyane hareketlerde bulunmuşlardır. Vatanperverliği ile bilinen göz tabibi Esad Bey'in haremine giren İngilizler sekiz günlük lohusa olan kızını kırbaçlar ile döverek Esad Bey'i alıp götürmüşlerdir.²²⁶

Yine Hüsrev Bey'in yazısında, Onuncu Kafkas Fırkası'nın Musiki Efradı Koğuşu'nun İngilizlerce basılıp, uyumakta olan zavallı masum Mehmetçiklerimizi şehit²²⁷ ettikleri bilgisi verilmektedir. Selahattin Tansel bu olay hakkında şu bilgileri vermektedir: *"50-60 kişilik bir birlik, önlerinde subayları olduğu halde, karargâh binasına geldiler. Silahsız olarak kapıda nöbet tutmakta olan erin ihtarına aldırılmayarak içeri girdi ve henüz yataklarında bulunan 61 Türk askerine ateş açtı, 4 er şehit düştü on er yaralandı sonra bunlardan bir tanesi daha öldü"*.²²⁸

İngilizlere tutuklama konusunda yardım etmek ve şahısları göstermek için Nigehbancılar eşlik ediyordu. İstanbul'daki kıtaatımızdan, muhafızlık kıtaatıyla, itfaiye alayının ve Bab-ı Âli'nin muhafazasına memur nizamiye kıtasının silahlarının sürgü kolları İngilizlerce alınmıştır. Ayrıca İngilizlerin geceleri Harbiye Nezaretinde öteye beriye silah attıkları ve bunu güya civardaki Türk kıtalarının kendilerine atılan silaha mukabele için yaptıkları propagandasını kullandıkları bilgisi gelmekteydi.²²⁹

Dersaadet Müttefikin Kuvveti Komutanı Loytenant Cenral H. F. M. Wilson imzalı, Türkçe, Fransızca, İngilizce, Rumca ve Ermenice çıkarılan iki bildirgeyle silah (her türlü ateşli silah ve 8 santimetreden uzun ağızlı bıçaklar) taşımak, toplantı yapmak, İtilafa zarar verecek davranışlarda bulunmak yasaklanıyordu. Bunu yapanların Divan-ı Harb'e verilip ölüme veya Divan-ı Harp öyle karar verirse daha hafif bir cezaya çarptırılacakları bildiriliyordu.²³⁰

²²⁶ Hüsrev Bey, "İstanbul Felaketi", *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1920, s. 2.

²²⁷ Bu kanlı olayın 4 şehidi; Zileli Abdullah Çavuş, Reşadiyeli Mehmet Onbaşı ve erlerden Şehir kışlalı Ömer Asım ile Balıkesirli Nasuh. (Tansel, III, 41)

²²⁸ Tansel, III, 41.

²²⁹ İstanbul Hakkında Son Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1920, s. 4.

²³⁰ Akşin, II, 355.

29 Mart günkü başmakalede İstanbul'da yapılan baskı ve tutuklamalarla millet egemenliğinin imha edilmek istendiğinden ve İngilizlerle işbirliği içinde bulunanlardan şu şekilde bahsedilmiştir;

“İstanbul'da İngilizlerin yapmış olduğu bu baskıların hedefinde millet hakimiyeti ve ona bağlı olan Hakimiyet-i İslamiye vardır. Milliyetçiliğin baskı altına alınmasını gazetelerle neşreden Türk düşmanları aslında bu vakıaların mahiyetini de bütün çirkinlikleri ile tarihe naklediyorlardı. “Millet hakimiyeti düşürüldükten sonra ve onu istinatgâhı olarak gören İslam aleminin bütün kurtuluş umutları kırıldıktan sonra tavizlerin muvakkaten kaldırılarak bütün İslam alemi üzerinde uyumak kolaylaşır. İşte Türk düşmanlarının son çare olarak girdikleri tehlikeli oyun, bu düşüncenin mahsulüdür. Ferit Paşa ve avenesinin verdikleri cüret olmasaydı, hiçbir kuvvet koca bir milletin hissiyatına karşı hareket etmek cesaretini nefsinde gösteremezdi. Bu hainlerin ise Türk düşmanları kadar belki de onlardan daha ziyade intikam hedeflerinde millet vardır. O kadar ki milleti mahkemelerde, meclislerde mahvedebilmek için hiçbir vicdan sahibinin razı olamayacağı iktidarları caiz görmüşlerdir. Milletin dahili ve harici bütün düşmanlarını onun üzerine saldırmak için uğraşmışlardır. Bu hainler sulh akdi yapamadığımız devletleri taksim ve memleket işgali için teşvik etmişlerdir.”²³¹

Hakimiyet-i Milliye, İstanbul'un işgali ile oluşan akıbetin sorumlusu olarak, mütarekeden beri başa gelen İstanbul hükümetlerini grmştir. Bu hükümetlerin aşağılık bir yaltaklık siyasetine bürünüp miskin ve atıl bir halet-i ruhiye ile sürekli alttan aldıklarını ve yapılanlara itiraz ve kınama yapmayıp, iki taraflı bir siyaset izledikleri belirtilmiştir. Böylesi bir siyaset ile milleti oyalamaya çalışan bu hükümetler bu akıbete davetiye çıkarmışlardır. Bugünkü hükümet ise, hiç olmazsa hanesine çekilip akıbete intizar etmeyi bile idrak edemeyen ve şaşkın bir siyasetle, İngilizlerin elindeki masum milliyetçilerin tutuklanması için maşalık hizmetini görmeyi azaltmıştır. Bu kişilerin millet ile hiçbir alakasının olamayacağı ifade edilmiş ve: *“Cenab-ı Hak'ka çok şükür, milletin riyasetinde bulunanlar hareketlerin ve esbap ve avamilin bütün levsiyetine vakıf olanlardır. Ve teşekkür olunur ki millet, müdafaa-i istiklali uğrunda her fedakarlığı göze almış, şimdiye kadar muvaffakiyetini ve hakimiyetini temin eden vahdete*

²³¹ “Hakimiyet-i Milliye'nin Tecellisi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

sarılmıştır”²³² cümleleri ile milletin gerçek yöneticilerinin İstanbul'da değil, Ankara'da milliyetçi hareketin başında bulunanlar olduğu belirtilmiştir.

İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal ettikten sonra, Salih Paşa Hükümeti'ni düşürmek amacıyla hükümet üzerindeki baskılarını arttırmaya başladılar. Fakat hükümet ne pahasına olursa olsun işbaşında kalmaya çalışıyordu. İtilaf Yüksek Komiserleri, 26 Mart 1920'de Osmanlı Sadrazamına verdikleri ortak bir nota ile:²³³

1. İstanbul'un işgali kararını bildiren 16 Mart tarihli nota ile Mustafa Kemal'in ve milli hareketin öteki liderlerinin Osmanlı hükümetince derhal reddedilmesinin istendiği
2. Fakat o tarihten beri milli liderlerin açıkça ret ve inkâr edilmediği
3. Yüksek Barış Konseyi'nin kararına dayanan bu isteğe gecikmeden uyulması ve Mustafa Kemal Paşa ile milli hareketin öteki liderlerinin açıkça ret ve inkâr edilmesi isteği bildirildi.

Hükümet, Yüksek Komiserleri yumuşatmak için 28 Mart 1920'de milliyetçi hareketi reddeden bir bildiri taslağı hazırladı. Bu taslakta; İstanbul' un işgali üzerine çıkan abartılı söylentilerden sonra taşradaki milli örgütlerin bazı aşırı davranışlara girdiğinin öğrenildiği, İzmir'in işgalinin üzerine meşru savunma amacıyla ortaya çıkan bu örgütlerle hükümetin bir ilişkisi bulunmadığı, hükümetin aşırı davranışlarda bulunan Mustafa Kemal'i ve diğer bazı yöneticileri tasvip etmediği belirtiliyordu. Ancak bu bildiri İtilaf Devletleri'ni memnun etmedi ve 29 Mart'ta bir nota daha vererek, Anadolu'daki milliyetçi hareketin daha açık bir dil ile red ve inkar edilmesi gibi notada yazılması gerekenleri Salih Paşa hükümetine dikte etmişlerdir.²³⁴

Salih Paşa Kabinesi, İtilaf Devletleri'nin Kuva-yı Milliye aleyhindeki tekliflerine daha fazla dayanamayarak yirmi sekiz gün zarfında istifaya mecbur olmuştur.²³⁵

²³² “İşgalin Mahiyeti ve Neticesi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Nisan 1920, s. 1, (isimsiz Makale)

²³³ Özkan, s. 85.

²³⁴ Akşin, II, 402.

²³⁵ Türkgeldi, s. 260.

1.3. Damat Ferit Hükümeti (5 Nisan-30 Temmuz 1920)

1.3.1. Kabinenin Kuruluşu

Salih Paşa 2 Nisan'da, hükümetinin istifa ettiğini padişaha bildirdi.²³⁶ Yeni hükümeti kurması için padişah görevi önce Tevfik Paşa'ya verdi fakat Paşa, daha sonraları pişmanlık duyacağı bir karar vererek bu görevi kabullenmemiştir.²³⁷ Bu arada Meclisi Mebusan başkan vekillerinden Hüseyin Kazım Bey de, Saraya giderek padişah ile görüşmüş Damat Ferit'in iktidara gelmesinin memleket için felaket olacağını söylemiştir. Padişah bu sözlere sinirlenerek “*Ben istersem Rum Patriğini de Ermeni Patriğini de getiririm, Hahambaşığı da getiririm*” demiştir.²³⁸ 4 Nisan'da kabinesindeki isimleri belirleyen Damat Ferit'in hükümeti 5 Nisan'da resmen kurulmuş oldu.²³⁹ Damat Ferit'in kabinesi şu isimlerden oluşmaktaydı.²⁴⁰

Sadrazam ve Hariciye Nazırı: Damat Ferit²⁴¹

Bahriye Nazırı ve Harbiye Nazırı Vekili: Ferit Mehmet Sait Paşa

Dâhiliye Nazırı ve Şura-yı Devlet Reisi Vekili: Reşit Bey

Adliye Nazırı: Ali Rüştü Efendi

Maarif Nazırı: Fahrettin Bey

Nafia Nazırı: Cemil Paşa

Ticaret ve Ziraat Nazırı: Ferik Hüseyin Remzi Paşa

Maliye Nazırı Vekili: Reşat Bey

Evkaf Nazırı: Ferik Osman Rıfat Paşa

Şeyhülislam: Dürrizade Abdullah

²³⁶ Akşin, III, 3.

²³⁷ Türkgeldi, s. 260.

²³⁸ Tansel, III, 77.

²³⁹ Akşin, III, 3.

²⁴⁰ Cebesoy, s. 379.

²⁴¹ Şura-yı Devlet azasından Seyit Hasan İzzet Efendi'nin oğlu olan Damat Mehmet Ferit, 1853'de İstanbul'da doğdu. Paris, Berlin, Petersburg ve Londra elçiliklerinde çalıştı. Padişahın kız kardeşi Mediha Sultan'la evlendikten sonra da Sadarete getirildi. İki yıl sonra vezirlik rütbesi verildi. Londra büyükelçiliğine atanma isteği II. Abdülhamit tarafından ret edildi. Meşrutiyetin ilanı üzerine Âyan Meclisi üyeliğine getirildi. Mütareke sonrası kurduğu kabineleri, Milli Mücadele'ye karşı tutum ve tavır sergiledi. (Abdullah Özkan, s. 292.)

Sina Akşin'e göre, Damat Ferit'in kurduğu bu dördüncü hükümette, daha öncekiler gibi yine Hariciye Nazırlığını üstlenmesi, izlemiş olduğu dış siyasetin ne denli kişisel ve ne denli saraya özgü olduğunun bir kanıtı olarak görülebilir.²⁴²

Damat Ferit'in sadarete getirilmesi Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde şu tepkili satırlarla dile getirilmiştir;

“İslam hilafetinin makarı ve Türk saltanatının payitahtı olan İstanbul'un en hainane maksatlar ve en gaddarane şekil ve suretlerle vuku bulan işgalinden sonra dahi ve bilhassa ondan sonra artık orada İngiliz oyunlarının serbest serbest, fakat ne kadar kadir ise o kadar da kahir bir surette devam ve tevali edeceği tabii idi. Bu oyunlardan İngilizlerce öteden beri kendi maksatlarının husulünde mühim bir alet gibi kullanılacak biri dahi ahiren oynanmıştır: Damat Ferit İngilizlerce mevki-i hükümete getirilmiştir!”

Yine gazete göre, Damat Ferit beyinsiz ve vatansız zümreye başlık eden, hilafet ve saltanatın haysiyet, istiklal ve mevcudiyetini feda etmek pahasına dahi olsa iktidara uğursuzca gelen, vatan ve milletin mahvı ile müteselli olabilecek, en zalim düşmanlarımıza karşı yenilme alçaklığını dün olduğu gibi bugün de kabullenmekten imtina etmeyecek kadar alçak bir şahsiyetin timsaliydi. Damat Ferit'in iktidara getirilmesi, İstanbul'un işgalini takip eden süreçte tasarlanan bir İngiliz planı idi. Milletın nefreti ile yüzleşen İngilizler tam teşekküllü bir Damat Ferit hükümeti teşkil etmekten korkuyorlardı. Damat Ferit'in beraberine verilen kimi hırslı, kimi aciz ve idraksiz üç beş şahıs ile İngiliz hizmetine koşulmuş bir hükümet teşkil edilmişti.²⁴³

Hakimiyet-i Milliye İngilizlerin, İslam hilafetinin merkezi olan İstanbul'u pençe-i kahir ve gaddarı altına alarak Osmanlı saltanatını bölme ve çözülmeye uğratmak için müsait bir zemin dâhilinde planlar hazırladığını ileri sürmekteydi. Buna göre İngilizler gizli olmayan bu maksatlarında neticeyi kendi başarılarını taçlandırmak adına, kendi içimizde din ve vatanın mukaddes kaidelerini hiçe sayarak hain bir uğursuz zümreye bel bağlamış ve bunun için de Damat Ferit'i iktidara getirmişlerdi. Ayrıca, İngilizlerin

²⁴² Akşin, III, 3.

²⁴³ “İstanbul'daki İngiliz Oyunları”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

kaleyi içeriden fethetmek üzere Türkleri dahili bir mücadeleye sevk etme planı, Damat Ferit ve Anzavur üzerinden Türk'ü Türk'e kırdırmaktan başka bir şey değildi.²⁴⁴

1.3.2. Damat Ferit Hükümetinin Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri

5 Nisan 1920'de Damat Ferit'i sadarete getiren "Hatt-ı Hümayun" metninde Kuvay-ı Milliye aleyhinde hükümler vardı. Bunda Kuvay-ı Milliyecilerin yaptıkları hareketler suç telakki kabul ediliyor, bu hareketleri, teşvik ve tahrik etmiş olanların cezalandırılması isteniyordu. Bu da aslında Damat Ferit'in iktidarının Ali Rıza ve Salih Paşaların iktidarlarına benzemeyeceğinin bir göstergesiydi.²⁴⁵

Damat Ferit sadarete getirildikten sonra, 7 ya da 8 Nisan günü İngiliz Yüksek Komiserliğini ziyaret etti. Görüşmede Yüksek Komiser De Robeck, Müsteşar Amiral Webb ve tercüman Ryan bulunuyordu. Damat Ferit, milli güce boyun eğdirmek için iktidara geldiğini, bunun için de manevi gücün yanında fiziksel gücün de kullanılmasının gerektiğini, bu yüzden de asker, özellikle de jandarmayı kullanacağını açıkladı ve bu konuda İngilizlerden destek ve yardım diledi.²⁴⁶ 10-11 Nisan günleri arka arkaya ilan edilen Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından yayınlanan "Fetva-yı Şerife" ve "Hükümet Beyannamesi" hükümetin Milli Mücadele'ye karşı kullandığı diğer bir güç olmuştur. Şeyhülislam fetvasında Kuva-yı Milliye Hareketi ileri gelenlerini "*hak tanımayan, cani, bagi, şaki ve aynı zamanda saltanat ve Hilafet'i yıkmaya çalışanlar*" olarak tanımlıyor ve bunların dinen öldürülmesini caiz buluyordu.²⁴⁷ Hükümet beyannamesinde ise, Milli Mücadele mensuplarına dair; "*teşkilat-ı milliye unvanı altında fitne ve fesat çıkaranların zaten mecruh olan mukaddes vatanda yeni yaralar açtıklarını, Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinde sulh şartlarının ağırlaşması yönünde bir cereyana sebep oldukları*" yönünde açıklamalarda bulunuyor ve Anadolu ve İstanbul arasındaki muhabereyi kesenlerin büyük bir vatan hainliği işlediklerini dile getiriyordu.²⁴⁸ Kuvâ-yı Milliye ileri gelenleri; anayasayı ve devletin kanunlarını ayaklar altına alan, Allah'ın emirlerine ve İslâm hukukuna karşı

²⁴⁴ "Vaziyetin Hakikati", *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1920, s.1. (İsimsiz Makale)

²⁴⁵ Metin Ayışığı, Kuvâ-yı Milliye ve İstanbul Hükümetleri, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, S. I, s. 154.

²⁴⁶ Akşin, III, 5-6.

²⁴⁷ Osman Akandere, "Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuva-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları", *AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S.43, 2009, s. 12.

²⁴⁸ Arslan, s. 91.

gelen kişiler olarak suçlanıyorlardı. Beyannamede bu kişiler yola gelmezlerse “*şer-i şerif ve kanun-ı münif mucibince ve Hatt-ı Hümayun ile tebliğ olunan İrade-i Seniyye-i Hazret-i Hilafetpenahiye uygun olarak yok edileceklerdir*” denilmekteydi.²⁴⁹

Damat Ferit kabinesini kurduktan sonra, 18 Mart'ta resmi görüşmeleri erteleme kararı almış olan Mebusan Meclisi'ni dağıtma kararı almıştır.²⁵⁰ Buna göre, 18 Mart 1920 tarihi, Osmanlı meşrutiyetinin son günü olmuştu.²⁵¹ 11 Nisan 1920'de, padişahın iradesiyle Meclis feshedildiğinde ise, İstanbul'dan Ankara'ya doğru büyük bir milliyetçi akını başlamıştır.²⁵²

Damat Ferit'in Milli Mücadele'ye olan düşmanca tavırları akıl almaz bir seviyeye geldi ve Türk düşmanlığına bürünecek derecede alçaldı. Damat Ferit ve kabinesinde bulunan bazı kimseler Milli Mücadele'ye karşı askeri harekâtın yanı sıra adeta bir psikolojik savaş başlatmışlardı ilan edilen fetva-yı şerife ve hükümet beyannamesinden sonra nazırlar yayınladıkları bildiriler ile Milli Mücadele ruhunu kırmayı hedeflemişlerdir. Nitekim Dördüncü Damat Ferit kabinesinde Adliye Nazırı Bosnalı Ali Rüştü Bey Yunan ordusunun muvaffakiyeti için dua edilmesini istemiştir. Maarif Nazırı Rum Beyoğlu Fahreddin Bey ise mektep kitaplarına “Türk” kelimesinin yerine “Osmanlı” sözünün konulmasını²⁵³ ve Darülfünun ve okullar öğrencilerinin, politika ile uğraşmalarını ve dışarıdaki kulüplere girmelerini ve öğretmenlerden bir siyasi partiye gireceklerin öğretmenlikten çekilmelerini istemiştir.²⁵⁴

Milli Mücadeleye karşı yapılan bu propaganda savaşı, Hakimiyet-i Milliye gazetesince ele alınmıştır. Buna göre yapılan bu propagandanın mesulü olarak İngiliz yancısı Damat Ferit ve grubu görülmüş ve şöyle denilmiştir:

“İngiltere yeni yeni işgalat ve tezvirat ağlarını kurmaya, çizmeleri altında inleyen İstanbul'dan her tarafa bin türlü zehirli yalanlar yapmaya başlamıştır. İstanbul'da hükümet denen Ferit Paşa grubu ile saray-ı hümayuna karşı para ve süngü kuvveti ile hemen her istediklerini yaptıran İngilizler orada bir

²⁴⁹ Akandere, ss. 12-13.

²⁵⁰ Özkan, s. 95.

²⁵¹ Ağaoğlu, s. 33.

²⁵² Koloğlu, s. 117.

²⁵³ Tevfik Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Kent Basımevi, Ankara 1982, ss. 46-47.

²⁵⁴ Bıyıkhoğlu, s. 139.

propaganda neşriyat müessesesi vücuda getirmişlerdir. Burada bir takım beyannameler hazırlanmakta, burada kullanılan her türlü yaldızlı yalanlar ile güya İstanbul'da halife ve padişahımızın tamamıyla masun olduğuna ve ancak Anadolu'da hukuk-u hilafet ve saltanata karşı haşa isyan eden bir takım bagilere karşı o mukaddes hukukun muhafazasına çalışıldığına umum-u dünyayı ve bilhassa İslam alemini inandırmak maksadı gözetmektedir. İngiltere'nin elinde her şey bütün dünyanın telgraf ve gazeteleri vardır. Dilediği yolda neşriyatla Alem-i İslamı iğfal etmeye uğraşiyor ve uğraşacaktır. Bu müthiş zehirli silaha karşı tahaffuz hepimizin boynuna borçtur.”²⁵⁵

Damat Ferit hükümetinin Milli Mücadele aleyhinde yaptığı diğer icraat Anzavur'un desteklenmesidir. Güney Marmara'da Kuva-yı Milliye'ye karşı isyan eden Ahmet Anzavur'a paşalık unvanı 7 Nisan 1920'de verilmiştir.²⁵⁶ Bu olay Hakimiyet-i Milliye Gazetesi tarafından; Bab-ı Âli'nin İngiliz emir ve iradesiyle hareket ettiği şeklinde yorumlanmış ve şu sözlerle kınanmıştır; “Tarihin enzar-ı hayret ve ibrete arz edeceği pek nadir hadiselerden birini teşkil edeceği şüphesizdir. Zaten ihtirasat mecnunesi sevkiyle İngiliz emeline hizmette İngilizlerden geri kalmayan Damat Ferit'in bu meseledeki vaziyeti ise elbette İngilizlerden kat kat şenidir.” Yine gazeteye göre, İngilizlerin kendi emellerine ulaşmak için Damat Ferit'i iktidara getirdikten sonra yaptıkları en önemli ikinci işin de Anzavur'u paşa olarak ilan ettirmek olduğu ve verdikleri bu unvanla Anzavur'un yapacağı hıyanetlere bir nüfuz katacağı belirtilmiştir.²⁵⁷

Ahmet Anzavur, Balıkesir, Biga taraflarında, 16 Nisan 1920'de faaliyetlerine başlamış, isyan Gönen, Susurluk, Kirmastı, Bandırma taraflarına yayılmıştır.²⁵⁸ Nisan ayında bu bölgede Kuvay-ı Milliye birlikleri ile Anzavur çeteleri arasında başlayan çarpışmalarda Anzavur'un çetesinden esirler alınmıştır. Anzavur'un darsaadetten getirdiği merkez kumandan ve zabitanlardan kaçmayı başaramayanlar tutuklanmıştır.²⁵⁹ Anzavur hareketi İstanbul'daki kabinede ihtilafa sebebiyet vermiştir. Anzavur'a yapılan mühimmat sevkiyatına mani olduklarından ve Kuva-yı Milliye'ye cephaneye sevk ettiklerinden

²⁵⁵ “İngiliz Hıyanet Şebekesi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1920, s. 3. (İsimsiz Makale)

²⁵⁶ Arslan, ss. 72-73.

²⁵⁷ “Anzavur'un Paşalığı!”, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1920, s.2 (İsimsiz Makale)

²⁵⁸ Kemal Çelik, “Milli Mücadelede İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, *Atatürk Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 2007, S. 40, s.591.

²⁵⁹ Anzavur'un Tenkili, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920, s. 4.

dolayı Harbiye Dairesi Reisi Miralay Ömer Lütfi Bey ve Gülhane Cephane Ambarları Müdürü Yüzbaşı Kemal Beyler tutuklanmıştır.²⁶⁰

Damat Ferit kabinesi, Kuva-yı Milliye'yi ortadan kaldırmak için Süleyman Şefik Paşa komutasında İzmit'e sevk ettiği askeri kuvvetler, Türk kardeşlerine silah atmayı kabullenmediklerini ve İngiliz emellerine hizmet etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu sebepten ötürü İngilizler tarafından silahları alınarak Derince Üsera Garnizonunda tel örgüler içinde hapsedilmiştir. Damat Ferit'in hazırladığı bu kuvveti oluşturan kişilere aylık otuz lira ücret verilmekte idi. Bunları kumanda eden nıgehbanlı zabıtana ise yüz elli liraya kadar maaş bağlanmıştı.²⁶¹

Kuva-yı Milliye'ye karşı savaşmaları için, Karadeniz Boğazı Topçuları, Selimiye Garnizonu'ndaki esir ve topçularının hükümetçe sevk edilmek istenmesinden ötürü firarlar yaşanmış ve usulsüz tutuklamalar yeniden yapılmaya başlamıştır. Harbiye Nazırı Vekili olarak Damat Ferit²⁶², İstanbul'da bulunan bilumum zabitan üç gün zarfında mualemat-ı zatiyeye müracaat etmedikleri takdirde haklarında harpten firar edenlere mahsus ceza verilmek üzere Divan-ı Harb'e verileceğini ilan etmiştir.²⁶³

İstanbul Hükümeti önceden İstanbul'a gelmiş ve mevcudu otuz bin civarı olan Türk esirlerini Kuva-yı Milliye aleyhine sevk ve tahrik için Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da bütün üserayı katlettiklerine dair söylentiler çıkararak, esirlerin aklını çelmeye çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Para ve insan kaynağı konusunda sıkıntıya düşen Damat Ferit İngiliz temsilcilerine birkaç milyona ihtiyacı olduğunu bildirmiştir.²⁶⁴

İstanbul'da (Selimiye) kışlasında toplanan, Mısır'dan gelen Türk esirleri isyan etmiştir. Bunun üzerine bunların memleketlerine gönderilmelerine karar verilmiş ve Mudanya'ya 515 nefer çıkmıştır.²⁶⁵ İstanbul Hükümetinin esirleri memleketlerine yollama kararının gerekçesi 24 Mayıs 1920'de gazetede yayınlanan bir telgraf metni ile açıklanmıştır. Buna göre:

²⁶⁰ Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1920, s.4.

²⁶¹ Türk'ü Türk'e Kırdırmak İstiyorlar, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1920, s. 3.

²⁶² Damat Ferit kabinesini kurduktan iki hafta sonra Harbiye Nezareti Vekâletini de üstlenmiştir. (Akşin C: III s.3.)

²⁶³ Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1920, s.4.

²⁶⁴ Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1920, s.4.

²⁶⁵ Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1920,s.4.

“İstanbul’da Selimiye Kışlası’nda geçenlerde mühim bir hadise olmuştur. Kuva-yı Tenkiliyeye mensup bir nigehbancı mülazım, kışladaki efraddan kuvvayi milliye rüesasını öldürmeğe hazır olup olmadıklarını sormuş ve efraddan biri “Biz İslam’a kurşun atmamız, ancak düşmana atabiliriz” cevabını vermiş zabitan da hiddetle revolver ile derhal öldürmüştür. Bu vaka üzerine kışladaki üsera arasında galeyana hâsül olarak hadise büyümüş ve kışla kumandanı aldığı emir üzerine o zabıtı efrad muvacehesinde kurşuna dizdirdiği halde bile meselenin önüne geçilememiştir. Efrad kışla kapılarını kırarak dağılmışlardır.”

İstanbul Hükümetinin, esirleri İzmir yolu ile sevk etmeleri eleştirisi konusu olmuştur. Anadolu hükümeti memurlarının esirleri sevk etmeye hazır buldukları halde, İzmir yoluyla esir sevkini “esirlerimizi Yunan eline bırakmaktan başka ne maksada hamledilebilir” şeklinde yorumlanmıştır. Bu olay, “Bütün Anadolu’nun ve bütün Müslümanların düşmanı olan Damat Ferit ve hükümetinin şu ihanetini işte maddi bir vesika ile efkârı umumiyeye bir daha vaz ediyoruz” denilerek eleştiriyeye tabi tutulmuştur.²⁶⁶

Damat Ferit hükümeti İstanbul’da Milli Mücadele yanlısı olan kişiler hakkında, takip ve tutuklamalara başlamıştır. Bu konuda 6 Mayıs 1920 tarihli İstanbul’un vaziyeti hakkında yollanan mektupta bahsi geçen kişilerin isimlerinin yazılı olduğu listelerin kahvehanelerde Ermeni, Rum ve maalesef bazı Türkler tarafından tanzim edildiği bildirilmektedir. Bu kişilerin türlü türlü bahaneler üretilerek, takibata maruz kalmakta olduğu bildirilmektedir. Ayrıca İstanbul karakollarındaki polis memurları, komiserler ve merkez memurlarından iffet ve vatanperverliği ile tanınmış kişilerin yerlerinin değiştirildiği ve 18 Nisan Pazar günü başlayan takibatta İstanbul’un yalnız bir mahallesinden 62 kişinin tutuklanmasına girişildiği, fakat bunlardan yalnız iki kişinin tutuklandığı, tutuklanan iki kişiden birinin polis müdüriyetinden firar ettiği bilgileri verilmekteydi.²⁶⁷

27 Mayıs 1920’de Peyam-ı Sabah’ta çıkan bir haber, Hakimiyyet-i Milliye’de 3 Haziran’da yayınlanmıştır. Haberde, Kuva-yı Milliye aleyhinde yapılacak olan işlemlerin sulh akdinden sonraya bırakıldığından bahsedilmiştir. Hakimiyyet-i Milliye’ye göre İstanbul hükümetinin ucuz ve perişan faaliyetleri her geçen gün bir başka şekilde

²⁶⁶ Telgraf Haberleri, *Hakimiyyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1920, s. 4.

²⁶⁷ İstanbul Mektubu, *Hakimiyyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1920, s. 1.

geçekleşmekteydi. Damat Ferit kabinesinin düştüğü pislik çukurunun içinde boğulması uzak değildi. Çünkü hainlerin mumu yatsıya kadar yanardı!²⁶⁸

İstanbul hükümeti, şehirde kanun ve nizamı sağlamak adına jurnalleri kullanmaktan geri durmamıştır. Yapılan tutuklamalardan dolayı tevkifhanelerde artık yer kalmamış, yeni tutuklananlar ise mehter haneye atılmıştır. Ayrıca sebepsiz yere tutuklananların ailelerinden oluşan bir grup kadın kafilesi, polis müdüriyetine ve Dâhiliye Nezaretine giderek tutuklamaların son bulmalarını istemiş, paniğe kapılan İstanbul Hükümeti yayınladığı fetvaların gayri meşru olduğunu söylediklerinden ötürü tutuklu bulunanlardan bir hayli kişiyi tahliye etmiştir. Son yapılan tutuklamalarda ise şair Faik Ali, eski Dâhiliye Nazırı Hazım Bey²⁶⁹ ve yazar Falih Rıfkı Bey bulunmaktaydı.²⁷⁰

Haziran ayı başlarında Damat Ferit'e yönelik suikast planı tertiplenmiş, fakat başarıya ulaşamamıştır. Planı tertipleyenler arasında meydana gelen anlaşmazlıklardan ötürü, suikast planı, 11-12 Haziran'da ihbar edilmiştir.²⁷¹ Suikast keşfi bahanesiyle İstanbul'da pek çok kişi tutuklanmıştır.²⁷²

18 Nisan 1920'de Hilâfet Ordusu olarak da bilinen Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluş kararnameşi çıkarıldı.²⁷³ Damat Ferit ile İngilizlerin büyük ümitler besledikleri bu teşebbüs pek gülünç bir neticeye vasıl olmuştur. Şimdiye kadar üç alay teşkiline teşebbüs edilmiştir ki bunlardan en kuvvetlisi olan birinci alay, beş yüz mevcuduyla İzmit'e geldikten sonra silahtan tecridine lüzum görülmüş ve gitgide efrat ve zabitanın çoğunluğu dağılarak kısmen Kuva-yı Milliye'ye iltihak etmiştir. İkinci alay ise İstanbul'da bulunuyordu. Silahsız dört yüz kadar serseri ile rütbeleri terfi edilmiş bir hayli zabitten oluşmaktaydı. Bu zabitan çoğunlukla ihtiyar emekliler ile Divan-ı Harp mahkûmlarından ve Damat Ferit'in yandaşlarından seçilmişti. Kuva-yı Milliye'ye iltihak fikri İstanbul'da o kadar yayılmaktaydı ki çoğunluğu serserilerden olan dört yüz kişiye silah vermeye cesaret edilememişti. Başka üçüncü bir alayın daha teşkiline

²⁶⁸ Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920, s. 4.

²⁶⁹ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1920, s. 2.

²⁷⁰ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1920, s. 2.

²⁷¹ Yavuz **Erlər**, "Damat Ferit'e Suikast", *Atatürk Dergisi*, C: 3, S. 2, s. 114.

²⁷² İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1920, s. 2.

²⁷³ Çelik, s. 592.

teşebbüs edilmişse de bu alay için aynı tarzda bir hayali zabıt tayin edildiği halde henüz hiçbir nefer bulunamamıştır.²⁷⁴

Damat Ferit'in, Milli Mücadele düşmanlığı insan haklarını ve evrensel ahlak kurallarını yok sayacak derecede artmıştı. O kadar ki, İstanbul'dan Anadolu'ya yollanan tıbbi malzemeler hükümetin takibine takılmaktaydı. 28 Haziran'da İstanbul'dan gelen haberlere göre, İstanbul hükümeti verdiği bir karar ile Anadolu'ya her türlü ilaç ve serum gibi sağlık malzemelerinin ihracını yasaklamıştır. Hakimiyet-i Milliye, harbin en şiddetli anlarında bile savaşan milletlerin birbirlerine yardım ettiklerini belirtmiş, hükümetin yapmış olduğu ihaneti şu cümleler ile eleştirmiştir;

“İstanbul hükümeti bu suretle ne hukuk-u harp kaidelerini, ne de alelade insaniyet hislerini nazar-ı itibara almayarak Anadolu'yu sari²⁷⁵ hastalıklarla mücadeleden men ediyor. İstanbul hükümeti herhangi bir hükümetin mesela İngiltere'nin, Yunanistan'ın bile tatbik edemeyeceği insaniyet ve usule mugayir vaziyetleri ihdasta tereddüt etmiyor. Demek ki Damat Ferit hükümeti Anadolu Türklerine mesela bir İngiliz veya bir Yunandan daha fazla düşmandır. Bu düşmanca akılları durdurmaya kafidir.”²⁷⁶

İstanbul'dan gelen haberlere göre, İstanbul Hükümeti İstanbul'dan çıkanların üzerinde mektup ve silahlardan ziyade ilaç araması yapmakta ve hatta yapılan aramalarda sülfatlara bile el koyulmaktaydı. Bu konuda Hilâl-i Ahmer üzerinde hükümetin bir baskısı oluşmuştur. Konu ile ilgili olarak *“Hilâl-i Ahmer Anadolu'ya muavenet ediyor. Anadolu'nun sıhhatine yardımı dokunuyor”* bahanesi ile, Bahriye Nazırı Kara Sait Paşa Hilâl-i Ahmer'in kontrolüne tayin edilmiştir. Nazır tarafından tasdik edilmeyen hiçbir karar tatbik edilmemeye başlanmıştır. Hakimiyet-i Milliye'nin bu duruma yorumu çok ağır olmuştur; *“ Kardeş yarası sarmaya memur bu milli müessese ne Anadolu'ya sıhhiye teşkilatı ne de ilaç gönderiyor. Belki yarın öbür gün İstanbul Hükümeti Hilâl-i Ahmer'i Yunan ordusuna muavenete gönderecektir.! Zavallı Hilâl-i Ahmer, kim bilir hainlerin elinde ne kadar ıstırap çekiyor?”²⁷⁷* Hilâl-i Ahmer ile ilgili gelen diğer bir haberde ise, Damat Ferit hükümetinin yaptığı fenalıklara bir yenisini daha ekleyerek, bu

²⁷⁴ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1920, s. 2.

²⁷⁵ Sari: Bulaşıcı hastalık.

²⁷⁶ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Haziran 1920, s. 1.

²⁷⁷ İstanbul, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1920, s. 2.

kurumun muhacirlere, Anadolu afetzedelerine ve Yunan istilasına uğramış yerlere yardım etmesini engellemesi bildirilmiştir.²⁷⁸

Damat Ferit hükümeti, Milli Mücadeleye destek verenlerin tutuklanmalarına son hızla devam etmekteydi. Öyle ki tutuklanacak olanların listelerinde kadınların bile isimleri geçmeye başlamıştı. Divan-ı Harpler aralıksız olarak faaliyetlerine devam eder bir hal almıştı. Geçen yıl Boğazlıyan Kaymakamı Şehit Kemal Bey'in cenaze merasimine katıldıkları gerekçesiyle milliyetçi gençlerin, Mustafa Paşa'nın Divan-ı Harbi'nde yargılanmasına devam edildiği bilgileri Ankara'ya ulaşmıştır. Hükümetin başlattığı bu harekete, gazete yorum olarak şu ilavelerde bulunmuştur:

*“İstanbul'da kardeş kanı içmek isteyen hükümetin hareketine karşı çocuklarına kadar bulaşıcı bir nefret ve Anadolu'ya iltihak arzusu vardır. İstanbul'dan Ankara'ya bir talimgâh açacak kadar genç mektepliler kabile kabile geldikleri gibi her gün akın akın ordu ve jandarma zabitleri, münevver gençlerle İstanbul'dan firar edip milliyetçilere iltihak etmektedir.”*²⁷⁹

Hakimiye-i Milliye, İstanbul'da menfaat hırslarıyla İngiliz altınlarının ışığı ile gözleri fıldır fıldır dönenlerin baykuş gibi etrafa saldırdığı bir dönemde, memleketin münir insanlarının, fikir erbaplarının ve hamiyet sahibi kişilerin bir bir yakalanıp tutuklanmasının artık sıradan bir hal aldığı ileri sürmekteydi. Bu doğrultuda, Talat Paşa'nın eski baş komiserlerinden Cavit Bey'in Osmaniye Köyü'ndeki hanesi basılmış ve köyde bulunan hal-ı mesail komisyonu azasından Arif Bey, Sapançalı Rıza, Jandarma Takım Kumandanı Tevfik, kahveci Mustafa, Arabacı Mehmet Efendi gibi kişiler tutuklanmıştır. Bu tutuklama olayı İstanbul basınında yer bulmuş ve gazeteler bu olay vesilesi ile polis müdür ve memurlarını tebrik etmiştir.²⁸⁰

Kürt Mustafa'nın riyaset ettiği Birinci Divan-ı Harb-i Mahsusa tarafından verilen emir üzerine, Eski Çanakkale Kumandanı Nihat Paşa, İstihkam Miralayı Şükrü, Levazım Binbaşı Dursun, Karargah-ı Umumiye'de Binbaşı Mehmet Ali, Eski Çanakkale Mutasarrıfı Refik, Merkez Nahiyesi Müdürü Emin Nusret, Çanakkale eski Merkez Kumandanlarından Binbaşı Hüsnü ve Yüzbaşı Nihat, Harb-ı Zabitanın Yüzbaşı Bekir

²⁷⁸ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1920, s.2.

²⁷⁹ İstanbul, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1920, s.2.

²⁸⁰ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1920, s.4.

Sıtkı Beyler tutuklanmış ve bu tutuklamanın gerekçesi olarak da Çanakkale ve çevresindeki Rumları tehcir ve itilaf konsoloshanelerinin mallarını yağma ve gasp etmek, gibi sebepler gösterilmiştir.²⁸¹

Damat Ferit'in ihanetlerinin ünü ülke sınırlarını aşar bir hal almıştı. Sırf milleti satmak ve İngilizlere esir etmek maksadıyla iktidar mevkiine getirilmiş olanların düşman parası ile iş görmekte olduğunun bir delili olarak Fransız Meclisi'nin 20 Haziran 1920 tarihli içtimamın resmi zabıtnamesinden bir bölüm Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanmıştır. Adı geçen içtimada Türk dostu olarak tanınmış Fransız milletvekillerinden Mösyö Andre, İstanbul'daki İngilizlerin ve onlar ile teşrik-i mesai etmiş olan İstanbul hükümetinin, Türk aydınlarını nasıl sualsiz ve cevapsız hapishanelere attıklarından uzun uzadıya bahsetmiştir. Mösyö Andre, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“ Ferit Paşa, 1919 Mayıs'ında İngiltere-İran muahedesinin aynı bir muahede ile Türkiye'yi İngiltere'nin taht-ı himayesine vaz etmiş olmakla müttehim olduğu halde 5 Nisan tarihinde sadrazam tayin olundu. Bunun üzerine aziller kesintisiz sürmeye başladı. Buna bir de gayet iyi teşkilata malik İngiliz propagandasını ilave ediniz. Türk gazetelerinden İstanbul, Alemdar ve Peyam-ı Sabah bu propagandaya bilhassa sadıkturlar. Biz belki bundan memnun oluyoruz, fakat mesela ortada daha ciddi bir hal var ki o da bu gazetelerden İstanbul Gazetesi sahibi Sait Molla'nın Damat Ferit tarafından adliye müsteşarı tayin edilmesidir. Binaenaleyh hali hazırda İngiliz memuru olan Sait Molla tarafından İstanbul'da Robert Frew²⁸² namındaki bir İngiliz Papazına gönderilmiş bazı şayan-ı davet mektuplar elime geçti.”

Mösyö Andre'nin bahsettiği mektupların içeriğinde Sait Molla'nın İngilizlerden aldığı paralar ve yaptığı ihanetler vardı. Bahsi geçen mektupları yayınlayan Hakimiyet-i Milliye'nin bu olay karşındaki yorumu şöyle olmuştur:

“Demek ki İstanbul'daki Ferit Paşa yareninin İngiliz parasıyla Türk ve İslam memleketlerinde din ve kan kardeşini birbirine öldürtmek için çevirmekte olduğu entrikalar bugün ta Fransız Meclis-i Mebusan'ına kadar aksetmiş ve bütün âlemce

²⁸¹ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1920, s. 4.

²⁸² Milli Mücadele yıllarında İstanbul'da faaliyet gösteren İngiliz ajanı, rahip. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İngiliz Haberalma Örgütü (Intelligence Service) adına çalıştı. Türkler tarafından kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni maddi yönden destekledi. Türkiye'den ayrıldıktan sonra Lahey ve Kopenhag'da rahipliğe devam etti. (Abdullah Özkan, s. 344.)

duyulmuştur. Bu alçak heriflerin mahvetmek istediği Türkiye halkı elbette bu hakikatleri her vakit göz önünde bulunduracak ve bunlara ilelebet lanet edecektir.”²⁸³

1.3.3. Sevr Antlaşmasının İmzası

1919 yılının sonları ile 1920 yılının başlarında, İngilizler ile Fransızlar Londra’da kafa kafaya verip Osmanlı barışının temellerini oluşturdular.²⁸⁴ Hakimiyet-i Milliye’ye göre İtilaf Devletleri tarafından önce Londra ve Paris’te ve daha sonra San Remo’da uzun müzakere ve münakaşalarla hazırlanan barış maddelerinin sonucu Türkiye’nin değil, Damat Ferit’in murahhaslarına tebliğ edilmişti.²⁸⁵ Yine gazetede İtilaf Devletleri’nin sözde barış şartlarını hazırlama yolunda nasıl adım adım ilerledikleri şu sözlerle ifade etmekteydi;

“Sulhu hazırlamak için payitaht işgal edildi. Sulhu hazırlamak için meşru hükümetlerimiz indirildi. Sulhu hazırlamak için İngiliz himayesi altına imzasını koymuş, her şeyi garbın adalet ve merhametinden bekleyecek kadar anlayışsız, idaresiz bir adam yeniden sadarete getirildi.”²⁸⁶

İtilaf Devletleri, San Remo Konferansı çalışmaları sona ermeden, İstanbul Hükümetine barış görüşmeleri için bir heyet gönderme çağrısında bulundular.²⁸⁷ Osmanlı heyeti İstanbul’dan ayrılmadan önce, Osmanlı Dış İşleri Bakanı Reşit Bey, Sadrazam Damat Ferit’in izniyle İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck’i ziyarete gitmiş ve İngiliz yönetiminin görüşleri konusunda Osmanlı kuruluna yol gösterecek bir İngiliz subayının Osmanlı kuruluyla birlikte Paris’e gitmesini istemiştir. İngiltere Dış İşleri Bakanlığı yetkililerinden W. S. Edmonds, Reşit Bey’in bu davranışını “antlaşmayı hafifletmek için yapılan bir yaltaklanma” olarak tanımlamıştır.²⁸⁸

İstanbul’un belirlediği heyet üyeleri, Tevfik Paşa’nın başkanlığında, Nafia Nazırı Doktor Cemal, Dâhiliye Nazırı Reşit ve Maarif Nazırı Fahrettin Beylerden

²⁸³ Resmi Vesaik-i Hıyanet, *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Eylül 1920, s.1.

²⁸⁴ Akşin, III, 105.

²⁸⁵ “Sulh Muahedesi Muvacehesinde Biz ve Damat Ferit Kabinesi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1920, s. 1 (İsimsiz Makale) Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-1.

²⁸⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İslam Alemi’ne Hitabı, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Mayıs 1920, s.1.

²⁸⁷ Akşin, III, 106.

²⁸⁸ Salahi **Sonyel**, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, TTK Basımevi, Ankara, 2003, C: II, s.79.

oluşmaktaydı.²⁸⁹ Damat Ferit'in yolladığı bu heyet 6 Mayıs'ta Versailles'a ulaşmıştır.²⁹⁰ 11 Mayıs 1920'de antlaşma metni Osmanlı Heyeti'ne teslim edilmiştir.²⁹¹ Taslağı teslim eden Fransa Başbakanı Millerand, müttefiklerin çok iyi niyetle davrandıklarını öne sürmüş ve antlaşmaya ilişkin yanıtların yazılı olarak verilmesini isteyerek bunun için de bir aylık süre tanındığını belirtmişti.²⁹² Sulh muahedesi hakkında Tefik Paşa'nın Paris'ten Damat Ferit'e çektiği telgrafta mezkur muahede metninin istiklal ve devlet mefhumu ile katiiyen kabil-i telif olmadığını beyan ediyordu.²⁹³

San Remo Konferansı (19-24 Nisan 1920); Türkiye'ye karşı harekete geçmesi beklenen Ermenilere toprak vermek, özerk bir Kürdistan kurmak, Terkos Gölü-Büyükçekmece Gölü çizgisine kadar Doğu Trakya'yı Yunanistan'a bırakmak²⁹⁴ ve Anadolu'da üç devlet için ekonomik çıkar bölgelerini oluşturmak için toplanmıştı. Buna göre, İngilizlere boğazların hakimiyetine ek olarak Filistin ve Musul, Fransızlara Kilikya, İtalyanlara Antalya ve çevresi düşmüştü.²⁹⁵

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, Ankara hükümeti dünyada her milletten fazla haksızlığa uğramış necip millet efradının temsilcisi olarak, sulh karşısında ne yapacağını iyi biliyordu. Öyle desise, melanet, kin ve gayz mahsulü bir muahede altında ikileye ikileye, eriyeye eriyeye, ölmekten ise ya onu yırtacak, istiklalinin ve insanlığının, Müslümanlığının ve Türklüğünün hak-ı hayatını kurtaracak yahut namusuyla ve şerefiyle, işkencesiz ve ıstıraplı bir defada ölecekti. Fakat acaba Damat Ferit; aklı ziyanda korkuluk, eline sunulan bu muahede karşısında ne yapmıştı? Damat Ferit'in vicdanının titreyip nedamete kapılması milletin gönlünden geçen bir beklenti idi. Lakin ümit edilen ile var olan arasında büyük fark vardı. Mevcut muahede karşısında bile hala İngiliz dostluğu hakkında beyan vermesini düşünmemek içten bile değildi.²⁹⁶

Barış koşullarını inceleyen Tefik Paşa, şartları çok ağır bulmuş ve Damat Ferit'e yolladığı bir telgrafta bunu dile getirmiştir:

²⁸⁹ Özkan, s. 108.

²⁹⁰ Türkiye Sulhu, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1920, s.4.

²⁹¹ Telgraf Haberleri Türkiye Sulhu, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1920, s. 4.

²⁹² Turan, *Türk Devrim...*, II, 188.

²⁹³ Türkiye Sulhu, *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1920, s. 4.

²⁹⁴ Erikan, s. 134.

²⁹⁵ Turan, *Türk Devrim...*, II, 188.

²⁹⁶ "Sulh Muahedesi Muvacehesinde Biz ve Damat Ferit Kabinesi", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1920, s.1 (İsimsiz Makale)

“Devleti aliyeyi müteallik muahede layihası şiddet itibariyle hiçbir şeyle mikyasa olamaz çünkü mevzu bahs edilen, hakikatte taksimden başka bir şey değildir. Mesâha-ı sathî itibariyle Osmanlı İmparatorluğu arazisinin üçte ikisi elden gitmektedir. Ahalinin miktarı itibariyle de zayıfatı bu kadardır. Millet düsturu namına birçok kıtalar elimizden alındıktan sonra yine aynı millet düsturunun hilâfına sulh muahedesi bizi Türkiye ile İzmir havalisinden mahrum etmeğe kadar varmaktadır. Servet ve menâbi’i tabiiye itibariyle de kaybolma miktarı fevkalade azımdır. Fakat bu kadarla iktifa olunmayarak devleti Osmaniye’nin istiklaline de en vehim tecavüzat reva görülmektedir. Herhangi bir tecavüze karşı da müdafaaada bulunmak hakkı bile Türklerden nez’ edilmiştir.”²⁹⁷

Hakimiyet-i Milliye sözde sulhu: “Rumeli’de bir karış Türk toprağı bırakılmıyor. Haçlılar nihayet Türkleri Avrupa’dan tard programını son noktasına kadar tatbik kararını veriyorlar” şeklinde özetlemiştir. Sevr ile birlikte, Trabzon’un İsviçre’ye benzeyen ve karış karış işlenen sahillerinin ve Türk atalarının ilk göçtükleri Erzurum’un Baykuş Ermenilere teslim edildiğini; kahramanca dövüşen Antep, Maraş, Urfa ile İzmir ve Bursa’nın elimizden alınacağını; boğazların beynelmilel statüye teslim edileceğini ve Adalar Denizi’nin kirlili Yunan’ın bozulmuş vücuduyla tıkanacağını okuyucularına bildiriyordu. Bunu ise Müslüman Türk diyarında, bir Yunan ve Ermeni Krallığının kurulmasını Ayasofya’nın hiç unutmadıkları intikamına bağlıyordu.²⁹⁸

Barış metnini Paris’ten getirmek üzere, Eşref Paşa ve Arif Bey İtalya’da buldukları sırada şimendifer işçilerinin grevinden dolayı İstanbul’a gecikmeli olarak gelmişlerdi. Bu yüzden İtilaf Devletleri’nin, Osmanlı’ya verdikleri mühletin 12 Haziran’a yetişmesi mümkün değildi, Damat Ferit verilen mühletin uzatılması yönünde talepte bulunmuş ve Osmanlı sulhunu bizzat imzalamak üzere Paris’e gideceğini İstanbul’da Fransızca yayın yapan Bosfor gazetesine bildirmiştir.²⁹⁹

Damat Ferit Trakya ve İzmir’in terki ile ilgili maddelerin kabul ve imza edilemeyeceğini İtilaf Devletleri’nin İstanbul komiserlerine beyan etmiştir. Le Temps gazetesi Damat Ferit’in iktidarda kalabilmesine yardım etmek için barış koşullarında

²⁹⁷ Tefik Paşa’nın Cevabı, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920, s. 4.

²⁹⁸ “Sulh Muahedesi Muvacehesinde Biz ve Damat Ferit Kabinesi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1920, s. 1 (İsimsiz Makale)

²⁹⁹ Türkiye Sulhu Hakkında, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920, s. 4.

bazı tadilat yapılmasını düşünüyorsa da bunların ciddi şeyler olmadığını dile getirmiştir.³⁰⁰

Anadolu ve İstanbul'un gündemine artık barış şartları oturmuştu. İzmir basını, Türkiye barışının şartlarını hiçbir hükümetin kabul edemeyeceğini yazıyor,³⁰¹ Anadolu'nun dört bir köşesinden Büyük Millet Meclisi'ne protesto telgrafları geliyordu. Çekilen telgraflarda halkın dükkânlarını kapayarak, barış şartlarını protesto etmek için toplandıkları bildiriliyordu.³⁰² İstanbul'da ise Hürriyet ve İtilaf Partisi'nde bulunanlardan İngiliz himayesi fikrine karşı olanlar partiden ayrılmaya başlamışlar ve "Mutedil Milliyetperverler" adı altında yeni bir fırka kurmaya teşebbüs etmişlerdi.³⁰³ Ayrıca 27 Mayıs 1920'de çıkan bir haberde İstanbul'da İzzet ve Salih Paşaların, yeni kabine kurma konusundaki kendilerine verilen teklifi reddettiler bilgisi verilmiş ve ardından Sait Molla'nın kabineyi kuracağı rivayet edilmiştir.³⁰⁴ Bu rivayet 29 Temmuz tarihli bir haberde de dillendirilmiştir, buna göre İngilizler Damat Ferit'in kabinesinden daha itaatkâr bir kabine teşkil etmesi için Sait Molla'yı düşünmekteydiler. Kurulması düşünülen yeni kabinede, Ali Kemal'in Dâhiliye'ye, Sadık Bey'in Hariciye'ye ve Hoca Sabri Efendi'nin de Meşihat'a tayin edileceği rivayetleri aktarılıyordu.³⁰⁵

Sulhun imza edilip edilmeyeceği merak konusu iken Hakimiyet-i Milliye'nin, "*Yazık o kaleme ki koca bir Müslüman aleminin boğulmasını emir eden bir muahede altına imza koyacak! O kalem Hazreti Hüseyin'in mazlum gerdanına uzanan kılıçtan daha pek çirkin bir cinayettir. Çünkü koca bir İslam alemine hüküm-ü idam çizecek! Vay o kaleme ve onu yürütecek ele! Görelim, öyle bir kalem ve böyle bir el çıkar mı?*" diye eleştirdiği³⁰⁶ sulh için, Damat Ferit 12 Haziran 1920'de İstanbul'dan ayrılarak, 19 Haziran'da Paris'e ulaştı ve konferans maddeleri ile ilgili bazı değişiklikler yapılması için görüşmelerde bulundu.³⁰⁷ Damat Ferit, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmekle suç işlediğini, bu suçun ittihatçılara ait olduğunu ileri sürerek, Ermenistan kurulması konusunda görüşmelere hazır olduklarını, fakat devletin parçalanmasını kabul

³⁰⁰ Sulh Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1920, s. 3.

³⁰¹ Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920, s. 4.

³⁰² Hıyanete Karşı, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1920, s. 2.

³⁰³ İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1920, s.2.

³⁰⁴ İstanbul'da Cereyan, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1920, s.2.

³⁰⁵ Yeni Gelen Bir Zatla Mülakat, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1920, s.3.

³⁰⁶ "Sulh Muahedesi Muvacehesinde Biz ve Damat Ferit Kabinesi", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1920, s.1 (İsimsiz Makale)

³⁰⁷ Tansel, IV, 155.

etmeyeceklerini söyledi.³⁰⁸ Ancak bu değişiklik talepleri, 22 Temmuz'daki Yunan ilerleyişi ve zaferlerinden ötürü,³⁰⁹ Belçika'da toplanan Spa Konferansı'nda (16 Temmuz) reddedilmiş ve Sevr antlaşmasının imzası için on günlük bir ek süre (27 Temmuz'a kadar) verilmiştir.³¹⁰

Hakimiyet-i Milliye, "*Yeni Gelen Bir Zat ile Mülakat*" adlı yazıda Paris'te heyet üyeleri arasında görüş ayrılığının yaşandığına dikkat çekmiştir. Avrupa fütühatçılığının Türkiye'yi ne derece derin bir hırs ile imha etmeye çalıştığını gören bazı heyet üyeleri (ki bunlardan birkaçı daha önce Milli Mücadele'ye karşı çıkmıştır) Damat Ferit'in memleketin elini ayağını bağlayarak, körü körüne İngilizlerin eline teslim ettiğini görmüş ve Damat Ferit'ten ayrılmışlardır. Tevfik Paşa, Ahmet Rıza, Fahrettin ve Dâhiliye Nazırı Reşit Beyler Fransız ve İtalyanları Osmanlı barışının şiddetini azaltmaya meyilimli bulduklarından onlarla anlaşma yoluna gitmişlerdi. Lloyd George bunu haber alınca, heyet üyelerinin geri çekilmesini istemişti. Bunun üzerine Damat Ferit antlaşmayı bir an evvel imzalamak üzere salâhiyet olarak Paris'e gitmişti. Fakat o aralık, Reşit Bey dersaadete gelerek meseleyi padişaha anlatınca, Damat Ferit'in salâhiyeti elinden alınmıştı. Damat Ferit, Türkler aleyhinde birçok şeyler söyleyerek, İtalyan ve Fransız üyelerini şaşırtmıştı. Bunun üzerine Damat Ferit'e muhalif olan Türk delegeleri istifa ederek Paris'ten ayrılmışlardı. Damat Ferit de, bunların arkasından kendilerine Tulon'da yetişmiş ve Reşit Bey'e irtibat vazifesini görmek üzere Fransa'da kalmasını emrederek İstanbul'a gelmişti. Damat Ferit, Paris'ten dönerken İstanbul'da bir Şura-yı Saltanat toplayacağını ve sulhu İngilizlerin arzusuna uygun imza ettireceğini vaat etmişti.³¹¹

Meclis-i Vükela, 20 Temmuz'da antlaşmanın imzalanmasını tavsiyeye karar verdi. Kararda: "*Ya İstanbul'da ve mehdi-i millimiz olan Anadolu'da hakim kalmak suretiyle küçük fakat yine bir devlet halinde bulunmak veyahut teklifat-ı vakiyayı reddederek Devlet-i Osmaniye'nin hayatına nihayet vermekten başka bir çare olmadığı*" ifade edilmekteydi.³¹² 22 Temmuz'da Yıldız Sarayı'nda toplanan Saltanat Şurası'nda ise konu ile ilgili görüş ve beyanlar yapıldıktan sonra antlaşma metni padişah tarafından

³⁰⁸ Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, s. 93.

³⁰⁹ Tansel, IV, 156.

³¹⁰ Sulh Etrafında Spa Konferansı Açıldı, *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1920, s. 1.

³¹¹ Yeni Gelen Bir Zatla Mülakat, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1920, s. 3.

³¹² Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, s. 94.

kabul edenlerin ayağa kalkması şeklinde onaya sunuldu, Ayandan Topçu Feriki Rıza Paşa hariç herkes ayağa kalktı ve Sevr Antlaşması onaylandı.³¹³ Antlaşmayı imzalamak için, Bağdatlı Hadi Paşa, Filozof Rıza Tevfik, Bern elçisi Reşat Halis'ten oluşan heyet Demokrasi isimli Fransız savaş gemisi ile Fransa'ya giderek Paris'in Sevr Mahallesi'nde antlaşmayı imzaladı.³¹⁴

Sevr Antlaşması'nın imzası 17 Ağustos'ta şu satırlar ile bildirilmiştir: *“İhtimal hiç elleri titremeksizin hatta belki de şu müziç işi bitirmiş olmaktan mütevellit bir memnuniyet içinde, İstanbul hükümetinin Paris'e gönderdiği murahhaslar sulhu imzaladılar. Ancak imzalatanlar da imzalayanlar da bilmekte olsalar gerektir ki Paris'te imzalanan bu vesikanın hiçbir kıymeti ve ehemmiyeti yoktur. Hukuken bakıldığı takdirde muahede İstanbul kanun-u esasiyesinin tayin ettiği şeraiti ifa edemeyecektir. Çünkü bu muahedenin muteber olması için millet meclisi tarafından tasdik edilmesi lazımdır ki İstanbul Hükümeti için bunu yapmak kabil olmadığı gibi zaten Ankara'da toplanan ve muamelat-ı millete bilful vaziyet eden meclis de bu muahedenin kabul edilemeyeceğini birçok defalar söylemiştir.”*³¹⁵

Hakimiyet-i Milliye, Damat Ferit ve diğer devlet adamlarının hıyanetini tarihin nazarında yargılamış ve İngilizlerin bir müddetten beri insanlık aleminde oynatmakta olduğu komedyada, İstanbul hükümetinin aldığı rolü şu satırlar ile tasvir etmiştir;

*“Britanya hükümetinin kanlı ellerinde kukladan başka bir mahiyet ve kıymet gösterememiş olan İstanbul hükümetinin, sırma yakalı ve fakat kısa görüşlü ricalinden hiç olmazsa o dram komedinin eşhâsı olmamalarını beklemek Anadolu'nun pek celî bir hakkı idi. Fakat eseferle tekrar etmek mecburiyetindeyiz ki o rical, en ednâ bir şeref ve haysiyet duygusuna bile malik olduklarını gösterememiş ve el'an mensup bulunduğu milletin hürriyet ve istiklali katiline hizmetten feragat etmek gibi ufak bir gayret ve şerefi bile idrake yaklaşmamıştır.”*³¹⁶

Türkler kan ağlarken, Rum Patrikhanesi İstanbul'daki Yunan temsilciliğinin de katılımı ile tören ve kutlama yapmaya hazırlanıyordu. Fakat Venizelos'a yapılan suikast dolayısı

³¹³ Tansel, IV, 157-159.

³¹⁴ Karal, s. 89.

³¹⁵ Sulhun İmzası, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1920, s. 1.

³¹⁶ “Tarih Nazarında İstanbul Hükümeti”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1920, s.1 (İsimsiz Makale) Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-2

ile bir ertelemeye gidilmişti.³¹⁷ Hakimiyet-i Milliye'ye göre, İstanbul Hükümeti Sevr'i imzalayıp Türk milletinin hürriyet ve istiklalini İngiliz eline teslim etmekle, yüzyıllardır İslam'ın sancaktarlığını yapan ecdat ruhunu ıstırap içinde bırakmıştı. Acaba Sultan Fatih kutsal makamında milletin hürriyetine kast edenlerin hükümran olması karşısında neler hissetmekteydi? Hazret-i Yavuz Sultan Selim işlenen milli cinayet karşısında nasıl ıstıraplar duymaktaydı? Bu akıbeti hazırlayanlar ecdat neslinden olamazdı, şanlı Türk tarihi ile alakasız olan bu insanlar büyük bir suç işlemekteydi. Bu insanlara tarihin yüklediği ağır mesuliyetin azamet ve dehşetini görmemek mümkün müydü? İstanbul'da bulunan bu vatansız zümrenin tarih nazarındaki mesuliyeti pek ağır olacaktı. Böylesi bir ihanetin, milletin muhterem saydığı makamlardan çıkması şüphesiz ki derin yaralar oluşturmuştu. Millet bu lekeyi kanı ile temizlemeyi bir namus borcu olarak saymaktaydı. İstanbul Hükümeti, düşman hesabına Anadolu mücadelesini türlü türlü yollarla engelleme adına bu lekeyi öyle menfur bir kılığa sokmuştur ki, onların insan suretinde olmaları hesabıyla bunun karşında insan kendi varlığından istikrah etmesi olağan sayılabilirdi.³¹⁸

Hakimiyet-i Milliye'ye göre Sevr'i imzalayan Damat Ferit, *“Anadolu'nun yiğitçe müdafaasını ümit etmiyordu. O İngilizlere memleketi kolaylıkla teslim edeceğini ve işi süratle bitirerek ötede millet zincir-i esaret altında inlerken Boğaziçi'ndeki yalısına çekilerek rahat rahat sefa süreceğini zannediyordu. Maksadını kendi vesaiti ile elde edemeyince Yunanlılarla ittifak etti. Paris'e giderken Venizelos'tan mülakat rica etti ve Anadolu'nun milli azmini kırmak için Yunanlıları hücumla teşvik etti. İzmir'e koyduğu kendi gibi dinsiz vatansız bir vali ile ahaliyi uyutarak o güzel şehri paryalara teslim etti ve Anzavur larını Yunan ordusuyla müştereken harekete memur etti. Artık ümitsizlik içinde kalan bu hainin, Trakya mukavemetini kırmak için oradaki orduyu ifsat edici entrikalarını gördük. İzmit cephesinde İngiliz neferlerini üzerimize saldırmak için gönderdiği mutasarrıfın İslam kadınlarını İngilizlere peşkeş çekmesine şahit olduk. Kendi elleriyle memleketi düşmana teslim etmeleri için dâhilde isyan tertip etmek maksadıyla Ferit Paşa'nın gönderdiği fesatçıların işi de meydana çıktı. Yunan idaresi size hak ve adalet getirecek diye propaganda yaptırılarak İslam türbe ve camilerinin Yunanlılar tarafından telvis edildiğini, İslam kadınlarının ırzına laternacılar tarafından akurâne bir surette tecavüz edildiğini millet müşahede etti ve bu suretle Ferit Paşa ve Yârânları'nın sözleri dinlendiği*

³¹⁷ Akşin, III, 209.

³¹⁸ “Tarih Nazarında İstanbul Hükümeti”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1920, s.1 (İsimsiz Makale)

takdirde millet başına ne akabetler geleceğini yakında anladı ve çare-i selametin Anadolu'daki namus ve varlık mücadelesinde olduğuna kanaat getirdi. Bugün görüyoruz ki Ferit Paşa hükümeti artık maskesini yüzünden atmaktadır. İstanbul'da artık Türk saltanatı var mı yok mu? Bu böyle daire-i şüpheyi girmiştir. Çünkü en ufak memurların tayini bile düşmanların müdahalesiyle oluyor. İşte Damat Ferit bu suretle devletin her türlü istiklalini feda etmiş ve umur-ı dâhiliyemizin en ufak noktalarına kadar düşman müdahalesini kabul etmiş demektir. Fakat Anadolu müstakil bir Devlet-i Osmaniye fikrinden vazgeçmiyor ve vazgeçmeyecek. Çünkü bu devletin vücudu hem Türk milleti için hem de bütün âlem-i İslam için lazımdır.”³¹⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi 19 Ağustos 1920 tarihinde antlaşma ile ilgili olarak yaptığı toplantıda, Sevr Antlaşması'nı imzalayanları, bunu onaylayan Şura-yı Saltanat üyelerini vatana ihanetle suçlayarak, vatansız sayılmaları kararını almış ve bu antlaşma ile kendini bağlı görmediğini ilan etmiştir.³²⁰ Yani Anadolu, bağımsız Türk hükümeti fikrinden İstanbul'un vezir ve paşaları vazgeçmişse de vazgeçmeyecekti. Çünkü Anadolu İstanbul paşalarının düşmanlara teslim ettikleri yerlerde zavallı Türk ve İslamların başına neler geldiğini pekâlâ biliyordu. Türk düşmanlarının zalim idaresinden kaçarak Anadolu'ya iltica etmiş ve aç ve çıplak Türk ve Müslüman memleketine can atmış olan milyonlarca çaresiz muhacirlerden Anadolu halkına düşman idaresinin ne olduğunu öğretmiştir. Tabii memleketi satmaları mukabilinde alacakları paralarla İstanbul paşaları yine Boğaziçi'ndeki keyiflerine, güzel kadınlarla iş ve işrete devam edeceklerdi. Fakat öbür tarafta düşman istilasına maruz kalan yerlerde Türk'ün ve Müslüman'ın ırzı ve namusu laternacıların elinde oyuncak olacak, hakk-ı hayatı kalmayacak ve sefil ve perişan olacaktı. İşte Anadolu bu hakikatleri bildiği için kıymetdâr istiklâlini hakimiyetini kanıyla müdafaa edecek, ölecek fakat bir takım dinsizler tarafından satılarak ecnebi boyunduruğu altına girmeyi kabul etmeyecekti.³²¹

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 1920 yılında Tefik Paşa hükümetinden önce, kurulan hükümetlere karşı olan tutumunu kısaca değerlendirmek gerekirse, Ali Rıza Paşa hükümeti ile Salih Paşa hükümetleri ile alakalı hem kısa ömürlü olmalarından, hem de izledikleri ılımlı siyasetlerinden ötürü olsa gerek gazetede gözle görünür haber ve makaleye rastlamadık. Bu dönemlerde daha çok İngilizlerin İstanbul'da yürüttüğü

³¹⁹ “Biz ve Onlar”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1920, s. 3. (İsimsiz Makale)

³²⁰ Yalçın vd., s. 212.

³²¹ “Biz ve Onlar”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1920, s. 3. (İsimsiz Makale)

yasadışı faaliyetler konu edinmiş ve Türk'ün asıl düşmanı İngilizler olarak gösterilmiştir. Fakat Damat Ferit'in iktidar mevkiine gelmesi ile beraber İngilizlerle eşgüdümlü olarak yürüttüğü teslimiyetçi politikalar, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde ağır eleştirilerin hedefine oturmuş ve gazetede ki makale sayısında bir artış yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Sevr'in imzası ile beraber gazetede hakim olan üslup daha da sertleşmiştir. Gazetede oluşan bu gergin hava Tefik Paşa hükümetinin kurulması ile yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.

II. BÖLÜM

TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ

2.1. Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim 1920-4 Kasım 1922)

2.1.1. Kabinenin Kuruluşu

Damat Ferit'in iktidarının son zamanlarında, kabine içinde bir fırtına koptu, 19 Eylül günü Ali Kemal'in Peyam-ı Sabah'taki baş yazısı "*Dost Sözü*" oldu. Başyazar hükümetten öncelikle ülkeyi Anadolu galesinden kurtarmasının beklendiğini, oysa hükümetin bu konuda yetersiz kaldığını, bu işi başaramayacaksa çekilip yerini bunu yapacak bir hükümete bırakması gerektiğini söylüyordu.³²² Ali Kemal'in, Damat Ferit'e bu başkaldırısı, 12 Ekim 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde "*Ali Kemal son günlerde kendisine mutad bir lisanla Damat Ferit'in aleyhinde bulunuyor*" şeklinde yer almıştır. Aynı yazıda, Avrupa'nın özellikle de İngiltere'nin Ankara ile uzlaşma yollarını aradığından bahsedilerek, Ankara'nın, Sevr Antlaşması ortada durdukça ve İstanbul o antlaşmayı yırtmadıkça, onunla anlaşmanın mümkün olmayacağı şu keskin sözler ile ifade edilmiştir: "*Damat Ferit ve ona taraftar olan veya olanlar kim, Anadolu kim? Anadolu iki pul mukâbilinde kendilerini İngilizlere satmış olan bu mahlukat ile anlaşmaya değil, hatta konuşmaya bile tenezzül etmezler!*"³²³

İngilizler antlaşma hükümlerini rahatlıkla uygulamak için hükümet değişikliğini gerekli görmekteydi. Daha ılımlı bir isim sadarete gelirse, milliyetçilerin İstanbul'a tabi olabileceğini düşünmekteydiler. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon 1 Ekim 1920'de, Fransa'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Derby'e yolladığı telgrafta, işi geciktirmeden Damat Ferit'e Sevr Antlaşmasının uygulanması için baskı yapılmasını veyahut yeni bir ismin sadarete getirilmesini belirtiyordu.³²⁴ Fransızlar da, Damat Ferit'in sadaretini sona

³²² Akşin, III, s.257.

³²³ "Anadolu Hainler ve Zalimlerle Anlaşmaz", *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1920, s. 1 (İsimsiz Makale)

³²⁴ Özkan, s. 120.

erdirmek istiyorlardı. Defrance'ye göre Damat Ferit dışındaki bir hükümet ile antlaşma hükümleri daha kolay uygulanabilirdi.³²⁵ 11 Ekim'de İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler Padişah ile bir görüşme yaparak, Anadolu'ya yollanacak olan uzlaşma heyetinin milliyetçilere daha az itici gelecek biri tarafından yollanmasının başarıyı arttıracığına değinmişlerdir.³²⁶

17 Ekim 1920 Pazar günü, Amerika Birleşik Devletleri Temsilcisi dâhil, İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleri saraya geldiler ve padişaha “*Hükümetlerimizden aldığımız talimatlara göre, Anadolu ile anlaşabilecek bir hükümet teşkilini istiyoruz*” dediler. Bunun üzerinde Damat Ferit o gün istifa etti.³²⁷ Damat Ferit'in istifası, 22 Ekim günü Hakimiyet-i Milliye'de duyurulmuştur, gazeteye göre istifanın arkasında İngilizlerin parmağı vardı.³²⁸ 25 Ekim günü yayınlanan yazıda ise, iki seneden beri Türk milletinin başına bela olan Damat Ferit'in nefret ve istikrah sedaları arasında devrildiğinden, ahmaklığı kadar vicdansızlığı olan bu zatın vatan evlatlarını birbirine nasıl boğazlattığından bahsedilmiş ve Türk Tarihi içinde milletine karşı hıyanet etmiş simalar arasında milletine bu kadar lekeli bir çehre taşıyacak olan bir sima hatırlanmıyor, denilerek ihanetin büyüklüğü ortaya konulmuştur.³²⁹

Padişah Vahdettin 21 Ekim 1920'de sadaret mührünü Tevfik Paşa'ya vermiştir.³³⁰ Yirmi beş bin kuruş maaş ve beş bin kuruş tahsisatla, yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen Tevfik Paşa 20 Ekim'de Ayaspaşa'daki konağında bir toplantı yaptı. Toplantıya eski Sadrazam İzzet Paşa, Salih Paşa ve Birinci Ferik Rıza Paşa, eski Dâhiliye Nazırı Mustafa Arif, Selanik eski valisi Hüseyin Kazım, eski Hariciye Nazırı Safa Paşa, eski Maarif Nazırı Sait ve Cemil Molla Beyler katılmış ve kabinenin kurulması hakkında müzakerede bulunmuşlardır.³³¹ Tevfik Paşa'nın kurduğu yeni kabine listesi 25 Ekim'de Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde yayınlanmıştır, buna göre oluşan yeni kabinede şu isimler yer almaktaydı:³³²

³²⁵ Akşin, III, 258.

³²⁶ Akşin, III, 260-261.

³²⁷ Tansel, III, 170.

³²⁸ “Damat Ferit'in Sukutu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ekim 1920, s.1 (İsimsiz Makale)

³²⁹ “Damat Ferit'in Sukutu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ekim, 1920, s.1 (İsimsiz Makale)

³³⁰ Koloğlu, s. 123.

³³¹ Nurten **Çetin**, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2011 (Basılmamış Doktora Tezi), s. 415.

³³² “Yeni Kabine”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ekim 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

Sadaret: Tevfik Paşa³³³

Meşihat: Nuri Efendi

Dâhiliye Nazırı: Ahmet İzzet Paşa

Bahriye Nazırı: Salih Paşa

Harbiye Nazırı: Ziya Paşa

Adliye Nazırı: Cemil Molla

Evkaf: Refik Bey (Bendegândan)

Ticaret: Sabık Mebusan Reisi Sunisi Hüseyin Kazım Bey

Nafia: Reşit Bey

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, Damat Ferit'in istifasının ardındaki gerçeği anlamak için kabinedeki isimlere bakmak lazımdı. Gazete, kabinenin teşekkül tarzından da anlaşılacağı üzere, İngilizlerin Anadolu ile baş etmekte pek aciz kaldığını şu sözlerle anlatmıştır:

*“Düşmanlarımız Anadolu ile anlaşmak için nihayet böyle bir vasıtaya müracaat ediyorlar, demektir. Hâlbuki bizim İstanbul ile anlaşacak hiçbir şeyimiz yoktur. Bizim davamız vatanın berat-ı idamı olan Sevr Muahedesi ve bilhassa bunun başlıca mürettibi olan İngilizlerdir. O ise İstanbul'daki bu son tebeddülle bize karşı aciz olduklarını tamamıyla göstermişlerdir.”*³³⁴

Hakimiyet-i Milliye, Tevfik Paşa kabinesinin teşkilini dış baskılara bağlamıştı. Bu baskı ise, İtalyan ve Fransızlardan gelmişti. İtalyan ve Fransızların, Damat Ferit'in devrilişinden istifade ederek böylesi bir yola girmelerinde iki sebep mevcut idi. Birincisi İstanbul'da İngiliz nüfuzuna kuvvetli bir darbe indirmek ikincisi de, mağlup edilemeyen Anadolu ile anlaşarak Sevr Antlaşması'nı tatbik etmektir. Böylesi bir tertip ile kurulan yeni kabinedeki isimler buna göre iki maksattan biri ile bu işe

³³³ 1845 yılında İstanbul'da doğan Tevfik Paşa, Vidin Rüştüyesi'ni ve Harp Okulu'nu bitirdi. Askerlikten ayrılarak Bâb-ı Ali Tercüme Odası'na girdi. Atina ve Berlin'de elçilik yaptıktan sonra 1895'de Harciye Nazırı ve II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Ayan Meclisi üyesi oldu. 31 Mart Vakası sonrası boşalan sadrazamlık makamına getirildi. 21 Ekim 1920'de yeniden sadrazamlığa getirildi. Milli Mücadele'ye yakınlık duyan Tevfik Paşa son Osmanlı sadrazamıdır. (Abdullah Özkan, s. 624.)

³³⁴ “Yeni Kabine”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ekim 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

kalkışmışlardı. Bunlardan birincisi; Sevr Antlaşması'nı tatbik eder gibi göründükleri halde aslında, Anadolu'nun çalıştığı yolda Damat Ferit'in yarattığı müşkülâtı yok etmek. İkincisi de Sevr Antlaşması'nı tatbik etmek gibi milli bir hıyanet pahasına da olsa İstanbul'daki rahatlarını bozmak istemeyenlerle hem fikir olarak “*ne koparırsak kârdır!*” gibi bir siyasetle düşmanların elinde alet olmaktı. İşte İtilaf Devletleri'nin, yeni kurulan kabineye bağladıkları son ümit de, İstanbul hükümetinin bu ikinci yoldan gitmesiydi. Ancak yeni kurulan hükümetin ikinci yoldan gitmesine pek ihtimal görülmemekteydi. Çünkü böylesi bir ihanet sadece Damat Ferit ve az sayıdaki taraftarına mahsus bir mevzuydu. Fakat kabinedeki isimlerin siyasi hayatlarına baktıkça kendilerinin sırf saflıklarından düşman tuzağına düşme ihtimali yok değildi.³³⁵ Böylesi bir kabinenin teşkili Türk düşmanlarının içerisinde buldukları durumun vahametini anlamak için yeterliydi. Bu ise, Anadolu'nun bir zaferi olarak sayılabilirdi. Fakat Anadolu bu gibi işleri bir yana bırakmalı, düşmanın bu bozgununu bir fırsata çevirerek mücadelesinin semerelerini toplamaya doğru emin adımlarla yürümeliydi.³³⁶

2.1.2. Tevfik Paşa Hükümeti'nin Programı

Tevfik Paşa hükümetinin programı, 23 Ekim 1920'de toplanan Meclis-i Vükela 'da görüşülmüştür. Buna göre, hükümetin takip edeceği ana siyaset Ankara ile anlaşarak İstanbul ile Anadolu'daki vilayetler arasındaki soğukluğu gidermek ve Anadolu ile münasebetlerin düzeltilmesine çalışmaktı. Anadolu'daki milli hareket ile yapılacak temasta o gün içinde bulunulan siyasi durum açıklanacak ve uzlaşma zemini hazırlanacaktı.³³⁷

Yeni hükümetin programında:

“Vatanımızın bünyesinde beliren ve varlığı, devleti belirgin olmayan sonuçlara sürükleyen ikiliği, devlet ve milletin vakarıyla uyumlu şekilde bertaraf ederek milli varlığımızı korumak ve sağlamak, heyetimizin ilk görevi olacaktır. (...) Hükümet ile milletin uzlaşma eli olarak görev üstlenmesi gereğine kani olan heyetimiz, Anayasa'nın kurallarına uygun olarak, barış antlaşmasının yasal

³³⁵ “Son Ümit”, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Kasım 1920, s. 1. (İsimsiz Makale) Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-5

³³⁶ “Yeni Kabine”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ekim 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

³³⁷ Çetin, s. 417.

şekilde tasdikini mümkün kılmak üzere, birlik sağlamaya yönelik girişiminin gerçekleşmesi anında, Meclis-i Umumi'yi toplantıya davet edecektir.

Özetle hedef, barış antlaşmasının imzasıyla açılan yeni dönemin gereklerine bağlı olarak, her alanda yeni düzenlemeler ve ekalliyetlerin de idareye iştirakini sağlayacak surette işleyebilecek bir hükümet cihazı oluşturmaktır” şeklinde ifadelere yer veriliyordu.³³⁸

Hakimiyet-i Milliye'ye göre Hükümet, programını “Anadolu-İstanbul” meselesi dâhilinde, “bünye-i devlette hâsıl olan ikiliğin izalesine çalışmak” zeminine oturtmaktaydı. Fakat millet ve devlet mefhumlarının birbirinden ayrıldığı böylesi bir zamanda böyle bir ikilik mevcut değildi. Çünkü siyasi menfaatleri doğrultusunda Türk milletinin bugün yalnız bir devleti bulunmaktaydı. O da Ankara'da Büyük Millet Meclisi tarafından temsil edilen devlet ve hükümetti.³³⁹ Tevfik Paşa ve arkadaşlarının varmış oldukları kanıya göre, Ankara hükümeti ikinci konumdaydı. Fakat devlet bünyesinde ikilik mevcut değildi. Türkiye tarihinde ilk defa olarak devlet bünyesi, tabii bir temel üzerinde kendi başına, her türlü rakip veya fuzuli kuvvetler ve salahiyetlerden serbest bir şekilde tek başlı bir yönetim halinde oturmak üzereydi. Henüz Ankara hükümetini tam bir halk ve millet hükümeti şeklinde düşünmek belki abartı olurdu, fakat temelinin böyle olduğuna hiç şüphe yoktu. Ankara Hükümeti millet ve milletin birliği üzerine kurulmuştu.³⁴⁰

Programda, devletin Avrupa karşısında azalan itibar-ı milliyesinin takviyesine çalışılacağından bahsedilmesi, gazete tarafından “Sevr Muahedesinde devlet milliyesi kalmamış, bütün milliyet-i mesâili başlıca müttefikin murahhaslarından mürekkep bir milliyet komisyonuna devredilmiştir. Binaenaleyh hükümet programında bir siyaset-i milliyeden bahis edilmesi ise manasız ve lüzumsuzdu” şeklinde yorumlanmış ve hoş karşılanmamıştır. Ayrıca hükümet programında, Sevr Antlaşması'ndan “Türkler için pek ağır olan ahkâmının el birliği ile tahkikine çalışmak” şeklinde gayet üstü kapalı bir biçimde bahsedilmiştir. Sevr'in değiştirilmesinden ziyade hükümlerinin tatbiki konularına değinilmiştir, Hakimiyet-i

³³⁸ Koloğlu, s. 124.

³³⁹ İstanbul Hükümetinin Programında Neler Var?, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Kasım 1920, s. 1.

³⁴⁰ “Bünye-i Devlette İkilik”, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Kasım 1920, s. 1. (İsimsiz Makale) Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-4

Milliye, eğer sırf bu ihtimal üzerine İstanbul hükümeti kendisi için Anadolu ile uzlaşmak sebebini hazırlıyorsa çabalarının boşa çıkacağını belirtmiştir. Programda dikkati çeken diğer bir mevzu, “*bir zamandan beri mutad olan*” tabiri kullanılarak Damat Ferit’in takip ettiği suiistimaller karşısında kanun düzeninin kurulmasının amaçlanması olmuştur. Fakat Tevfik Paşa hükümeti gayet yavaş mizaçlı kişilerden oluştuğu için suiistimallerin cezaları hakkında bir bilgi verilmemiştir.³⁴¹

2.2. İstanbul’un Anadolu ile Uzlaşma Çabası

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Damat Ferit’in iktidarının son günlerini yaşadığı bir dönemde, 5 Ekim 1920’de yayınladığı “*İstanbul Anadolu ile İtilaf İstiyor*” adlı yazı ile İstanbul’da, Damat Ferit’in Anadolu’yu kontrol etmek için sarf ettiği siyasetin neticesinden ötürü iflas ettiğini bildiriyordu. Bunun bir sebebi olarak da, Yunan ordusunun daha fazla iş görebilme ihtimalinin giderek azalması gösterilmiştir. Vaziyet böyle olunca İstanbul’da yeni bir cereyan kendisini göstermiştir: “*Anadolu ile İtilaf*”. Gazeteye göre bu yeni bir entrika idi ve İngilizlerin de bu işin arkasında olup olmadığı da bir merak konusuydu ve Anadolu kati suretle böyle bir konuyu gündeme alamaz idi.³⁴²

Damat Ferit hükümetinin devrilmesinin ardından bu konu, gazetede daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle Damat Ferit’in ardından yerine, yumuşak huylu birinin gelmesini ümit edip, İstanbul’u, Anadolu’ya bağlamak isteyenlere gazetenin cevabı çok net olmuştur:

“Damadı atıp yerine başka tarzda, yumuşak huylu bir takım bendegan ikame edenler, Anadolu- İstanbul arasında hayatın ve mukadderatın kırmış olduğu bağları tekrar bağlamaya, yine sırf kendi nankör hırsları için, isteyenler vardır; hayır, artık bunun imkanı yoktur, çünkü İstanbul bizim için eski İstanbul değildir. Eski İstanbul ile yeni İstanbul, çünkü Ankara ile bugünkü Ankara arasında dehşetli bir fark, dolmayacak bir uçurumdur”

Aynı yazının devamında şu düşünceler belirtilmiştir: “*Bizim İstanbul hükümetiyle hiçbir alacak vereceğimiz yoktur. Anadolu Türk’ü hatta kendisine ihanet edenlerden*

³⁴¹ İstanbul Hükümetinin Programında Neler Var?, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Kasım 1920, s. 1.

³⁴² “İstanbul Anadolu ile İhtilaf İstiyor”, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Ekim 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

intikam almayı düşünmüyor. Onun almak istediği şey, hürriyeti, hatta hayatı ve hâlâsıdır. İstanbul karşımızda düşman bir hükümet çıkarırsa onunla da dövüşürüz. Dost çıkarırsa da elini sıkar, fakat kendisine “Anadolu’ya gel, bizimle beraber mücadele ederek Anadoluluğunu göster” deriz” denilerek Anadolu’nun şuan halihazırda meşgul olduğu tek gayenin, Sevr’i ortadan kaldırmak olduğu belirtilirken şunlar da ilave edilmiştir: “İstanbul ile meşgul olacak vaktimiz yoktur. İstanbul bize “Anlaşalım!” derse kendisine vereceğimiz cevap basittir:

-Çok meşgulüz.”³⁴³

Gazeteye göre, Anadolu ile İstanbul arasında son zamanda gündeme oturan bir mesele zuhur etmişti. Bu meselenin çıkış kaynağı; Damat Ferit’in altı ay gibi kısa süren sadaretiydi. Bu sadaret, ardından büyük bir meseleyi bırakarak son bulmuştu. Aslında bu mesele hep vardı. Fakat Anadolu, büyük bir fedakârlıkla bu meseleyi bir türlü dillendirmeye gönlü razı gelmemişti. Mesele, derin bir tarihçeye sahipti; şimdiye kadar Anadolu hep İstanbul için çalışmıştı. Tuna boylarında, Macar ovalarında, Kafkas dağlarında, Tunus’ta, Cezayir’de, her nerde olursa olsun Anadolu’nun katılmadığı savaş kalmamıştı. Şimdiye kadar kendisi için bu kadar fedakârlıklara girişmiş olan Anadolu, şimdi İstanbul’dan fedakârlık beklemekteydi. Anadolu istiyordu ki, İstanbul kendisi için mücadele etsin, Anadolu ile beraber zahmet ve ıstırap çeksin. Çünkü Anadolu’ya kasteden düşmanlar İstanbul ve padişaha güvenerek Türk’ü esir etmek gayesindeydiler. Bu halde başta padişah olmak üzere, Anadolu’dan nimetlenmiş herkes Anadolu’ya akın etmeliydi. Saraylarını, ailelerini, çocuklarını bırakarak Anadolu’ya koşmaları lazım gelirdi. Çünkü Anadolu mahvolmaktaydı. İstanbul Anadolu’ya baskı yapacak bir sadrazam değil tek bir polis memuru bile vermemeliydi. Fakat Damat Ferit bunun en hain ve zelil bir örneği idi. Son günlerde ise İstanbul, koskoca bir hıyanetten sonra Anadolu’nun karşısına tekrar mülayim bir çehre ile çıkmak istiyordu; bu yeni bir riyakârlık, yeni bir İstanbulluluk idi, fakat Anadolu buna aldanamazdı.³⁴⁴

Damat Ferit’ten sonra iktidar mevkiine gelen Tevfik Paşa kabinesinin yegâne gayesi, Anadolu ile uzlaşmaktı. Harbiye Nazırı Ziya Paşa’nın Vakit gazetesine verdiği beyanat bunun en bariz delili olmuştu. Ziya Paşa beyanatında, memleketin dâhilinde hüküm süren nifakı izale için mevki-i iktidara getirildiklerini açıkça beyan ediyordu. Ziya

³⁴³ “Damat Ferit’in Sukutu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ekim 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

³⁴⁴ “Anadolu-İstanbul”, *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ekim 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

Paşa'nın bu beyanatına istinaden, Anadolu ile uzlaşılacak hiçbir davanın ve millet arasında herhangi bir nifakın bulunmadığı belirtilmiştir. Zaten Damat Ferit ortadan kalkınca millet arasındaki birlik manen tesis edilmişti. Sevr'i kabul etmeyen kimse kalmamıştı, o halde İstanbul'un uzlaşmak sözüyle ne kastettiği bir merak konusuydu.³⁴⁵

Yeni kurulan İstanbul Hükümetinin uzlaşma fikri, aslında Damat Ferit'in zihninde de belirmişti, hatta bunun için bir ara genel af ilan etmeyi bile düşünmüştü. Yeni gelen kabine ise bu fikir ve düşüncenin propagandasını yapmaktaydı. Tevfik Paşa etrafında toplanan kişiler, Anadolu ile anlaşabilme imkânını tasavvur etmekteydi. Buna göre "kesemediğin eli öp" mantığından hareket etmek istemelerinin temel sebebi, Anadolu'yu cebren elde etmenin imkansız olmasından kaynaklanmaktaydı. Gazeteye göre bu durum, İstanbul'un garip bir zihniyet ve halet-i ruhiye içinde bulunduğuun göstergesiydi. İstanbul'un zihniyeti, dikkate şayan olduğu kadar da hayret vericiydi. Çünkü İstanbul hâlâ, Anadolu'yu affetme gayesiyle rüyalara dalmıştı. Bundan da anlaşılacağı üzere, İstanbul vaziyete hâkim değildi. Çünkü ortada bir Sevr Antlaşması vardı. Sevr'in bütün şiddetiyle Türkiye'yi ezmek istediği bir dönemde İstanbul'un Anadolu ile anlaşmak istemesi, Anadolu'nun iyi bir mevkide bulunmasından kaynaklanıyordu. Anadolu için böyle bir mevkide bulunmak demek, Sevr Antlaşması'nın kabulü demek olan, bir itilafa yanaşmasını gerektirmezdi. Anadolu, siyasetini, fikrini, maksadını tayin etmiş, İstanbul'a karşı olan vaziyetini kararlaştırmıştı, teşkilatını günden güne genişleterek kendi istikbaline doğru yürümekteydi. İstanbul Anadolu'nun bu davasını anladığı sürece, Anadolu onu kurtarmaya hazırdı. Anadolu'nun elbette görülecek geçmiş hesapları mevcuttu lakin bu iş daha sonraya bırakılmıştı. Önce Sevr'in hesabı temizlenecek, daha sonra da İstanbul-Anadolu davası kökünden halledilecekti.³⁴⁶

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Anadolu'nun, İstanbul ile uzlaşmaktan yana olmadığına dair şu ana kadar bir çok yazı yazılmış ve hatta daha sonraki yıllarda da benzer söylemler yer almıştır. Fakat ilk kez "gericilik" ile "halkçılık" kavramları 15 Aralık 1920'de yayınlanan bir yazı ile dillendirilmiştir. Buna göre, İstanbul her şeyden evvel gericiydi. İstanbul'daki bu ruh, memleketin mazisinden kuvvet alan muhafazakâr

³⁴⁵ İstanbul Hükümeti, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Kasım 1920, s. 2.

³⁴⁶ "İstanbul Zihniyeti", *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Kasım 1920, s. 1. (İsimsiz Makale) Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-3

ve mürtecilikten en büyük kudreti almaktaydı ve bunlardır ki İstanbul ile Anadolu arasındaki savaş, herhangi bir siyaset meselesi değildi. Bir fikir, bir his, bir akit meselesiydi. Çünkü her iki tarafın gidişine bakınca katıyetle hüküm edilirdi ki, bir tarafta “halkçılık” diğer tarafta “saraycılık” vardı. İstanbul, hariçte yabancı mandası altına girmekte bir ümitsizlik görmemekte ve dâhili siyasette de milleti saray mandası altına koymaktan çekinmemekteydi. Son bir buçuk yılda meşrutiyet idaresini bile istemeyip, saray saltanatına doğru bir dönüş vardı. İstanbul’un siyasi ve entrikacı oyuncakları dışarıya çıkarılacak olursa, idare sistemi ile Ankara hükümetinin karşısında bir mürteciden başka bir şey kalmazdı.³⁴⁷

Gazeteye göre, son zamanlarda milleti temsil konusunda oluşan ihtilaflar sebebiyle, yanlış anlamalar bulunmaktaydı. Buna göre Ankara’da millet hükümeti oluşturulurken, İstanbul’da “nezaret” diye tabir olunan makamlara, Ankara’da “vekâlet” denilmekteydi. Fakat İstanbul’un algısına göre Ankara’daki vekâletler, nezaretlerin vekillğini yapmaktaydı. Aslında bu vekillikten kastedilen şey milletin vekâletiydi.³⁴⁸ Ankara’nın algısı İstanbul ile tamamen tersti. Ona göre hayat milletin hayatıydı. Şu an bu tamamıyla tatbik edilemiyorsa bile, prensip halinde Ankara bunu kabul etmekteydi. İstanbul ile arasındaki fark, bir felsefe ve hayati görüş farkıydı. Bu fark sadece nazariye sahasında kalmayıp, bir milletin mukadderatıyla da alakadar olacaktı.³⁴⁹

2.3. Londra Konferansı (21 Şubat 1921)

2.3.1. Konferansın Toplanma Sebebi

Yunanistan’da, 14 Kasım 1920’de yapılan seçimlerden sonra iktidara kral yanlıları gelmiş ve Konstantin ülkesine dönmüştü. Kral Konstantin İtilaf Devletleri’ne karşı Sevr’in kendilerine dayattığı hükümleri yerine getirmekten aciz olmadıklarını kanıtlamak ve onların güvencesini yeniden sağlamak için askeri saldırılarda bulundu. Fakat 6-11 Ocak 1922’de I. İnönü mevzilerinde, yeni kurulan Türk ordusu, Yunan kuvvetleri karşısında başarı sağladı.³⁵⁰

³⁴⁷ “İstanbul ve Ankara”, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Aralık 1920, s. 2. (İsimsiz Makale)

³⁴⁸ “İstanbul Zihniyeti”, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Kasım 1920, s. 1. (İsimsiz Makale)

³⁴⁹ “İstanbul ve Ankara”, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Aralık 1920, s. 2. (İsimsiz Makale)

³⁵⁰ İzzet Öztoprak, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, (Haz. Berna Türkdoğan), ATAM Yayınları, Ankara 2000, s. 159.

İngiltere’de muhafazakâr sınıf, İngiliz hükümetine Ankara ile uzlaşması için baskı yapmaktaydı. Muhafazakârlardan Walter Guinness konu ile ilgili olarak; “*Başta gelen görevimiz Ankara hükümetiyle bağlantı kurmak, eğer Türk milliyetçileri İtilaf Devletleri’nin denetimi yararına önemli ödünler verme konusunda niyetli görünürlerse, onlara bazı mantıklı toprak ödünleri vermektir*” sözlerini ifade etmekteydi.³⁵¹

İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, 20 Ocak 1921’de Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a gönderdiği kapalı telgrafta, Mustafa Kemal’in bundan böyle “*bir haydut elebaşısı*” olarak nitelenemeyeceğini, Anadolu’nun yabancı işgalinde olmayan tüm bölgelerinin, Ankara hükümetinin pençesinde olduğunu ve hükümetin, tüm yürütme yetkilerini bir bakıma yeterli olarak uyguladığını; yakın bir gelecekte parasızlıktan çökmesinin beklenemeyeceğini, halkın çoğunluğunun ses çıkarmadan onun yetkisini tanıdığını, Müslüman öğelerin çoğunun milli akımı Türkiye’nin çıkarlarıyla bir tutarak bunu tüm güçleriyle desteklediğini, milli akımın coşan liderlerinin kendi yeterliliklerine güvendiklerini ve İtalya’dan başka öteki İtilaf Devletleri’ne özellikle de İngiltere’ye karşı oldukça düşmanca davrandıklarını belirtiyordu.³⁵²

Konferansın toplanma yolundaki diğer bir gelişme de, Fransa’da Ocak ayının başlarında yapılan seçimler sonucu, 16 Ocak 1921’de Aristide Briand’ın başbakan seçilmesidir. Yeni başbakan 20 Ocak 1921’de Fransız Meclisi’nde yaptığı konuşmada Türkiye ile ilgili olarak yapılması istenen barışın gerçekleştirilmesinin ivedilik gösterdiğine değinerek ortaya çıkan uluslararası yeni durumun doğru sorununu çözmek üzere bağdaşıklarıyla dostça görüşmelerini sürdürmelerini gerekli kıldığını belirtmişti.³⁵³

Abdula Mardonoviç’e göre, Sevr Antlaşması’nda değişiklik yapılmak istenmesinin temel nedenlerinden birisi, yeni Türkiye hükümetinin Sovyet Rusya ile yakınlaşmasıydı. Bu durum İngiltere’nin hoşuna gitmiyordu. Büyük Britanya, Türkiye ve Rusya arasında iyi ilişkiler kurulmasına engel olmak ve Türk milli hareketini Sovyet cumhuriyetlerine düşman bir yola sokmak için çaba göstermekteydi. Bunun dışında diğer önemli sebep de

³⁵¹ Abdula **Mardanoviç**, *Mondros’tan Lozan’a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, (Çev: Ataoğulları Behramoğlu), Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2007, s.278.

³⁵² Sonyel, s. 118.

³⁵³ Öztoprak, s. 159.

Fransa ve İngiltere'nin içinde bulunduğu mali durumdu. Bu iki devlet Türkiye'deki işgal kuvvetlerinin sayısını arttırabilecek güçte değildi.³⁵⁴

Türkiye ile ilgili bu sorunu çözmek üzere, İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransa Başbakanı Aristide Briand ve İtalya Dış işleri Bakanı Kont Sforza 21 Ocak 1921'de Paris'te bir araya geldiler. Yapılan görüşmede söz alan Kont Sforza, İtalyan halkının İtilaf Devletleri'nin çıkarlarını göz ardı etmeden bir uzlaşmadan yana olduklarını belirterek Anadolu'daki Sovyet tehlikesine değindi. Lord Curzon ise, Sevr'in tekrar gözden geçirilerek, Türklere ödün verilip verilemeyeceğinin araştırılmasını, Ankara'nın yola getirilmesi gerektiğini dile getirdikten sonra Mustafa Kemal'in Bolşevikler ile belirsiz görüşmeler içerisinde bulunduğunu ve bunun tehlikeli bir ittifaka yol açabileceğini belirtti.³⁵⁵

Lloyd George ise, İtilaf Devletleri'nin politikalarını Yunan halkı üzerine kurduklarını ve Mustafa Kemal'in çıkardığı olaylar yüzünden, bu politikadan vazgeçemeyeceklerini, ayrıca Türk dostluğunun Sovyetler için değersiz olduğunu belirtmiştir. Aristide Briand ise, İtilaf Devletleri'nin bir konferans düzenlemesini ve bu konferansa Ankara'nın da çağrılmasını istedi. Böylece Mustafa Kemal, yapılan bu davete karşı çıkarsa onu destekleyen ılımlıların desteğini kaybedecekti. Bu görüş diğer temsilciler tarafından da benimsenmiştir.³⁵⁶ Paris Konferansı'nın ikinci gününde alınan karara göre, 21 Şubat 1921'de Londra'da İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşan bir konferans toplantıya çağrılacaktı. Bu konferans Doğu Sorunu 'nu çözüme kavuşturmak için Yunan ve Türk temsilcilerini dinleyecekti. Bu karar Aristide Briand tarafından 26 Ocak 1921'de Atina ve İstanbul hükümetlerine bildirilmişti.³⁵⁷

2.3.2. Ankara'nın Londra Konferansı'na Davet Edilmesi

İstanbul Hükümeti Ankara Hükümeti ile birlikte Londra Konferansı'nda Türkiye'yi temsil edecek kurulun oluşturulmasını kararlaştırmakta özgür olacaktı. Ankara Hükümeti'ne konferansa katılma daveti İstanbul Hükümeti'nce yapılacaktı.³⁵⁸

³⁵⁴ Mardonoviç, s. 278.

³⁵⁵ Sonyel, s. 119.

³⁵⁶ Sonyel, ss. 119-120.

³⁵⁷ Öztoprak, ss. 159-160.

³⁵⁸ Öztoprak, s. 160.

Tevfik Paşa, konferans davetini bir telgraf ile Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir.³⁵⁹

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Ocak tarihinde Paris'te toplanan konferans tarafından alınan karar gereğince, Doğu meselesinin çözümünü görüşmek üzere 21 Şubat'ta Londra'da İtilaf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan Hükümetleri delegelerinden oluşan bir konferans toplantıya çağrılacaktır. Yürürlükteki antlaşmada, daha sonraki olaylar dolayısıyla zaruri değişiklikler yapılacaktır. Osmanlı Hükümeti'ne gönderilecek davet için, Mustafa Kemal Paşa'nın veya Ankara'da kendilerine gerekli yetki verilmiş olan delegelerin, Osmanlı delegeler heyeti arasında bulunması şart koşulmuştur. Bu kararlar İtilaf Devletleri'nin İstanbul temsilcileri tarafından bildirildi. Görevlendireceğiniz delegelerin, buradan seçeceğimiz kimselerle birleşerek yola çıkmaları için karar ve cevabınızı bekliyorum. Nazik bir zamanda bulunmamız dolayısıyla, bu gibi önemli bazı durumların bildirilmesi için hattın açık bulundurulmasını rica ederim.”

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'ya cevaben yolladığı telgrafta Türkiye'nin mukadderatına hakim olan kuvvetin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu, İstanbul'daki herhangi bir heyetin meşru olamayacağını ve İtilaf Devletleri bu meseleyi çözmek istiyorsa davetin doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yapmasını dile getirdi.³⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa gönderdiği bu telgraftan başka kendi adına özel olarak bir telgraf daha yollamıştır. Bu telgrafta Tevfik Paşa'nın yapması gerekenleri izahla bazı isteklerde bulunmuştur:

“Yüksek şahsiyetleri gibi, bütün bir ömrü bu millet ve memlekete aralıksız değerli hizmetlerde bulunmuş saygıdeğer bir devlet adamına, bütün geçmişteki hizmetlerinizi tamamlayıp taçlandırarak müstesna ve tarihi bir fırsatın çıktığına inanıyoruz. Biz tam bir birlik içinde hareket etmek istiyoruz. Dolaylı olarak davet edildiğimiz

³⁵⁹ Atatürk, s. 377.

³⁶⁰ Atatürk, s. 377.

*konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin ne büyük sakıncalara yol açtığını tamamiyle takdir buyurduğunuza eminiz.*³⁶¹

Konferansa davet meselesi üzerine, Tevfik Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında yoğun bir telgraf trafiği yaşanmıştır. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ise 7 Şubat'ta "*Heyeti Vekile'nin Tevfik Paşa'ya Mektubu*" adlı bir yazı yayınlamıştır:

"İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Taraf-ı samilerinde itiraf buyrulduğu veçhile itilaf siyasetinde Türkiye lehine vuku bulan inkişaf ahiren milletin azim-i fedâkarisi mahsulüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sevr Muahedesini külliyyen ret etmesi üzerine hâdis olan şu vaziyetlere menâfi'-i milliyeye en muvaffak netayic-i istihsali Londra Konferansı'na iştirak edecek murahhasların doğrudan doğruya irade-i milliyeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi tarafından intihap ve terhis edilmiş olmasıyla kabildir.

Sevr muahede-i meş'umesini imzalamış bir heyetin vâris-i hukukisi olan heyetiniz murahhaslarının mülk ve millete nafi şerait-i istisal edebilmeleri gayri mümkündür. Binaenaleyh vatanın menafi-i aliyesi icabı iş bu müzakerat-ı sulhiyede sizin aradan çıkarak Büyük Millet Meclisi murahhaslarını vahdet-i milliyeyi tamamen irâ'e eder bir şekilde serbest bırakmanız lazımdır.

Bu sebeple evvelki tebligatımız hakkında cereyan edecek müzakeratı bir taraftan takip ve icra etmekle beraber bervechi ati mukarrerat müstacilen kabul ve tenkiz etmeniz rica olunur:

1. *Londra konferansına iştirak edecek Türkiye heyeti murahhasası münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından intihap ve i'zâm edilecektir.*
2. *İş bu heyet-i murahhas refakatine verilmesi lüzumlu gördüğümüz bazı mütehassis müşavirleriyle evrak ve vesâik-i lâzime tarafınızdan ihzâr ve heyetine iltihak etmek üzere i'zâm vasıl edilecektir.*
3. *Tarafımızdan gönderilecek iş bu heyet-i murahhasanın umum-u Türkiye menafiini temsil edecek yegane heyet olduğu tarafınızdan düvel-i itilafiye tebliğ edilecektir.*³⁶²

³⁶¹ Atatürk, s. 379.

Akşam gazetesinin konferansta Türkiye'yi temsil edecek olan heyet hakkındaki yorumu 15 Şubat'ta Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer almıştır. Akşam'a göre Anadolu davasının halli, doğrudan Sevr Antlaşması'nın değişmesine bağlıdır. Madem bu değişimi talep eden Anadolu hükümetidir, Londra Konferansı'nda da Anadolu temsilcilerinin bulunması kadar tabi bir şey olamazdı. Mesele bir liyakat meselesiydi. Konferansta her iki tarafın temsilcilerine gerek yoktu. Artık İstanbul'un vazifesi Anadolu'ya arka çıkmak olmalıydı.³⁶³

Londra'da yayınlanan Morning Post gazetesinin ortaya attığı bir soru, 13 Şubat tarihli İstanbul gazetelerinde de yer almıştır. Gazete, Londra'ya giden Türk ve Yunan heyetleri arasında mühim bir mukayese yapıyor, Osmanlı heyetinin Türk milleti namına söz söyleyebilmek hususunda nüfuz ve salahiyetinin noksan olduğunu söylüyor ve bu konferansın Osmanlı heyetinde temsil edilen iki siyasi fırkayı da telif vazifesiyle yükümlü olup olmadığını soruyordu.³⁶⁴

Hakimiyet-i Milliye'nin 15 Şubat 1921'de verdiği bir haber, Romanya ve İtalya basınında yer alan gelişmeleri dile getirmekteydi. Buna göre Romanya basını Türkiye-Yunanistan itilafının şark sulhu için elzem olduğu hakkında İtalyan gazetelerinin neşriyatını tasvip yollu makaleler neşretmekteydi.³⁶⁵

İstanbul ile Ankara hükümetleri bir anlaşmaya varamadıklarından, iki hükümet temsilcileri ayrı yollarla konferansa gitmeye karar vermişlerdi. İstanbul Heyeti Tevfik Paşa başkanlığında, Ankara heyeti ise Bekir Sami Bey başkanlığında ayrı yollardan Londra'ya hareket edecekti.³⁶⁶

İstanbul heyetinde şu isimler yer almaktaydı; Tevfik Paşa başkanlığında, Osman Nizami Paşa, Londra Mümessili Reşit Paşa'dan oluşan heyete, Stockholm Sefiri Şevki, Adliye Müsteşarı Muammer, Maliye heyeti teftiş reisi Kazım, Muhacir Müdür-i Umumiyesi Hamdi, Ticaret Müdür-ü Umumisi Cemal, Damat Binbaşı İsmail Hakkı, Kaymakam Kadri, Kaymakam Ali Rıza, Cenevre Baş Şehbenderi Cemil, Hariciye Kalem-i Mahsus Umumi Müdürü Haydar, Tahran Sefaret Müsteşarı Sefa, İstişare Odası Müdürü Nusret

³⁶² Heyet-i Vekilenin Tevfik Paşa'ya Mektubu, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1921, s. 1.

³⁶³ Konferans Etrafında, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Şubat 1921, s. 1.

³⁶⁴ Koloğlu, s. 127.

³⁶⁵ Konferans Etrafında, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 şubat 1921, s. 1.

³⁶⁶ Selek, II, 572.

Beyler müşavir olarak refakat edeceklerdir. Umuru Siyasiye Müdür Muavini Nizameddin, Hariciye Evrak Müdür Muavini Baha, Hariciye Umur-ı Siyasiye halifesinden Rıfki ve Hariciye Kalem-i Mahsusa'dan Kadri Beyler kâtiplik görevini yürüteceklerdir. Ayrıca sadaret mühürdarı Yusuf Ziya Bey Tevfik Paşa'nın özel kâtibi olarak heyete katılmıştır. Heyet Şubat'ın 12. günü Paris üzerinden Londra'ya hareket edecekti. Maliye Nezareti heyet için yüz otuz bin lira temin edebilmiştir. Heyet üyelerine 300, müşavirlere 150-200, kâtiplere 160 İngiliz lirası ücret verilmesi kararlaştırılmıştı.³⁶⁷

Ankara'nın oluşturduğu heyet Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında şu isimlerden oluşmaktaydı; İzmir milletvekili Yunus Nadi ve Mahmut Esat, Trabzon milletvekili Hüsrev, Erzurum milletvekili Necati, İzmit milletvekili Sırrı, Aydın milletvekili olup milli hükümeti Roma'da temsil eden Cami Bey ve on kadar müşavir. Paris'te ikamet eden Nihat Reşat Bey de heyete dâhil edildi.³⁶⁸

Ankara heyeti, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında, İstanbul heyetinden bağımsız bir heyet olarak ancak resmen çağırılırlarsa Londra Konferansı'na katılacaklardı. Zaman kazanmak için ve Misak-ı Milli'de saptanan milli emelleri gerçekleştirmek konusunda kesin bir talimat aldıktan sonra, Antalya yolu ile Roma'ya hareket edip orada, resmen konferansa çağırıldıklarını İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'dan öğrendikten sonra Londra'ya hareket ediyordu.³⁶⁹

Konferans başlamadan İstanbul'da birtakım gelişmeler yaşandı. Hakimiyet-i Milliye'nin 22 Şubat 1921 tarihli haberinde, Damat Ferit ve Sait Molla'nın sık sık İngilizlerle görüştikleri yazılmaktaydı. Tevfik Paşa sadarete geldikten sonra Sait Molla'yı tutuklattırmak istemişse de İngilizler, Sait Molla bizi temsil ediyor diyerek buna engel olmuşlardı. Bundan yüz bulan Sait Molla İngiliz otomobilleri içinde sağa sola fesat saçmakla meşguldü. Damat Ferit'in Balta Limanı'ndaki yalısı, İngiliz ve Yunan uşaklarının sıklıkla uğradıkları yer olmuştu. Burada her gün yeni bir kabine listesi yapılmaktaydı.³⁷⁰

³⁶⁷ İstanbul'un Murahhasları, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1921, s. 1.

³⁶⁸ Selek, II, 580.

³⁶⁹ Sonyel, s. 123.

³⁷⁰ İstanbul Mektubu, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Şubat 1921, s. 2.

2.3.3. Konferansın Açılışı ve Sonucu

Londra Konferansı 21 Şubat 1921'den 11 Mart'a kadar sürdü. Konferansa Ankara ve İstanbul heyetleri, Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan katıldı.³⁷¹ Konferans 21 Şubat'ta Yunanlıları dinlemek üzere Türklerin giyabında toplandı. Lloyd George:

“Sevr Antlaşmasının imzalanmasından beri Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasında önemli kuvvetler bu antlaşmaya karşı koymak için harp ettiler ve bunun sonucu olarak karşılıklı bir antlaşma ile barışı yeniden kurma yolunda ileri sürülen arzuya uyularak bu konferans toplandı” sözleri ile konferansı açtı.³⁷²

Yunan Başbakan Kalogeropoulos söz alarak, doğuda arzulanan barışın, Türkiye'ye ödün vermekle sağlanamayacağını, Mustafa Kemal'in davranışları için Türkiye'nin ödemelerde bulunmasında konferansın direnmesini; Türkiye baş eğmezse, ondan daha fazla savaş tazminatı isteneceğinin bildirilmesini istiyor; Sevr'i Yunanistan'ın hukuki ve milli haklarını saptayan tarihi bir gerçek olarak değerlendiriyordu. Yunan ordusunun, Sevr'i kabul ettirmek ve üç ay içerisinde düzeni tümüyle yeniden geri getirme yeteneğine sahip olduğunu öne sürüyordu.³⁷³

Yunanlılar Lloyd George'u memnun ederek İngiltere'den gördükleri yardımı devam ettirmeyi umuyorlardı. Oysa Fransızların bu konudaki düşünceleri farklıydı. Nitekim Fransızlar Türkiye'nin kabul edebileceği bir barış yapılmasından yanaydılar. Bu nedenle de Türklerle savaşan Fransız kuvvetlerinin kumandanı General Guro Londra Konferansı'nda Fransız delegasyonuna dâhil edilmişti.³⁷⁴ Hakimiyet-i Milliye'ye göre de Fransızlar savaştan yana değildi, çünkü Türk taarruzuna karşı baş tutan, asker feda eden, para sarf eden yegane büyük devlet Fransa idi. Kendisine pahalıya mal olan bu sebeplerden ötürü Fransa Avrupa'da olduğu kadar doğuda da barışın tesis edilmesinden yanaydı.³⁷⁵

Londra Konferansı, 22 Şubat 1921'de Britanya, Fransa, İtalya, Japonya temsilcileri ile Türk heyetini içtima etmek üzere Saint James Sarayı'nda sabah on biri çeyrek geçe

³⁷¹ Karal, s. 106.

³⁷² Selek, II, 573.

³⁷³ Sonyel, s. 126.

³⁷⁴ Çetin, ss. 467-468.

³⁷⁵ “Konferans ve Şark Meselesi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Şubat 1921, s. 1 (İsimsiz Makale)

toplantımlardır.³⁷⁶ Konferans yine aynı sarayda 23 Şubat'ta Yunanlıların bulunmadığı bir halde Türk Heyetini dinlemek üzere toplandı.³⁷⁷ Bu arada, Tefvik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı, Ankara heyetindeki tanıdıklarından Hüsrev Bey'e, "*Merak edilmesin, milli birlik zarar görmeyecek.*" müjdesini vermişti.³⁷⁸

İstanbul heyeti başkanı Tefvik Paşa, İstanbul hükümetinin görüşlerinin özetini içeren bir belgeyi konferansa sundu. İstanbul hükümetinin görüşleri şöyleydi: "*Sürekli barış kurulabilmesi için, milli sınırlar içinde, Türkiye'nin varlığını, toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını güvence altına alacak ortam yaratılmalı; azınlıkların hakları korunmalı ve boğazlar sorununa ilişkin uluslararası bir antlaşma imzalanmalı.*"³⁷⁹ Tefvik Paşa kısa bir nutuktan sonra sözün milleti temsil eden vekillere ait olduğunu söyledi ve müzakeratın devamı boyunca iltizam-ı sukut etti.³⁸⁰

Tefvik Paşa'nın bu davranışı Hakimiyet-i Milliye gazetesinde gündeme oturdu ve bu olay her şeyden önce milli davanın bir zaferi olarak tanımlandı. İstanbul hükümetinin, hakiki milli hükümet olan Ankara'yı uluslararası bir zeminde tanıdığı ve İtilaf Devletleri'nin belki de hiç beklemedikleri bir anda, Ankara tarafından çok mutlu edici bir emr-i vaki karşısında bıraktığı belirtilmiştir. Böylece İtilaf Devletleri Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini resmen tanıma manasını ifade eden mecburi bir vaziyet karşısında kalmıştı.³⁸¹

Tefvik Paşa'nın beyanatının ardından, Bekir Sami Bey sözü almıştır. Fransızca Türk milliyetçilerinin taleplerini uzun uzadıya dile getirdikten sonra, Ankara heyetinin Osmanlı kuvvetini temsil ettiği konusunda ısrarda bulunmuştur. Daha sonra şarktaki barışın, ancak eşitlik esasına dayandığı ölçüde kurulabileceğini belirtmiş ve Osmanlı Devleti'nin hududunun nasyonalistlerin nokta-i nazarına göre serbestçe tayini ile boğazların serbestliğini talep etmiştir.³⁸²

³⁷⁶ "Londra Konferansı Müzakeratının Tafsilatı", *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1921, s. 1.

³⁷⁷ Selek, II, 581.

³⁷⁸ Koloğlu, s. 128.

³⁷⁹ Sonyel, s. 127.

³⁸⁰ Tefvik Paşa'nın Beyanat-ı Makulesi, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Şubat 1921, s. 1, Londra Konferansı İlk Resmi Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Şubat 1921, s. 1.

³⁸¹ Londra Konferansı İlk Resmi Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Şubat 1921, s. 1.

³⁸² Bekir Sami Bey'in Talepleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1921, s. 1.

Konferansın çarşamba günkü celsesinden sonra, her iki heyet üyeleri Bekir Sami Bey'in dairesinde içtima ederek, geç vakitlere kadar kati teklifleri tanzim etmek ile meşgul olmuşlardır. Akşam üzeri heyet üyeleri Perşembe günü, konferansta Türkiye'nin taleplerini açıklayan tam bir program tevdi edebileceklerini söylemişlerdir.³⁸³

24 Şubat günkü toplantı İngiltere Başbakanı Lloyd George'un açılış konuşması ile başladı. Lloyd George Türk delegelerine hitaben *"Türkiye'nin merkezi hükümetler ile birlikte harbe duhulü muharebenin temdidini ve binlerce kişinin mahvını mucib oldu. Bu telefatın doğrudan doğruya mesulleri Türklerdir"* diyerek sözü Türk delegelerine bıraktı.³⁸⁴ Konferansın bu oturumuna Tevfik Paşa hasta olduğu için katılmadı. Onun adına konferansta konuşan Reşit Paşa, Ankara heyeti ile fikir birliğine vardıklarını belirtti ve Bekir Sami Bey'e söz verilmesini istedi.³⁸⁵

İstanbul ve Ankara heyetlerinin talepleri Bekir Sami Bey tarafından okundu. Türk heyetinin talepleri özetle şöyle sıralanmaktaydı: Rumeli'de 1913 sınırları, İzmir mıntikasının Yunanlılar tarafından tahliyesi ve bunun toptan Türkiye'nin idaresine iadesi, Türkiye'nin Boğazlar Komisyonu'na temsilciler ataması, adliye işlerinde Türkiye'nin hukuki haklarına riayet edilmesi, yeni usule uygun olarak adliye ıslahat projesini düzenlemek üzere Osmanlı ve yabancı hukukçulardan oluşan bir komisyon kurulması, dâhili düzen ve asayişini sağlamak, sahil ve sınırları korumak için yeterli bahri ve berri kuvvetlere izin verilmesi, yabancı subayların yardımıyla jandarmanın tensiki, mali ve iktisadi tam bağımsızlık, devletin zarar ve ziyanının tazmini ve müteakiben tamir ve telafisi.³⁸⁶

Söz alan Doktor Nihat Reşat Bey şu beyanatta bulunmuştur: *"Aydın vilayetinde ahalinin yüzde yetmişini Türkler teşkil etmektedir. Nefs-i İzmir şehrinde bile Türkler, Rumlar hariç olmak üzere diğer milletler ile beraber halkın yüzde elli yedisini teşkil etmektedir. Bundan başka yalnız İzmir'de doğmuş Rumlar nazar-ı itibara alınacak olursa Yunanlılar Anadolu'nun büyük mersa'yi ticaretinde dahi ekalliyette kalırlar. Türk istatistiklerine göre bu havalide (1.250.000) Türk mevcut olduğu halde ancak (200.000) Rum vardır ve bunlar bilhassa tüccarları teşkil*

³⁸³ Bekir Sami Bey'in Talepleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1921, s.1.

³⁸⁴ Çetin, s. 470.

³⁸⁵ Tansel, IV, 43.

³⁸⁶ Çetin, s. 470.

etmektedirler ki dâhildeki Türk kitlesi mevcut olmaksızın yaşamaları ihtimal haricindedir.

*Trakya'ya gelince burada da (224.000) Rum ve (66.000) Bulgar'a karşı (360.000) Türk mevcuttur ve Rumlar İzmir'de olduğu gibi Trakya'da dahi sahillerde mütemekkindir.*³⁸⁷

Yunan başbakan Kalogeropoulos da Yunan tezini anlaşmazlık olan bölgeler için etnografik özelliklere dayanarak öne sürünce, fırsattan yararlanan Kont Sforza, bu bölgelere bir soruşturma komisyonu gönderilmesini öneriyor; bu önerisi Aristide Briand tarafından hemen destekleniyordu. Zor durumda kalan Lloyd George, öneriyi kabullenmekten başka çıkar yol bulamıyordu.³⁸⁸ Tan gazetesinin haberine göre, 24 Şubat Perşembe akşamı gerçekleşen oturumda, Cuma sabahı için Türk ve Yunan heyet üyelerine şu soruların sorulmasına karar verilmiştir:

1. Talepleriniz hakkında bir karara varılabilmesi için uluslararası bir tahkikat komisyonu oluşturulmasını kabul ediyor musunuz?
2. Bu tahkikatın neticelerine şimdiden razı olduğunuzu beyan eder misiniz?
3. Arazi meselesinden başka, Sevr Antlaşması'nın diğer maddelerini şimdiden kabul ediyor musunuz?³⁸⁹

Sevr Antlaşması'nın diğer şartlarını kabul edip etmediklerine dair vuku bulan talebe karşı Türk delegeleri akşama kadar cevap vereceklerini bildirmişlerdir. Sevr Antlaşması ile Yunanistan'a verilen mıntıkadaki İzmir havalisinde ve Doğu Anadolu'da ahali hakkında mevcut ihtilaf fikri karşısında devletler, bu iki mıntıkadaki ahali meselesini kendileri tarafından tayin edilecek ve savaştan önce ve sonraki istatistikler hususunda açık bir tetkikat yürütecek uluslararası bir komisyona havale etmeye amadeydi. Fakat Türkiye ile Yunanistan böyle bir hakemlik neticesini kati ve Sevr Antlaşması'nın bila tadil ibka edilecek diğer maddelerini sadakatkarane bir surette kabul etmeği deruhte etmeleri açık surette tebliğ olunmuştur.

³⁸⁷ Öztoprak, s. 178.

³⁸⁸ Sonyel, s. 128.

³⁸⁹ Londra Konferansı Müzakeratının Tafsilatı, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1921, s. 1.

Bunu takip eden diğer bütünleyici şartlar evvelki teklifata bağlıdır:

1. Alakadarlar arasında derhal muhasamat-ı kati
2. Tetkik edilerek tekrar edilecek şerait tahdidinde esir değişimi
3. Barışın kati surette tesisine kadar azınlıkların hukukunun muhafazası³⁹⁰

Lloyd George, Sevr Antlaşması'nın geriye kalan maddelerinin Türklerce kabul edilip edilmediğini sorunca; Türkiye'ye bağımsız bir devlet olarak yaşaması, mali ve iktisadi bakımdan gelişmesi için gerekli amaçlar sağlanırsa, Türk hükümetinin koşulları kabule hazır olacağını; ama Türk heyetinin, Türkiye'yi, varlığı için çok önemli olan haklarından yoksun bırakacak koşulları kabul edemeyeceğini; dolayısıyla Sevr Antlaşması'nın geriye kalan maddelerinin kabul edilip edilmemesi konusunda Türk heyetinin, Büyük Millet Meclisi'ne danışacağını bildiriyordu.³⁹¹

Tevfik Paşa ise, Daily News muhabirine yaptığı açıklamalarda;

“Müttehit bir Türkiye elbette gayri müttehit bir Türkiye'den daha ziyade şeref ve şan, nam ve haysiyet kazanacaktır. Türkiye ve İzmir'in mesailinde Ankara murahhaslarıyla müttehidiz. Türkiye ve İzmir'in Türkiye'de kalması davasını başlıca üç bürhana istinat ettireceğim. Evvela: İzmir Osmanlı İmparatorluğunun teşkilinden pek çok zaman evvel Türk idi. Saniyen: İzmir bizim yalnız en zengin limanımız değil Anadolu'da Türk hinterlandı için deniz itibarıyla en münasip ve en lüzumlu bir mahreçtir. Salisen İzmir ve havalisinin ahali ekseriyet-i azime ile Türk'tür. ne biz Yunanlıların ne de Yunanlılar bizim istatistiklerimizi kabul etmezlerse ecnebilerce bitarafane ve menfaat-ı mahsusadan ari bir halde tanzim edilmiş istatistikler olduğu gibi sulh konferansı tarafından tayin edilen müttefikin komisyonunun istatistikleri de vardır. Onlara müracaat olunabilir. Ermenilerin vaziyetine gelince; yedi asırdan beri Ermeniler Türkiye'nin idaresi altında yaşamasıyla ve hiçbir şikayetleri ve şikayet için hiçbir sebepleri olmamıştır. Dinleri, lisanları, mektepleri muhtariyet-i kâmileye nail olmuştu. Son asırda zalim, itisâf kıtal işitildi. Birden bire neden böyle bir tebeddül meydana gelmiştir. Ben hareket-ı müfteriyi inkar etmeyeceğim, ancak bu hareketin müsebbibi biz değiliz” diyerek, Ermeni ihtilal elçilerinin yirmi beş senden beri yapmış oldukları fecayi ve cinayetten bahis ettikten sonra, Ermenilerin anarşi ile muttasıf olmalarının en bir kuvvetli delilini *“Moskova Sovyetleriyle teşrik-i mesai*

³⁹⁰ Londra Konferansı Müzakeratının Tafsilatı, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1921, s. 1.

³⁹¹ Sonyel, s. 128.

*etmeleri, memleketlerinde Bolşevik usul-u idaresini kabul eylemeleri” olarak göstermekteydi.*³⁹²

Konferans sırasında, İstanbul’dan alınan güvenilir bir kaynağa göre Damat Ferit’in, padişah tarafından Avrupa’ya gönderildiği haberi gelmişti. Hakimiyet-i Milliye, bu olaya değişik bir yorum getirmiştir. Buna göre Damat Ferit’in padişahın isteği ile Avrupa’ya gönderilmesinin asıl sebebi; Londra Konferansı’nda İstanbul’un tamamen Türklere bırakılması idi. Bu olay saray mahiyetinde büyük bir telaş ve rahatsızlık oluşturmuştur. Çünkü İstanbul’un tamamıyla Türklere bırakılması ve İtilaf Devletleri askerlerinin oradan çekilmesi demek, payitahtın İzmit üzerinden gelecek bir kuvvetle tamamen Anadolu nüfuz-ı siyasiyesi ve askeriyesi altına girmesi demektir. Halbuki Anadolu nüfuzu altında bir İstanbul, sarayı fena halde bir endişeye düşürmekteydi. Zamanında Anadolu’ya karşı Damat Feritler, Zeki Paşalar vasıtasıyla ordular gönderen saray, şimdi endişe içindeydi. Anlaşılan Tefik Paşa ve Bekir Sami Bey Anadolu hesabına çalışırken, Damat Ferit ise sırf saray hesabına faaliyet gösterecekti.³⁹³

Sadrazam Tefik Paşa, Londra’dan konferans hakkında İstanbul’a bir telgraf çekmiştir. Tefik Paşa telgrafında, şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da düvel-i müttefikenin her nevi teklifleri karşısında Ankara murahhasları ile tamamen müşterek ve müttehit olarak hareket edeceğini bildirmiştir.³⁹⁴

İtilaf Devletleri İzmir ve Trakya’daki nüfus durumuyla ilgili olarak kendileri tarafından yapılacak araştırmanın sonucunu kabul etmek için Türk tarafından söz almak istediler. Türk delegeleri önceleri bunu kabul etti fakat Ankara’dan gelen bir uyarı ile, söz konusu araştırmanın yapılmasını Yunan idaresinin buradan çekilmesine bağlamak teklifinde bulundular. İtilaf Devletleri’nin asıl amacı Sevr Antlaşması’nın hükümlerini itirazsız olarak uygulanmasını sağlamaktır. Türk delegeleri buna ret cevabı verince bunun üzerine itilaf temsilcileri Türk ve Yunan delege heyetlerine bazı yeni teklifleri içeren bir proje vererek, hükümetlerinden bu proje için alacakları cevabı konferansa bildirilmesini istediler.³⁹⁵

³⁹² Tefik Paşa’nın Beyanâtı, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Mart 1921, s. 1.

³⁹³ Damat Ferit Avrupa’ya Niçin Gitti?, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1921, s. 1.

³⁹⁴ Tefik Paşa’nın Sadakati, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1921, s. 1.

³⁹⁵ Atatürk, s. 392.

Konferansta her iki tarafa tebliğ edilen şartlar şöyleydi:³⁹⁶

1. Yunanlılar derhal kendilerine evvelce çizilmiş olan hudut dahiline çekileceklerdir.
2. Taraflarca devam etmekte olan muhasemat hemen tatil olacaktır.
3. İzmir ve havalisi Türklere iade olunarak İtalyan zabitleri tarafından yerli jandarma kıtaatı teşkil edilecektir.
4. Bu yerli jandarma kıtaatı teşkil oluncaya kadar İzmir ve havalisi geçici olarak Yunanlılar tarafından işgal olunacaktır.
5. İzmir Limanı serbest bir şehir olarak ilan edilecektir.
6. Azınlıkta kalan milletlerin hukukunu temin için kanun yapılacaktır.
7. Bu havalide devletlerin bilcümle hukuk ve menafi mahfuz kalacaktır.
8. İstanbul'da bulunmakta olan Yunan kıtaatı derhal kaldırılacak ve müttefikin askerlerinin miktarı azaltılacaktır.
9. Boğazlar işgal mıntıkası yalnız Çatalca ve Gelibolu sahasına hasredilecektir.
10. Boğazlar beynelmilel hususi bir komisyon tarafından idare olunacaktır.

Sunulan projede yer alan tekliflerde, Ermenistan sınırlarının tespiti işi, Cemiyet-i Akvam'ın göndereceği bir komisyona bırakılmaktaydı. Sözde İzmir Türklere geri verilecekti. Fakat İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak, İzmir ilinin güvenlik işleri İtilaf Devletleri'nin subayları tarafından idare edilecek, bu ildeki jandarma kuvveti, nüfus oranına göre çeşitli unsurlardan kurulacak, şehre Cemiyet-i Akvam tarafından bir Hristiyan vali tayin edilecek ve İzmir ili Türkiye'ye gelirinin çoğalmasıyla artacak bir vergi ödeyecekti. İzmir için teklif edilen bu çözüm şekli, beş yıl sonra taraflardan birinin isteği üzerine Cemiyet-i Akvam tarafından değiştirilebilecekti.³⁹⁷

İtilaf Devletleri, Türk heyetine yaptıkları tekliflerin cevabını almayı beklemeden,³⁹⁸ Yunanistan'ı bir kez daha Türk güçleri üzerine sevk etmiştir. Buna karşılık 27 Mart'ta

³⁹⁶ Konferans Tarafına Tebliğ Edilen Şartlar, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Mart 1921, s. 1.

³⁹⁷ Atatürk, s. 393.

³⁹⁸ Atatürk, s. 393.

İsmet Paşa komutasındaki Batı Cephesi ordusu Yunanlılara karşı taarruza geçerek Bursa'ya kadar çekilmelerini sağlamıştır³⁹⁹

Londra Konferansı'nda Yunan taarruzunun kararlaştırıldığı görüşme 1 Mart 1921'de Lloyd George'nin Özel Kalem Müdürü M. Kerr ile Yunan Başbakanı ve Askerî Müşavirleri arasında yapılmıştır. M. Kerr, bu görüşmede Yunan Başbakanına şu soruyu sormuştur: “*Yunan kuvvetlerinin Küçük Asya'daki görevine devam edebilmesi için gerekli iktisadî ve malî külfeti Yunanistan ilânihaye taşıyamayacağına göre, Yunan Hükümeti ne yapmayı düşünmektedir?*”. Albay Sarıyanis'in bu soruya verdiği cevaptan anlaşıldığına göre Yunan Genel kurmayı, Türk milli kuvvetlerini dağıtmak için gerekli olan plânları yapmıştı. Albay Sarıyanis plân gereğince üç yüz milyon drahmilik bir masraf ile Ankara seferinin bir ayda yapılabileceğini belirtmiştir.⁴⁰⁰

Londra Konferansı'nın; batılı devletlerin, Ankara hükümetiyle yaptığı resmi ve siyasi görüşmelerin ilki olmak, Ankara hükümetinin Hariciye Vekili ile Fransa ve İtalya'nın birer antlaşma imzalamalarına imkân hazırlamış olmak gibi önemli özelliği bulunmaktaydı. Bunun dışında, Lloyd George'un görüşmelerin bir anlaşmaya ulaşamaması için elinden geleni yapmasından dolayı konferanstan olumlu bir sonuç çıkmamıştır.⁴⁰¹ Hakimiyet-i Milliye'ye göre konferans, Sevr Antlaşması'nın esaslı bir biçimde değişikliğe uğratılması gereksiniminin kabul edilmiş olması bakımından Milli Mücadele'nin başarısını tasdik eden önemli bir delildir. Fakat Türk delegelerine tebliğ edilen şartlar, milli emelleri tatmin edecek mahiyette değildi. Yani konferans kati bir sonuca ulaşamamıştı.⁴⁰²

³⁹⁹ Taner **Arslan**, “Arşiv Vesikalarına Göre Batı Anadolu'da Yunanlılara Karşı Kazanılan Askerî Başarılar Karşısında Duyulan Memnuniyete Dair Yazışmalar”, *ÇTTAD VII/16-17*, (2008/Bahar-Güz), s. 43.

⁴⁰⁰ Ercan **Çelebi**, “II. İnönü Muharebesi: Askerî, Politik, İç ve Dış Kamuoyunda Meydana Getirdiği Etkileri Bakımından Bir Değerlendirme”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2003, C: 11, ss. 203-204.

⁴⁰¹ Selek, II, 585.

⁴⁰² Londra Konferansı, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1921, s. 1.

III. BÖLÜM

CUMHURİYETE DOĞRU

3.1. Londra Konferansı Sonrası Yaşanan Gelişmeler

3.1.1. Tevfik Paşa Hükümeti'ne Yapılan Baskılar

Tevfik Paşa, Londra Konferansı dönüşü hastalığının tedavisi için⁴⁰³ Fransa'nın Nice şehrinde kalmıştır.⁴⁰⁴ Dönüş yolunda İtalya'nın Roma şehrine uğrayan Tevfik Paşa, İtalya kralından Antalya ve çevresinin İtalyanlara bırakılması yolunda bir antlaşma teklifi aldı. Paşa bu teklif karşısında; *“Londra'dan beri memleketimizi temsil etme hakkına haiz bir başka kuvvet bulunuyor ve bu, hiç şüphesiz meşru bir kuvvettir.”* diyerek böylesi bir pazarlığı reddetmişti.⁴⁰⁵

Tevfik Paşa'nın Londra Konferansı'nda gösterdiği tutum, İngilizler tarafından hoş karşılanmamıştı. Kabinenin düşeceği, Tevfik Paşa'nın istifa edeceğine dair söylentiler başlamış ve yeni kurulacak olan kabinenin Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa tarafından teşkil edileceği iddiaları ortaya çıkmıştı.⁴⁰⁶ Tevfik Paşa, Londra'dan İstanbul'a döndüğünde padişah tarafından huzura kabul edilmemişti. Paşayı, sadarettten uzaklaştırma gücünü gösteremeyen padişah, Ahmet İzzet Paşa vasıtası ile kendini savunmaya almıştı. Nitekim Ahmet İzzet Paşa'ya göre, Milli Mücadele Sevr Antlaşması'nı değiştirir değiştirmez, İkinci Meşrutiyet Anayasası'na dönülecek ve Ankara meclisi gibi anayasası da iptal olunacaktı. Bu doğrultuda Tevfik Paşa yazışmalarını Mustafa Kemal

⁴⁰³ Koloğlu, s. 131.

⁴⁰⁴ Tevfik Paşa Nice'de Kalıyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mart 1921, s. 1.

⁴⁰⁵ Koloğlu, s. 131.

⁴⁰⁶ İstanbul Kabinesi Değişiyor mu?, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1921, s. 2.

ile sürdürürken, Ahmet İzzet Paşa hep İsmet, Bekir Sami, Kazım Paşa ile irtibat halinde olup, bu isimleri Mustafa Kemal'den ayırmaya çalışmaktaydı.⁴⁰⁷

Hakimiyet-i Milliye'nin, 9 Nisan'da aldığı malumata göre, Yunan taarruzlarının başlaması üzerine İngiliz casusu Papaz Robert Frew ile Selanikli İki Lüle Şeyhi Ömer, İstanbul kabinesinin değiştirilmesi yönünde bir tertibin içinde bulunarak, padişah ile temas kurmuşlardır. Padişah Papaz Frew ile Şeyh Ömer'i harem dairesinde kabul etmiş ve Mart'ın yirmi sekizinci günü, İzzet Paşa huzura çağrılmış ve huzurdan çıktıktan sonra istifa etmişse de, zafer haberlerinin gelmesi üzerine padişah kendi arzusu ile vuku bulan bu istifayı kabul etmemiştir. Diğer taraftan taarruzun devam ettiği sıralarda, Hoca Sabri, Mahir Sait, Cemal, Hakkı Halit ve Refik Halit gibi Hürriyet ve İtilaf mensubu kişiler, Mahir Sait'in evinde toplanarak Tevfik Paşa kabinesinin değiştirilmesini ve İngiliz himayesine dayanan, Anadolu'ya muhalefet olan kendilerinin iktidar mevkiine getirilmesi için, padişaha bir elçi göndermişlerdir. Padişah Anadolu'da bozgunluk zuhur ettiği takdirde Damat Şerif Paşa ile Cemil Molla ve Mustafa Sabri'nin iştirakiyle bir kabine teşkil edeceğini bu elçiye bildirmiştir.⁴⁰⁸

Padişah'ın bu hamlesi, Hakimiyet-i Milliye'de “*Yunan taarruzunun başlamasıyla, Anadolu'ya düşman, İngiliz'e uşak olabilecek bir kabine teşkili üzerine padişah İngiliz Papaz Robert Frew ile beraber kafa yormaya başlamıştır*” şeklinde eleştiriye tabi tutulmuştur. Buna göre, Sultan Vahdettin'in aklında tasarladığı şey, Yunan taarruzundan sonra Anadolu'da bir bozgunluk hareketinin yaşanması ve bunu takiben Tevfik Paşa'nın azledilerek yerine Damat Şerif ve Hoca Sabri Efendinin iştiraki ile Papaz Robert Frew ve Yunan komutan Papulas'ın tasvip edeceği yeni bir kabine kurmak idi. Padişahın bu tutumu karşısında gazetede; “*İşte istihlas-ı milli cihadı karşısında Osmanlı padişahı*” diye bir değerlendirme yapılmış ve bu durumun seleflerinin bunca şan ve zaferle süsledikleri Türk tarihi için büyük bir hicap olduğu belirtilmiştir. Londra Konferansı'nda millet namına sözü Ankara delegelerine bırakmak suretiyle vicdanının emrini dinleyen Tevfik Paşa'yı padişahın elinden gelse bir kaşık suda boğacağı dile getirilmiştir. Tevfik Paşa'nın iki dakika içerisinde dört kelime ile Avrupa'ya anlattığı hakikatten memnun olmayanlar sayılacak kadar azdı. Bunlar; Lloyd

⁴⁰⁷ Koloğlu, s. 131.

⁴⁰⁸ “Anadolu Hayatıyla Padişah Saltanatıyla Meşgul”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1921, s. 1. (İsimsiz Makale)

George, Papulas ve Vahdettin idi. Tevfik Paşa Londra Konferansı'nda İngilizlerin planını suya düşürünce, Lloyd George yeni bir Yunan taarruz planı hazırladı. Bu plan Kalogeropoulos'un İzmir'den çıkmama konusundaki kati iddiasını kuvvetlendirmişti. İddiyayı padişahın, İstanbul'dan çektiği kınama telgrafları takip etti. Briand, Sforza, Ağahan, Guru... Yani bütün dünya artık Sevr'in Türklere hayat hakkı tanımadığını ve antlaşmanın kabul edilemeyeceğini biliyordu.⁴⁰⁹

Padişahın, Tevfik Paşa'yı İstanbul'a çekip yerine Papaz Robert Frew'in dostu olan Damat Ferit'i iktidara getirmeye teşebbüs etmesi, milleti aleyhinde İngilizlerin yeniden tutuşturduğu suikast yangınına körüklemek demektir. Yine Tevfik Paşa hükümetini düşürerek yerine bir itilaf kabinesi kurdurtması, Yunanlılara yardım etmek ile eş idi. Çünkü bundan sekiz ay evvel, Yunanlılar yeni bir taarruz başlattıkları vakit Damat Ferit kabinesindeki Adliye Nazırı Ali Rüştü'nün, bu taarruzun protesto edilip edilmeyeceğini soran Bosfor muhabirine:

“-Niçin protesto edelim? Yunanlılar Anadolu'da bizim hesabımıza ilerliyorlar” diyerek cevaplamaşu bunun en bariz kanıtı olmuştur.⁴¹⁰

Tevfik Paşa hükümetinin düşürüleceğine dair söylentiler her geçen gün gazetede yer almaya başlamıştır. Fakat daha sonra bu söylentilerin aslı olmadığı yönünde beyanlar verilmiştir.⁴¹¹ Tevfik Paşa hükümetini devirme planlarının yapıldığı dönemde, 18 Mayıs 1921'de İstanbul'da üzücü bir hadise yaşanmıştır. Sadrazam Tevfik Paşa Bab-ı Âli'ye gelmek üzere Galata sokaklarından geçerken, otomobilin numarası olmadığı bahane edilerek, iki İngiliz polis memuru tarafından tevkif olunur. Tevfik Paşa İngilizlerin Galata'da tevkifhane vazifesi görmekte olan Garbiyan Hanı'na sevk edilir. Her ne kadar otomobilin içinde bulunan zatın sadrazam olduğu, otomobildeki yaver ve polis tarafından söylene de İngiliz polisleri buna itibar etmezler. Otomobil Garbiyan Hanı'na ulaşınca da bir Fransız polisi Sadrazamı tanır ve yapılan münasebetsizlikten Fransız memurlarının katiyen haberdar olmadığını belirtirler. Bir müddet sonra İngiliz hizmetinde bulunan bir tercüman gelerek tahkikatın son bulunduğunu ve İngiliz polislerinin vazifelerini icra ettiklerini dile getirerek otomobilin serbest hareket

⁴⁰⁹ “Bindiği Dalı Kesiyor”, *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Nisan 1921, s. 1. (İsimsiz Makale)

⁴¹⁰ “Bindiği Dalı Kesiyor”, *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Nisan 1921, s. 1. (İsimsiz Makale)

⁴¹¹ Tevfik Paşa İstifa Etmiyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Nisan 1921, s. 1.

edebileceğini belirtirler. Bu hadiseden fevkalade müteessir olan Sadrazam Tevfik Paşa Bab-1 Âli'ye gelir gelmez, seryaverini hadiseyi protesto etmek üzere İngiliz siyasi temsilciliğine gönderir. Fakat siyasi mümessil burada yok denilerek seryaver kabul edilmek istenmez. Bunun üzerine Hariciye Nazırı Sefa Bey bizzat siyasi temsilciliğe giderek bu hadiseyi protesto eder. Ertesi gün İngiltere siyasi temsilciliği baş tercümanı gelerek özür dilemek istemişse de, Sadrazamın, baş tercümanın lisanından özürü kabul edemeyeceğini beyan etmesi üzerine bir süre sonra İngiliz Polis Müdürü ve İngiliz baş tercümanı resmi üniformalarıyla gelerek otomobili tevkif eden polislerin derhal görevden alındığını açıklayan bir teminat name bırakır ve bu üzücü olaydan ötürü özür diler. Gazeteye göre, İstanbul'da son zamanlarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda İngiliz tahrikleri başlamıştır. İngilizlerin bu tahriklerinin amacı ise Tevfik Paşa'yı istifaya zorlamaktan başka bir şey değildir.⁴¹²

3.1.2. Tevfik Paşa Kabinesindeki Tebeddülât ve İstifalar

Tevfik Paşa hükümeti, Ankara eksenli siyasetini Londra Konferansı sonrasında da devam ettirmiştir. 26 Mayıs 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi haberi bu doğrultuda bilgiler içermekteydi:

“Pek mevsuk bazı menbadan aldığımız malumata göre Sadrazam Tevfik Paşa Ankara Büyük Millet Meclisi'nin resmen tasdiki için padişah nezdinde teşebbüsatta bulunmaktadır; fakat İngilizlerin ve Damat Ferit'in elinde oyuncak olduğu tahakkuk eden padişah, ihtiyar sadrazamın bu ısrarlarını hasen suretle telakki etmek şöyle dursun hatta muğber olmakla ve bu iğbirarını muhtelif suretlerle ahsas etmektedir.”⁴¹³

Tevfik Paşa bu teşebbüsün ardından kabinesinde bazı değişiklikler yapma lüzumu duymuştur. Gazete bunun sebebinin; *“Tevfik Paşa'ya vaziyet-i harbiye ve siyasiyemiz dolayısıyla bu tebdil lüzumu ahsas edilmiştir”* şeklinde açıklamıştır. Buna göre Tevfik Paşa, kabinesine Anadolu'ya daha yakın bulduğu kişileri almıştır. Son zamanlarda yaşanan siyasi ve askeri başarıların İstanbul'da böyle bir değişiklik ile sonuçlanacağı zaten malumdu. Anadolu'nun azim ve imanı ile elde edilen başarıların doğurduğu bu durum karşısında Tevfik Paşa'ya daha kuvvetli bir kabine teşkili lüzumu gerektirmiştir.

⁴¹² İngiliz Polislerinin Tevfik Paşa'ya Tecavüzü, *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Mayıs 1921, s. 1.

⁴¹³ İstanbul Mektubu -Tevfik Paşa'nın Israrı-, *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1921, s. 2.

Bunun üzerine Tevfik Paşa kabinesinde bir değişikliğe giderek, Hariciye Nezaretine Ahmet İzzet Paşa'yı, Dâhiliye ve Nafia Nezareti'ne Ali Rıza Paşa'yı, Bahriye Nezareti'ne ise Salih Paşa'yı almıştır. İstanbul basını bu olayı iki bakış açısından yorumlamıştır. Birinci görüşe göre, şark meselesinin yeniden tetkik ve halledilmesi meselesi yaklaştığından İstanbul'da sağlam ve kuvvetli bir kabine teşkili lüzumu doğmuştur. İkinci görüşe göre ise, Tevfik Paşa Ankara murahhasları ile tam bir görüş birliği içinde olduğunu ve harici meselelerde Ankara ve İstanbul arasında bir görüş ayrılığı olmadığı kanaatini oluşturmak için, kabineyi takviyeye karar vermiştir.⁴¹⁴

Diğer taraftan İkinci İnönü Savaşı sonrası 16 Mayıs 1922'de Ankara'da Heyet-i Vekile'nin istifası⁴¹⁵ ile İstanbul'da cereyan eden faaliyetleri konu alan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 17 Haziran 1921 tarihli makalesi, Tevfik Paşa'nın son zamanlardaki siyasi teşebbüsleri hakkında önemli noktalara değinmiştir. Buna göre, Heyet-i Vekile'nin istifası ile beraber İstanbul'da baş gösteren önemli üç faaliyet bulunmaktaydı; Rumların faaliyeti, İtilaf yareninin faaliyeti ve Tevfik Paşa'nın faaliyeti. Rumlar Ankara'da yaşanan istifadan şu sonucu çıkarmaktaydılar, güya milli hükümette savaş ve barış yanlıları bulunmakta ve Yunan istilasına karşı silahlı mukavemet fikri zaafa uğramaktaydı. Ankara'da bir bölünme yaşanmaktaydı. Yunanlılar bu propaganda ile kendi kamuoyunu ümitsizlikten kurtarmayı amaçlamaktaydı. İtilaf yanlıları ise bu istifadan büyük bir ümit çıkarmışlardı. Onlara göre Anadolu'daki milliyetçilik zaafa uğramış ve vatan müdafaası fikri zayıflamıştı. Bu istifa üzerine kocaman bir hayal kuran itilaf yanlıları ise zihinlerinde Balta Limanı'nı canlandırmışlardı. Hürriyet ve İtilaf ile meşruti saltanat yanlıları da harekete geçmişti. Bir taraftan vükela listeleri hazırlanmış, diğer taraftan Ankara'daki zaafi çoğaltacak kararlar alınmıştı. Bu kararlar şunlardan ibaretti:

1. Ankara muhaliflerine yardım etmek.
2. Padişaha Ankara hükümeti aleyhinde yeni bir muhtıra vermek.
3. Ankara aleyhinde yeni bir heyet-i sefer vücuda getirmek.⁴¹⁶

⁴¹⁴ İstanbul Kabinesindeki Tebdilatın Esbabı, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Haziran 1921, s. 1.

⁴¹⁵ İzzet **Öztoprak**, "İkinci İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara'da Hükümet Değişikliği", *ATAM Dergisi*, S.42, s.1086.

⁴¹⁶ "İstanbul'daki Tahvil", *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1921, s.1 (İsimsiz Makale) Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-6

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, bu gülünç ve hain düşünceler oldukça bayağı bir kuruntudan öteye geçemedi. Lafta kaldı. Zaten faaliyete geçemezdi. Evvelce başaramadıkları tecrübelerde, şimdi daha beceriksiz, daha hamiyetsiz, daha kudretsiz oldukları şu zamanda muvaffak olamazlardı. Tevfik Paşa'nın tüm bu gelişmeler karşısında izlediği politikadan, ancak şu sonuç çıkabilirdi:

“Rumlar ve İtilaf yareni bu dedikodular içinde çalkalanıyorken, Tevfik Paşa, Ankara ve Avrupa'nın son zayıflığını dikkatle mütalaa ile meşguldü. İhtiyar, tecrübedar ve hamiyetli vezir, bu mütalaa neticesinde gördü ki, Ankara'daki istifa mukaddes maksat etrafında hadise olmuş bir ihtilaftan değil, sadece hükümetle bir encümen arasında zuhur eden adi nokta-i nazar farkından ve ehemmiyetsiz bir asabiyetten mütevellit bir istifadır. Anadolu'dan düşman kovuluncaya kadar harbe devam fikrine karşı bu diyarda hiçbir tahavvül olmamış, bilakis bu mukaddes fikir, milli ordusuyla beraber, en yüksek heyecanlardan kuvvet alarak her gün büyümekte bulunmuştur. Muhterem Türk veziri Avrupa'yı mütalaa neticesinde gördü ki garp devletleri nihayet kuvvetimizin ispat ettiği meşru hakkı, bugün her zamankinden daha iyi teslim etmekte ve şark buhranını kesmek için bu kuva-yı hakkı tanımaktan başka çare olmayacağına kanaat eylemektedir. Tevfik Paşa bu mütalaalardan sonra hem Rumları, hem itilaf yarenini şaşkın bırakan ani ve kudretli bir teşebbüsle kabinesine Ankara'ya daha yakın yeni bir şekil verdi; arkadaşlarını tasfiye etti; zayıfları çıkardı, yerlerine daha kuvvetli olanları getirdi.

Tevfik Paşa, hükümetine verdiği bu yeni şekil ile İstanbul politikasını Ankara merkezine daha sıkı yaklaştırmış, İstanbul'un Anadolu'dan ayrı düşünemeyeceği fikrini Avrupa'ya bir kere daha anlatmış oluyor. Ajansların rivayet ettiği yeni konferans, eğer filhakika yakında toplanırsa mutelifler bu defa karşılarında İstanbul da dahil olmak üzere en kuvvetli Türkiye'yi göreceklerdir. Tevfik Paşa İstanbul'un, diğer Anadolu aksamı gibi Anadolu'dan ayrılmayacağını geçen defa, hareketinden evvel saklamış bu hakikati ancak Saint James'de söylemişti. Vatanperver vezir, geçenki hakikati bu defa daha konferans toplanmadan Bab-ı Âli'den ilan ediyor. Kendisini takdir etmek bir vazifedir.”⁴¹⁷

Tevfik Paşa izlediği siyaset ve Türk talepleri hakkında Fransız gazetesine verdiği beyanatta, hükümetinin arzusunun Avrupa'nın güvenini kazanmak olduğunu dile getirerek şunları söylemiştir:

⁴¹⁷ “İstanbul'daki Tahvil”, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1921, s. 1 (İsimsiz Makale)

“Şurası malum olsun ki Türkiye mantiki olmayan hiçbir şey arzu etmiyor ve her millete bahşedilen hür ve şerefli yaşamak hakkını müdafaa ediyor. İstanbul ve Ankara kabineleri Türkiye'nin de bilumum memalik-i saire gibi istiklal-i milli, siyasi ve iktisadisinden istifade etmesini talep etmektedirler. Araziye ait programımız malumdur. İzmir ve Şarki Trakya mesaili halledilir edilmez artık İstanbul ve Ankara'nın talep edecekleri bir şey kalmayacaktır. Boğazlara gelince, Londra'da müttehiz esasata ibtinâ edecek adilane tarz-ı idareyi kabule amadeyiz.”

Gazeteye göre sadrazam, Türk arzusunun sanki Afrika arzusu mevzu bahis olurmuş gibi işletilmek istenmesine karşı beyan-ı tesir ile sözüne şu suretle devam etmiştir:

“Fransa'ya Kilikya hattında icra edilen teklifata yine gazeteler vasıtasıyla muttali oldum. Ankara hükümetinin teklifat-ı makule serd edildiği takdirde, bu teklifatı reddetmeyeceğini tahmin ediyorum. Tahmin değil hatta eminim. İki kabine arasında henüz hiçbir itilaf mevcut olmamakla beraber bizim teklifimize malik olan Anadolu'lular ancak nukât-ı atıye hakkında itilafgiriz davranacaklardır.”⁴¹⁸

Tevfik Paşa, Ankara hükümetinin;

1. İzmir ve Trakya meselelerine ait arzu nokta-i nazardan
2. Anadolu'nun menâtik-ı nufüz taksimine ait siyasi ve iktisadi nokta-i nazardan” gibi meselelerin çözülmesinde yapılacak barışa itiraz etmeyeceğini düşünmekteydi.⁴¹⁹

Tüm bu gelişmelerin ardından, 28 Haziran 1921 tarihinde sarayda padişah riyaseti altında eski ve yeni nazırlar ile ayan ve âlemden ibaret bir Şura-yı Saltanat toplanmıştır. Toplantıda izlenilen dâhili ve harici siyaset hakkında uzun müzakereler cereyan edilmiştir. Neticede Damat Ferit siyaseti reddedilmiş ve İstanbul'un Ankara ile birleşmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴²⁰

Tevfik Paşa icraatlarına devam ederken muhalifler, Hürriyet ve İtilaf Fırkası vasıtasıyla Tevfik Paşa ve İzzet Paşa'ya karşı bir suikast girişiminde bulunmuşlardır. Ramazan ayının on beşinde (23 Mayıs 1921) iki Ermeni aracılığı ile gerçekleşen bu suikast

⁴¹⁸ Tevfik Paşa'nın Beyanâtı, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Haziran 1921, s. 1.

⁴¹⁹ Tevfik Paşa'nın Beyanâtı, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Haziran 1921, s. 1.

⁴²⁰ İstanbul'da İn'ikad Eden Şura-yı Saltanatın Verdiği Kararlar, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Haziran 1921, s. 1.

sonuçsuz kalmış ve her iki Ermeni de yakalanmıştır. Edinilen bilgilere göre, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Balta Limanı'nda, Beşiktaş'ta ve Şenlikdede civarında bir mahallede toplantılar düzenleyerek kabineyi düşürmek ve Damat Ferit veya Sadık Bey kabinesini iktidara getirmek için çalışmalarda bulunmaktaydılar. Hürriyet ve İtilaf genel merkezi Ermeni Hınçak ve Taşnak komitesi ile birlikte, İzzet ve Salih Paşa ile Mustafa Arif Bey'e bir suikast düzenleyecek ve Tefvik Paşa'yı dağa kaldıracaktı fakat bu plan da diğeri gibi sonuçsuz kalmıştır.⁴²¹

Tefvik Paşa kabinesinde istifalar, 21 Ağustos 1921 tarihinde başlamıştır. Maliye Nazırı Abdullah, Evkaf Nazırı Hüseyin Kazım, Şura-yı Devlet Reisi ve Maarif Nazır Vekili Mustafa Arif Bey ve Adliye Nazırı Damat Arif Hikmet Paşa kabinedeki görevlerinden istifa etmişlerdir. Tercüman-ı Hakikat gazetesine göre, Bayramın birinci günü (8 Haziran 1921) bahsi geçen nazırlar sarayda tebrik merasiminin ardından Tefvik Paşa'ya istifalarını sunmuşlardır.⁴²²

İstifa öncesinde Ali Fuat Paşa ile görüşen Hüseyin Kazım ve Mustafa Arif Beyler Tefvik Paşa'nın kendilerinden habersiz olarak kabinede değişim yapmasından üzüntü duyduklarını ifade ediyorlardı. Mustafa Arif Bey vekâleten idare ettiği Maarif Nezareti'nden alınmasından memnuniyet duyduğunu söylemekle birlikte, önceden haberdar edilmemiş olmasından şikâyetçiydi. Hüseyin Kazım Bey ise, Faik Nüzhet Bey ile birlikte çalışmayacağını bu fikre Arif Hikmet Paşa'nın da katılacağını söylemişti. Ali Fuat Paşa kendilerine böyle bir zamanda kabine sorununun yaşanmasının ülke için zararlı olacağını söylediğini belirtmektedir.⁴²³

22 Ağustos'ta İstanbul kabinesinden istifa eden nazırların yerine, yeni nazırlar tayin edilmiştir. Maliye Nezareti'ne Faik Nüzhet Bey getirilmiştir. Adliye Nezareti'ne Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi Reisi Sunusi Kazım, Maarif Nezaretine Nazır esbak Sait, Şura-yı Devlet Riyasetine Nafia Nazırı esbak Tefvik, Evkaf Nezareti vekilliğine Maarif Nazırı Sait beyler tayin edilmişlerdir. Mustafa Arif Bey kabinedeki değişim hakkında İleri gazetesine vuku bulan beyanatında istifalarının Faik Nüzhet Bey'in Maliye

⁴²¹ Çetin, s. 503.

⁴²² İstanbul Kabinesindeki İstifalar, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ağustos 1921, s. 1.

⁴²³ Çetin, s. 505.

Nezaretine getirilmesi suretiyle ortaya çıkan bir prensip meselesinden ibaret olduğunu söylemiştir.⁴²⁴

3.2. Paris Konferansına Giden Sürec

3.2.1. Yusuf Kemal Bey'in İstanbul Temasları ve Avrupa Seyahati

Sakarya Zaferi'nden sonra siyasi gelişmeler hızlı bir seyir takip etmeye başladı. Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasıyla İtilaf Devletleri arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. 1922 yılı Ocak ve Şubat aylarında İngiltere, bir barış antlaşmasını Mustafa Kemal Paşa'ya kabul ettirmek için baskı yapmaya hazırlanmaktaydı.⁴²⁵ Yunanlıların, Sakarya Savaşı sonrası Başbakan Dimitri Gunaris başkanlığında bir heyetle Avrupa başkentlerinde ve özellikle Londra'da uzun temaslarda bulunmasından sonra Türk tarafı da harekete geçmiştir. Ankara hükümeti Yunanlıların bu diplomatik atağının siyasi zeminde çözüleceği düşüncesindeydi.⁴²⁶

Ankara hükümeti, Yunanistan'ın diplomatik girişimlerine cevap vermek istiyordu. Bu doğrultuda Yusuf Kemal Bey'in Avrupa seyahati meclis genel kuruluna sunuldu ve oybirliği ile kabul edildi. Hariciye Vekili Yusuf Kemal başkanlığındaki heyette, Münir Bey (Hukuk Müşaviri), Hikmet Bey (Siyasi İşler Müdürü), Ferit Bey (Özel Kalem Müdür Vekili), Kemal Bey (Siyasi İşler Katibi), Binbaşı Tevfik (Siyasi İşler Katibi) bulunmaktaydı. Yusuf Kemal Bey İstanbul üzerinden Avrupa'ya gitmek istiyordu bunun sebebini şöyle açıklamıştır: *“Eğer İstanbul hükümetini razı edebilirsem, Ankara Dışişleri Vekili bizim adımıza konuşmaya yetkilidir dedirtebilirsem bu büyük bir faydadır. İstanbul üzerinden bunun için gitmek istiyorum.”*⁴²⁷ Ayrıca Yusuf Kemal Bey Avrupa gezisi ile ilgili olarak da beyanatında seyahatinin ana hedeflerinin Türkiye'nin davasını Avrupa memleketlerinde müdafaa etmek olduğunu bildirmiştir.⁴²⁸

İstanbul üzerinden Avrupa'ya gidecek olan Yusuf Kemal Bey'e İstanbul ile ilgili bazı özel görevler verilmişti. Buna göre Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve

⁴²⁴ İstanbul Kabinesindeki Tebdilat, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1921, s. 1.

⁴²⁵ Ömer Akdağ, “Büyük Taarruz'dan Önce Ankara ile İstanbul Arasında Saltanatın Akıbetini Tayin Eden Bir Görüşme”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C: 16, s. 98. (ss. 97-105).

⁴²⁶ Mücahit Özçelik, *Türk Kamuoyunda Sakarya'dan Büyük Taarruz'a (Eylül 1921-Ağustos 1922) Sessiz Bekleyiş*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2013, s.70.

⁴²⁷ Akdağ, s. 98.

⁴²⁸ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, s. 71.

arkadaşlarıyla ve eğer gerçek bir istek ve dilek olursa Vahdettin ile de görüşecekti. Vahdettin'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanınması, İzzet Paşa ve arkadaşlarının Ankara'nın çizdiği hedefe doğru yürümleri gereğini teklif edecekti.⁴²⁹

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey 7 Şubat 1922'de Ankara'dan ayrıldı 15 Şubat'ta İstanbul'a ulaştı.⁴³⁰ İstanbul hükümetinin gönderdiği Hamit Bey başkanlığındaki bir heyet ve bir İngiliz kumandanı İzmit'e giderek Yusuf Kemal Bey'i karşılamıştı⁴³¹ Haydarpaşa istasyonunda coşkulu bir kalabalık bulunuyordu. Heyete refakat etmek üzere İzmit'e gelen Fransız torpidosu limana kadar tren ile beraber gelmişti. Karşılama gelenler arasında, Paşalı Cemiyeti namına bir heyet, Garb-i Trakya Müdafaa-ı Hukuk Cemiyet-i namına Doktor Tefik Bey, Darülfünun ve Talebe-i Hukuk Cemiyeti namına Abdülhak Kemal, Celal, Hamdi, Naşit ve Vahit Beyler, Hukuk Fakültesi Müderrislerinden Tahir Bey, Mezahip Müdürü Baha Bey, Tıp Fakültesi namına bir heyet-i mahsusa, polis müdür muavini Sait Bey, yerli ve yabancı basın istasyonda hazır bulunmuşlardı.⁴³²

Yusuf Kemal Bey 16 Şubat 1922'de sabah saatlerinde Hamit Bey ile birlikte Tefik Paşa'nın konağında bir görüşme yaptı. Görüşmede Hamit Bey, İzzet Paşa ve Tefik Paşa bulunuyordu. Yusuf Kemal Bey raporunda görüşme ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

“İzzet ve Tefik Paşalarda İngiliz korkusu ve İngilizlerle anlaşmak arzusu var. İzzet Paşa, devletlerle olan ilişkilerinde ismini zikretmeksizin aşağı yukarı Misak-ı Milli esaslarını istemekte ısrar ettiklerini söylüyor. Bir ara Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin makam-ı hilafete bağlı olduğuna dair söylediğim sözden memnun oldular. Sulh için devletlerin karşısına çıktığımızda kısaca benim seyahatim esnasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili olarak seyredeceğim tekliflerin kendilerinin de fikirleri olduğunu yeri geldikçe buradaki komiserlere bildirmelerine dair olan teklifimizi prensip olarak muvafık gördüler.”⁴³³

⁴²⁹ Atatürk, s. 437.

⁴³⁰ Akdağ, s. 99.

⁴³¹ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, s.71.

⁴³² Hariciye Vekilimizin Seyahati, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Şubat 1922, s. 1.

⁴³³ Akdağ, s. 99.

Yusuf Kemal Bey bu görüşmede tüm Türkiye hakkında söz sahibi olduğunun belirtilmesini istemiştir. Bu istek kabul edilmiş ve İzzet Paşa'nın teklifi üzerine Yusuf Kemal Bey padişah ile görüşmüştür. Yapılan görüşmede padişah Yusuf Kemal Bey'i gözleri kapalı bir biçimde dinlemiş ve şunları söylemiştir: *“Sizi bir Dışişleri vekili olarak kabul etmiyorum, sizi riyaset etmekte müftechir olduğum millet efradından biri olarak kabul ediyorum.”*⁴³⁴

Avrupa seyahati için İstanbul hükümetinden destek isteyen Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde çeşitli ziyaretlerde bulunmuş ve davetlere katılmıştır. Matbuat Cemiyeti Dairesinde kendi şerefine verilen ziyafette konuşan Yusuf Kemal Bey, şunları ifade etmiştir:

*“Sizlere teşekkür ederim. Büyük Millet Meclisi, burada bir vekiline karşı gösterilen bu tezahüratı haber aldığı zaman fevkalade mütehassis olacaktır. Bugün bütün hareketimize rehber olan misak-ı milli resmiyetini İstanbul da aldı. Misak-ı milli sizin mebuslarınızın imzasını taşıyor. Misak-ı millinin tahkiki için Anadolu kan dökerken İstanbul'un iştiraki zaruridir dava Anadolu davası değil, millet davasıdır. Ama lüzumlu milli hudutlar da tam bir istiklaldir. Davamız budur, sulh yapacak isek bu sulh bütün Türkiye'nin sulhu olacaktır. İmparatorluğun üçte ikisini fedadan sonra artık müstakil yaşamak hakkımızdır.”*⁴³⁵

Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da Tevfik Paşa ile görüşmesinin ardından, kendisini ziyarete gelen, Fransız Generali Hele ile sohbeti esnasında İzzet Paşa'nın da Avrupa'ya seyahat etmek için hazırlandığı bilgisini almıştır. Bunu tasdik etmek üzere Tevfik Paşa'nın yanına gider ve o da durumu kabul ederek elçilerin daveti üzerine böyle bir seyahatin gerçekleşeceğini izah eder. Böyle bir davetin olmadığı yönünde bilgiler edinen Yusuf Kemal Bey bunu Tevfik Paşa'ya aktarınca, Paşa *“Bir zaruret var ki böyle oldu”* cevabını verir.⁴³⁶

Yusuf Kemal Bey, 6 Mart 1922'de Marsilya'ya ulaşmış ve Türk dostu Bouillon tarafından karşılanmıştır. Fransız Başbakanı Raymond Poincare ile kısa bir görüşme

⁴³⁴ İhsan Güneş, “Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Hazırlıklar”, X. Milli Egemenlik Sempozyumu “Büyük, Taarruz ve Sonuçları”, 7 Mayıs 1996 Afyon, ss.41-42.

⁴³⁵ İstanbul Anadolu Mücahedesini Büyük Bir Heyecanla Teyit Ediyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Şubat 1922, s. 1.

⁴³⁶ Selek, II. 715.

yaptıktan sonra Londra'ya hareket etmiştir.⁴³⁷ 16 Mart'ta ise Londra'da İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile görüşmüştür. Bu görüşmede Lord Curzon'un "*Cihan sulh istiyor, eminim siz de Yunanlılar da sulh istiyorsunuz. Bu gayeyi temin için yakında Paris'e gideceğim*" demesine karşılık Yusuf Kemal Bey, Misak-ı Milli'nin kabulünü istiyor ve bunun Büyük Britanya'nın menfaatine dokunur hiçbir yanının olmadığı, Büyük Britanya Misak-ı Milli'yi kabul ederse ortada hiçbir ihtilafın kalmayacağını söylüyordu.⁴³⁸ Yusuf Kemal Londra'da gazeteciler ile çok iyi ilişkiler kurmaya çalışıyor, Türk davasını en iyi biçimde halka ulaştıracak aracın basın olduğuna inanıyordu. Daily Telgraph Gazetesine; "*Batılı devletlerin efkârından hükümetimi haberdar etmek, hükümetimin efkârını da batılı devletlere bildirmek için buraya geldim*" diye demeç vermiştir.⁴³⁹ Ayrıca Times gazetesine bir beyanatta bulunan Yusuf Kemal Bey, milletin kendisine hâkim olma hakkı için mücadele verdiklerini, memleketin ekseriyet ile Türk olduğunu, Misak-ı Milli'nin de ruhunun bu olduğunu ve Misak-ı Milli'nin İstanbul'da içtima eden Mebusan Meclisi'nde resmen kararlaştırıldığını ifade etmiştir.⁴⁴⁰

İngilizlerin başlıca endişeleri Türklerin başlattığı harekâtın başarıya ulaşması ve taarruzların devamıydı. Yunanlıların Anadolu'yu tahliyesini kabul etmiş ve bunun için de üç hariciye vekilinin toplanıp verilecek kararların beklenilmesini tavsiye etmişlerdir. Konferans esnasında harp başlarsa barış yarıda kalır diye eklemişlerdi.⁴⁴¹

Nihayetinde Londra görüşmelerinden olumlu bir sonuç elde edilemedi, öte yandan Yusuf Kemal Bey İngiltere'nin, Türk isteklerinin bütün bütün kabule yanaşmayacağı sonucuna varmıştır.⁴⁴² Bu ziyaret barış şartları ile ilgili bazı dedikoduları beraberinde getirmişse de basında çıkan yorumlarda Ankara hükümetinin Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesinden başka bir hedefi olamayacağı vurgulanmıştır.⁴⁴³

⁴³⁷ Sonyel, s. 222.

⁴³⁸ Mustafa **Budak**, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul 2003, ss. 261-262.

⁴³⁹ Güneş, *Büyük Taarruz Öncesi...*, s. 45.

⁴⁴⁰ Yusuf Kemal Bey'in Beyanatı, *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1922, s. 1.

⁴⁴¹ Yusuf Hikmet **Bayur**, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, TTK Basım Evi, Ankara 1973, s. 107.

⁴⁴² Sonyel, s. 224.

⁴⁴³ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, s.73.

3.2.2. İzzet Paşa'nın Avrupa Temasları

5 Mart 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, İstanbul Hariciye Nazırı İzzet Paşa'nın yarın ekspres ile Avrupa'ya hareket edeceği haberini vermiş ve bu seyahatin bir davet üzerine vuku bulduğu bildirilmiştir. Habere göre evvelki gün içtima eden Meclis-i Vükela tarafından seyahatin gerçekleştirilmesine yönelik müzakerat ile mesai yapılmıştır. İzzet Paşa önce Londra'ya, daha sonra da Paris'e gidecekti. Heyette, Hariciye Nazırı ile Berlin Sefareti Müsteşarı Adem, Kalem-i Mahsus Müdürü Haydar, Kalem-i Mahsus Katiplerinden Kadri Beyler'in isimleri yer almaktaydı. İzzet Paşa gazetecilere konu ile ilgili olarak; *“Avrupa'ya müteveccihen bugünlerde hareket edeceğiz gayemiz menâfi-i milliyeyi müdafaaadır”* diye bir demeçte bulunmuştu.⁴⁴⁴

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, aslında İzzet Paşa'nın Avrupa seyahatinin maksadı gayet açıktı. Bu seyahatin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili'nin İstanbul'a gidişinden iki gün sonra gerçekleşmesi ve Paşa'nın seyahatinin öncesinde İngiliz mümessili Sir Horace Rumbold ile uzun uzadıya görüşmesi akıllarda soru işareti doğurmuştu. Tüm bunlar göz önüne alındığında, bu heyetin hangi eller ve hangi maksatlar ile düzenlendiğini tahmin etmek için yeterli bir sebep idi. Bu manada Hakimiyet-i Milliye okuyucularına şu haklı soruyu yöneltiyordu; *“Bab-ı Âli ve saray bu Avrupa seyahatini hangi hak ve maddi-manevi kuvvete dayanarak gerçekleştirmek istemektedir?”* Türk milletinin ve yedi yüz senelik bir devletin imhasından başka bir mana ifade etmeyen bir antlaşmayı Bab-ı Âli kabul etmişti. Bu inkar edilemez bir hakikatti. Anadolu bu imha karşısında kıyama kalktığı vakit, İstanbul Anadolu'ya Yunan ve İngiliz destekli çeteler yollamıştı. Sadrazam Damat Ferit İngiliz misyoner Robert Frew'i arka kapılardan saraya sokmuştu. Şimdi bu kadar vahşet ve kötülükler ortada dururken, Anadolu halkının kazandığı mücadelenin tesiri ile elde edilmiş olan neticeleri tanzim hususuna Bab-ı Âli ve saray hangi hak ile –ki buna hak denilemez, çünkü hak kelimesi ile Bab-ı Âli kelimesi arasında hiçbir alaka olamaz- hangi yüzle iştirak etmek istemektedir?⁴⁴⁵

İstanbul gazetelerinin beyanatında İzzet Paşa'nın, 4 Mart'ta Şark Ekspresi treni ile İstanbul'dan hareket edeceği bilgisi verilmiştir. İzzet Paşa, hareketinden evvel İngiliz

⁴⁴⁴ İzzet Paşa'nın Avrupa Seyahati, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1922, s. 2.

⁴⁴⁵ Yeni Bir Cinayet, *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Mart 1922, s.1. Gazetenin orijinal kuptürü için Bkz. Ek-7.

mümessili Sir Horace Rumbold ile görüşmüştür. İzzet Paşa'nın Londra'da on beş gün kaldıktan sonra, şark meselesinin kararlarının ittihazı esnasında Paris'e gideceği aktarılmıştır. Buna göre İzzet Paşa, Trakya ve İzmir'in Türklere ait olduğunu ve Türklerin siyasi, iktisadi taleplerini müdafaa için Bab-ı Âli erkânından müttehit bulunduğu ve Ankara ile İstanbul arasında bir fark bulunmadığını beyan edecekti. Meclis-i Vükela'ca bu esas tasvip edilmiş ve bu esasın gerekliliği tanzim olunmuştu. Haberin devamında, konferansa davet gelmesi halinde, Sadrazam Tevfik Paşa'nın seçeceği bir heyet ile birlikte Paris'te heyeti murahhasanın teşkil edileceği ve heyette ecnebi memurlarının bulunma ihtimalinin olduğu bilgisi eklenmiştir.⁴⁴⁶

8 Mart'ta yayınlanan bir haberde ise İzzet Paşa'nın seyahati ile ilgili olarak, seyahatin güzergâhı hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre, İzzet Paşa'nın İngiliz İstihbarat Müdürü ve bir İngiliz Binbaşısı eşliğinde Yunanistan üzerinden Avrupa'ya gideceği ve İngiliz askerlerinin Paşanın, Yunan sınırından geçişi sağlamak için gittikleri belirtilmiştir.⁴⁴⁷

İzzet Paşa'nın Avrupa seyahati, Ankara hükümetinin Tevfik Paşa kabinesinden beklemediği bir hareket olmuştur. Bu hamlenin, İstanbul hükümetinin bütün hareket ve teşebbüslerinde olduğu gibi başarıya ulaşamayacağı düşünülüyordu. Gazeteye göre bunun sebebi ise hükümetin belli başlı hedef ve gayretler içerisinde bulunmamasından kaynaklanıyordu. İstanbul Hükümeti tam bir yozlaşma içindeydi ve arkasından koca bir milleti de bu sürece dâhil etmek istemekteydi. Bu hükümetin Türk milletinin güzel sıfatları ile hiçbir alakası kalmadığından, millet namına hareket ettiklerini iddia eden kişiler de Türk milletinin yol başcısı olmazdı. Saray ve Bab-ı Âli'nin taşıdığı zihniyet ile Türk'ün yaratılış ruhu arasında büyük bir tezat vardı. Türk milleti, her şeyden evvel galip devletlerin ülkesine sokmak istediği esaret ve kulluk ruhu ile Bab-ı Âli'nin yozlaşmış idaresine, silahıyla, sebatıyla karşı duruş sergilemişti. Bab-ı Âli ise, bu idaresini sürdürmeye devam ettirmekteki ısrarı ile başarıya ulaşabileceğini zannetmekteydi.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ İzzet Paşa Londra'ya Giderken, *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Mart 1922, s. 1.

⁴⁴⁷ İzzet Paşa Kimlerle Seyahat Ediyor?, *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1922, s. 1.

⁴⁴⁸ Bab-ı Âli ve Biz, *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1922, s. 1. (İsimsiz Makale) Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-8

Seyahatten önce İstanbul gazeteleri muhabirlerinin sorularını cevaplayan İzzet Paşa, seyahatinin maksadını soran gazetecilere şunları söylemiştir:

“ Avrupa’ya gitmekten maksadımız müttefikin siyasetiyle doğrudan doğruya temasa girmek müdavele-i efkârda bulunmaktır. Bu seyahatimizin bir davet-i resmiye üzerine vaki olmadığını sualinize cevap olmak üzere söyleyebilirim. Biz konferansa şerait dermeyeran etmek için değil, fakat bize akd-ı sulh için dermeyeran edebilecek şeraitin kabule şayan bulunup bulunmadığını anlamak için bu seyahati ihtiyar ediyoruz.”

Muhabirlerin Ankara heyeti ile temasa geçecek misiniz? Sorusu üzerine ise;

“Bu hususta size kati bir şey söyleyemem. Mamefih şunu söyleyebilirim ki, Anadolu murahhasları ile temas ve mülakat etmemiz, tesadüf ve ahvalin tarz-ı inkişafına tabi bir kıfayettir. Size bu hususta söyleyebileceklerim bundan ibaretti” cevabını vermiştir.

Hakimiyet-i Milliye İzzet Paşa’nın vermiş olduğu cevaba istinaden şu yorumda bulunmuştur; *“İşte İstanbul hükümetinin Hariciye Nazırı olmaktan ziyade bir ruhun bir fikrin temsili olan, İzzet Paşa’nın beyanâtı bundan ibarettir. Hüküm vermek için baş makalemizde yer alan fikirleri gözden geçirmek kafidir. Burada ilave edebileceğimiz başka bir şey bulamıyoruz.”*⁴⁴⁹

Hakimiyet-i Milliye’nin yukarıdaki haberde sözünü ettiği makalede, Yusuf Kemal Bey ile İzzet Paşa’nın Avrupa’daki temaslarına yer verilmiş ve bir kıyaslama yapılmıştır. Telgraflardan gelen haberlere göre Yusuf Kemal Bey’in Paris’te Raymond Poincare ile görüştüğünden sonra Londra’ya gideceği belirtilmiş ve İzzet Paşa’nın daha evvel Raymond Poincare ile görüşerek Londra’ya doğru gitmiş olduğu bilgisi verilmiştir. Gazete iki ayrı hükümetin temsilcisi olan hariciye vekillerinin Avrupa’daki bu durumu için ilginç bir benzetme yapmış ve bu olayı bir *“koşu müsabakası”* olarak adlandırmıştır. Buna göre oluşan manzara şüphesiz ki hariçte Türk düşmanlarını memnun ettiği kadar, dâhilde de istiklal ve şerefi için çırpınan Türk milletini müteessir etmekteydi. Çünkü İzzet Paşa Avrupa seyahati için vaktiyle müdafaa ettiği yerlerden Yunan gibi bir düşman himayesi altında geçmek zilletini göstermişti. Belki de Yusuf Kemal Bey ile Avrupa’da beraber

⁴⁴⁹ İzzet Paşa Giderken Ne Söylemiş, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1922, s. 1.

hareket etmek Paşa'nın gözünde bu zilletten daha ağır sayılabilecek bir durumdu. Ayrıca İzzet Paşa'nın, gazetecilerin Ankara ile temasa geçecek misiniz? Sorusuna vermiş olduğu “*Anadolu murahhasları ile temas ve mülakat etmemiz, tesadüf ve ahvalin tarz-ı inkişafına tabi bir kifayettir*” cevabından anlaşıldığı üzere Paşa, temas ve mülakatı tesadüflere bırakmaktadır. Demek ki Anadolu heyeti ile temas Paşa'nın esas programını teşkil etmemekteydi. İzzet Paşa kendi başına ve müstakil hareket etmek için gidiyor ve giderken doğal olarak bir gaye bir hedef takip edecekti. Bu gayeyi millet ve memleketin istiklali olarak açıklamıştır. Fakat Paşa, Sevr Antlaşması'nı kabul eden Şura-yı Saltanat'ta yer alan biri olarak, o gün de millet istiklalini düşünmüştü. Aslında istiklal kelimesi bin bir türlü şekil ve kılığa giren bir kelimeydi. Paşa'nın ağızından çıkarken bu kelimenin altında bir de İngiliz zinciri bulunmaktaydı. Millet istiklali Misak-ı Milli ile şeklini almıştır. İzzet Paşa'nın istiklalden kastettiği eğer bu olsaydı Yunan topraklarından gitmek zilletine katlanmazdı.⁴⁵⁰

İzzet Paşa Londra'ya ulaşmadan evvel, Paris gazetecileri muhabirlerine bir beyanatta bulunmuştur:

*“Fırka-ı tefrik edilmeksizin Türk milletinin amel ve temenniyatı evvelce malumdur. Bunları tekrar izah etmek için Avrupa'ya geldim. Yalnız Türkiye'nin hür ve müstakil olarak yaşayabilmesini talep ediyoruz. Paris'te tahsilde bulunduğum zaman bana Fransızların iki büyük prensibine riayet etmeyi talim ettiler. Adalet ve Hürriyet... bu iki prensibe sadık kaldım.”*⁴⁵¹

Sadrazam Tevfik Paşa, İzzet Paşa'nın Avrupa seyahati ile ilgili olarak Vakit Gazetesi muhabirine yaptığı açıklamalarda;

*“Mütarekeden sonra vuku bulan tecavüz üzerine millet hukukunu silahla müdafaa etmiş, mukaddes fedakârlıklar göstermiştir. Memleketini seven bir adamdan bu fedakarlıkları sekteye uğratacak hareket sadır olamaz. İzzet Paşa'nın hareketi ikilik değildir. Buna mümasil vaziyet geçen sene Londra'da hadis olmuştur. Hakkımız eşkal değil tevfik olunmuştu Bir sene evvelki vaziyetin değişmiş olmasına sebep yoktur”*⁴⁵² ifadeleri ile Ankara ve İstanbul hükümetleri arasında herhangi bir ikiliğin olmadığını dile getiriyordu.

⁴⁵⁰ Yusuf Kemal Bey Londra'da, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1922, s. 1.

⁴⁵¹ İzzet Paşa'nın İç Yüzü, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1922, s. 1.

⁴⁵² Sadrazam Tevfik Paşa'nın Vakit Gazetesine Beyanatu, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Mart 1922, s. 1.

Hakimiyet-i Milliye’ e göre, üç senedir istiklal için bu kadar mahrumiyet içinde çırpınan bir milletin, bu kere emeğinin meyvelerini toplamak üzere iken Bab-ı Âli ve saraydan hiç olmazsa karşısına engel teşkil etmemesini beklemeye hakkı vardı. Hâlbuki İzzet Paşa’nın Yusuf Kemal Bey ile görüşükten ve birlikte hareket edilmesi hakkında vuku bulan tekliften sonra ayrı ve başka bir yolla seyahat etmesi, hoş bir hadise değildi. Tevfik Paşa’nın beyanatında yer alan “*milletin gösterdiği fedakârlığı sekteye uğratacak herhangi bir hareket memleketini seven bir hükümet adamından çıkamaz*” ifadeleri, kamuoyunu rahatlatmak için söylenmişti. Geçen yılki Londra Konferansı’nda Tevfik Paşa’nın konferansta gösterdiği büyüklük, siyasi hayatının en parlak bir merhalesi olmuştu. O büyüklüğü bütün Türk milleti minnet ve şükran ile hatırlayacaktı. Bu büyüklüğü gösteren deneyimli bir siyasetçiden Vakit muhabirine verdiği izahatın gayrısı beklenilemezdi. Fakat bu izahat gecikmiş bir izahattı. Sevr Antlaşması’na başkaldıran Ankara’nın hiddeti pek tabi ve haklıydı.⁴⁵³

Tevfik Paşa Londra Konferansı’nda “*Söz Ankara murahhaslarınınındır.*” cümlesi ile asil bir emsal vermişti. İzzet Paşa’nın yapması gereken de bu misali tekrarlamaktı. İzzet Paşa Avrupa’da Ankara’ya verilen önemi görmüştü. Şimdi Türk kamuoyu İzzet Paşa’dan “*Artık her şeyi Ankara mümessillerine bırakıyorum bizim de efkârımızın tercümanı onlardır*” demesini beklemekteydi. Bu tavır ve vaziyet alınmadıkça, ikiliğe devam edildikçe ve bu ikilikten istifadeye hazır bedhahlar meydanda bulundukça Ankara tereddüt ve şüphelerinde haklı çıkacaktı⁴⁵⁴

16 Mart 1922 tarihinde Yusuf Kemal Bey ile görüşen, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon aynı gün İzzet Paşa ile de bir görüşme yapmış, 18 Mart’ta Yusuf Kemal Bey’i, 19 Mart’ta İzzet Paşa’yı tekrar kabul etmiştir.⁴⁵⁵ Bu gelişmeler İngilizlerin iki Türk heyetinin varlığından yararlanmaya çalıştığıının en bariz kanıtıydı.

3.2.3. Paris Konferansı (22-26 Mart 1922)

Sakarya Savaşı sonrasında İngiltere, üç ay boyunca barış konferansını gündeme bile getirmeyerek Türk zaferini unutturmak ve itibarsızlaştırmak istemişti. İngiltere, Sakarya

⁴⁵³ Tevfik Paşa Hazretlerinin Beyanati, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1922, s. 1.

⁴⁵⁴ Tevfik Paşa Hazretlerinin Beyanati, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1922, s. 1.

⁴⁵⁵ Levent Ürer, *Mondros’tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 195.

Savaşı sonrasında Ankara hükümetinin siyasi başarılarıyla gücünü hissettirdiği bir dönemde Ankara ile doğrudan irtibat kurulmasını uygun görmemiştir. Lord Curzon'un yeni barış konferansı için ancak 19 Aralık 1921'de İngiliz kabinesine bir muhtıra sunması, İngilizlerin Türk ordusunun genel taarruzunu önleyerek kışın gelmesini sağlama politikasında olduklarının göstergesi idi.⁴⁵⁶

Şark Meselesi'nin görüşüleceği konferansın toplanma meselesi 1922 yılı başlarında Hakimiyyet-i Milliye'de sıklıkla yer almıştır. 1 Şubat'ta verilen haberde: “*Şark meselesinin tetkiki için İngiltere, İtalya, Fransa arasında müzakerelere yeniden başlanmıştır. Bu mesele ile iştigale memur Hariciye Nazırları Paris'te Şubat'ın birinde toplanacaklardır. Bu husus İngiliz hükümetince kabul edilmiştir*”⁴⁵⁷ denilmiş fakat konferansın bu tarihte toplanabilme ihtimalinin zayıf olduğu belirtilmiştir. Gerçekten de konferans 1 Şubat'ta toplanmadı, Hakimiyyet-i Milliye bu kehanetinin sebebini ise, “*Avrupa'nın hasta siyasetinden şimdiye kadar elde edilmiş bir tecrübenin bizde bıraktığı bir iz*” olarak açıklamıştı.⁴⁵⁸

20 Mart 1922'de yayınlanan bir makalede ise, üç devlet Hariciye Vekillerinin katılacağı konferansın nihayet önümüzdeki Çarşamba günü (22 Mart 1920) içtima edeceği aktarılıyordu. Konferans bir taraftan Yunanistan ile Türkiye arasında hakemlik rolünü oynayacak ve diğer taraftan da Sevr Antlaşması'nda yapılacak tadilatı Türkiye'ye arz edecekti. Makalenin sonunda konferans yolundaki Türkiye için Bab-ı Âli'nin yapması gerekenler sert bir dille şu şekilde eleştirilmiştir;

*“Bab-ı Âli ecnebilerin ellerinde alet olmak üzeredir. İstihsalı pek yaklaşmış olan istihlas ve istiklalimizin tahakkukuna mani ve sırf şahsi menfaatlerini temine medar olacak bir takım kuyut, alaka ve kontrollerle ellerimizin bağlanmasına vasıta olunmak arifesindedir. Bir ayağı Âlemlerin rabbinin huzuruna uzanmış olan ihtiyar Tefrik Paşa da – geçen sene Londra Konferansı'nda parlayan hamiyet ve vicdan şulesi tamamen sönmemiş ise – Bab-ı Âli'yi ebediyen lanetler ile yad ettirecek böyle bir cinayetten men eder!”*⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, ss. 78-79.

⁴⁵⁷ Şark Konferansı, *Hakimiyyet-i Milliye*, 1 Şubat 1922, s. 1.

⁴⁵⁸ Konferans ve Mukadder Tevhür, *Hakimiyyet-i Milliye*, 2 Şubat 1922, s. 1.

⁴⁵⁹ “Sulh Konferansı”, *Hakimiyyet-i Milliye*, 20 Mart 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

Aylardır toplanması beklenen Paris Barış Konferansı ilk toplantısı 22 Mart'ta saat 13:30'da Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda; Fransa, İngiltere ve İtalya Dışişleri Bakanlarının katılımıyla başladı.⁴⁶⁰ Bu müttefiklerin 1920 yılından beri giriştikleri barış girişimlerinin dördüncüsü idi. Bunlardan ilki Sevr, ikincisi Londra, üçüncüsü 1921 Haziran ayında Yunanistan'a yapılan arabuluculuk teklifi idi. Bu üç teşebbüs de sonuçsuz kalmıştı. Paris Konferansı 22 Mart'ta başlamış 26 Mart tarihine kadar beş gün sürmüştü.⁴⁶¹ Konferansın aldığı karar Anadolu'daki savaşı sona erdirmek için Ankara ve Atina hükümetlerine mütareke teklif etmekteydi.⁴⁶²

İtilaf Devletleri barış şartlarını belirlememelerine rağmen Anadolu'nun tahliyesini sağlayacak teklifi hazırlayabilmek için mütarekeye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişti. Mütareke teklifi şu maddelerden oluşmaktaydı:⁴⁶³

1. Savaş durumu 1922 senesinin (...) gecesi gece yarısında sona erecektir.
2. Ordular işgal ettikleri hatları muhafaza etmekle beraber muharipler müttefikin zabitanı ile Yunan ve Türk kumandanlarının mümessillerinden oluşan mahalli komisyonların alacakları kararlara uyarak iki cephe arasında askerden arındırılmış 10 km genişliğinde bir bölge oluşturmak için askerlerini geri çekeceklerdir.
3. Mütarekenin devamı esnasında ordulara insan ve mühimmat takviyesi yapılmayacaktır.
4. Müttefiklerin ortak kontrolünde olacak şekilde vazife yapacak müttefikin komisyonları muharip ordulardan her biri nezdinde memur edilecektir. Komisyonlar bu orduların her birinde mütareke şartlarının uygulanmasını kontrol etmeye ve meydana gelecek olayları düzeltmeye yetkili olacaklardır. Bu maksatla işgal altındaki arazide şahısların ve malların himayesini temin için işgal memurları nezdinde müdahale etmeye yetkili olacaklardır.
5. Yunan-Türk orduları kumandanlıkları, müttefiklerin komisyonlarının hakemliğini husul ile kabul ve icra etmeyi taahhüt ederler.

⁴⁶⁰ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, s.87.

⁴⁶¹ Ürer, s. 196.

⁴⁶² Budak, s. 264.

⁴⁶³ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, ss. 88-89.

6. Mütareke üç ay süre ile olacak ve ilk sulh, müzakerelerin iki tarafça kabulüne kadar üç aylık müddetle kendiliğinden uzatılacaktır. Muhasımlardan biri iş bu mukavelenameyi devam ettirmek istemezse diğer tarafa ve İngiliz, Fransız ve İtalyan mümessillerine mütareke müddetinin bitiminden en az on beş gün önce haber verecektir.

Hakimiyet-i Milliye, Türkiye Büyük Millet Meclisi barış antlaşmasının bir an evvel yapılmasını herkesten çok istediğini belirtmekteydi. Çünkü Türk milleti sekiz seneden beri silahına sarılarak bir mevcudiyet davası yürütmüştü. Fakat Mondros Mütarekesi'nde verilen sözlerin tutulmaması noktasında ağır bir tecrübe yaşayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu ağır mütarekenin hatırasını daha unutmamıştı. Bu yüzden mütareke meselesine şüphe ve tereddüt ile yaklaşmaktaydı. Bu mütareke teklifinde işgal altındaki Türk topraklarının tahliyesinden hiç bahsedilmemekle birlikte Türk ordularının, Türklerle henüz hesaplarını kapatmamış İtilaf Devletleri'nin askeri komisyonlarının denetime bırakılmak istenmesi ciddiyyetten çok uzaktı. Bu, kabul edilemeyeceği bilinerek yapılmış bir teklifti. Yunanistan Başbakanı Dimitri Gunaris'in Londra'dan dönüşte Yunan Milli Meclisi'nde mütarekenin Türklerce kabul edilemeyeceğini alenen ve resmen söylemesi de bunun belirgin bir ispatı idi.⁴⁶⁴ Yunanlıların süngüleri ile kabul ettiremediği sulh şartları sanki diplomasi yoluyla kabul ettirilmek isteniyordu. Türk tarafı teklif olunacak herhangi bir mütarekenin ilk ve ana şartı olarak barış yapılana kadar kuvvetlerin aynıyla muhafazasını görmekteydi.⁴⁶⁵ Tan gazetesi ise "Bu garip vesikanın hazırlanmasında Fransa bir rol oynamaktan kaçınmıştı" diyerek İngiltere'yi hedef göstermekteydi.⁴⁶⁶ Hakimiyet-i Milliye teklif edilen bu vesika metni için:

" Vesika eski diplomasi usullerine ne lisan ve ne de şekil bakımından asla riayet etmemiştir. Üç büyük burjuvazi devletlerinin mümessilleri bu vesikada beğenmedikleri Bolşevikleri taklit etmişlerdir ve vesika baştan aşağıya kadar propaganda mahiyetini haiz tarihi bir hadisedir. İtiraf etmeliyiz ki vesika son derece cazibedar yazılmıştır; çok düşünülmüş, çok emek sarf edilmiş, pek mahirane ifade olunmuştur " yorumunu yapmıştır.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Mütareke Teklifi, *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Mart 1922, s. 1.

⁴⁶⁵ Mütareke Etrafında, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mart 1922, s. 1.

⁴⁶⁶ Paris Konferansı, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1922, s. 1.

⁴⁶⁷ "Vicdan-ı Beşer Huzurunda", *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

İtilaf Devletleri mütareke teklifini takiben her iki tarafa barış şartları tebliğ ettiler. Bu şartlar ana hatları ile şu şekildeydi.⁴⁶⁸

1. Mütareke teklifi kabul olunursa Yunanlılar en kısa sürede Anadolu'dan çekilecek ve Anadolu'da tekrar Türk hakimiyeti kurulacaktır.
2. Azınlık haklarının korunması ile ilgili bazı düzenlemeler yapılacaktır.
3. Ermenilere Cemiyet-i Akvam himayesinde bazı haklar verilecektir.
4. Boğazlar çevresi silahsızlandırılarak Gelibolu Yarımadası müttefiklerin kontrolüne bırakılmalıdır. Boğazların idaresi; başkanı Türk olan ve uluslararası bir komisyon tarafından sağlanacak ve Boğazlardan geçiş serbest olacaktır. Boğazların çıkış noktasındaki ve Marmara'daki adalar da silahsızlandırılacaktır.
5. Trakya'da daha önce belirlenen sınır değiştirilerek Tekirdağ Türkiye'ye bırakılacaktır. İki ülke arasında askersiz bir bölge oluşturulacağından dolayı Yunanlılar İstanbul'u tehdit edemeyecektir. Bu bölgenin teftişi Gelibolu Yarımadası'ndaki İtilaf birliklerinin komutanları tarafından yapılacaktır. Edirne ve İzmir'de kurulacak özel yönetimle azınlık hakları güvence altına alınacaktır.
6. İstanbul, Padişahın hükümetine teslim edilecek ve barışın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri İstanbul'u boşaltacaklardır. Türk hükümeti İstanbul'da, Sevr Antlaşması'nda belirlenenden daha fazla asker bulundurulabilecektir.
7. Türkiye'de zorunlu askerlik olmayacak; Türk ordusu seksen beş bini, Türk jandarması ise kırk beş bin kişiyi geçmeyecektir.
8. Kapitülasyonlar devam edecek ama oluşturulacak komisyonlarla şartları yeniden belirlenecektir.

Ankara Hükümeti mütareke teklifine resmen 5 Nisan 1922 tarihinde cevap vermiştir. Türk karşı notasında Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey Türk topraklarının tamamen tahliyesini temin ve barış şartlarının ne olacağı Müttefik Devletler tarafından tespit edilmeden, mütareke yapılmasının önerilmesinin hatalı bir tutum olduğunu belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey'e göre, bu haliyle bu önerinin ordunun yeniden düşman askerlerinin kontrolüne sunulmasından öte bir anlamı yok idi.⁴⁶⁹ Ankara'nın notasında ayrıca

⁴⁶⁸ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, ss. 102-103.

⁴⁶⁹ Ürer, s. 199.

mütarekenin Yunanistan'ın daha da güçlenerek yeni bir taarruz yapmasına fırsat vermesi noktasında endişelere yer vermiş ve buna delil olarak da Mart 1921'de Londra'da yapılan barış görüşmelerinden sonraki Yunan taarruzunu göstermiştir.⁴⁷⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin vermiş olduğu cevap İstanbul'daki azınlıklar ile Damat Ferit, Ali Kemal ve Cenap Şahabettin gibi muhaliflerin hoşuna gitmemiştir. Zira Milli Mücadele karşıtı olan bu şahıslar ve azınlıklar, Türkleri Avrupa kamuoyunda barış karşıtı olarak göstermeye hazırlanırken Ankara'nın gösterdiği barış yanlısı tavır, bu grup üzerinde soğuk bir duş etkisi yapmıştı. İstanbul Hükümeti için bu aşamadan sonra Ankara'nın cevabını onaylamaktan başka çare kalmamıştı. Mütareke konusunda Ankara'yı tekrar etmek mecburiyetinde olan Bab-ı Âli vereceği cevabın hiçbir ehemmiyet ve kıymet taşımayacağını biliyordu, bunun için cevabını Ankara'nın cevabından sonra açıklamıştır.⁴⁷¹

İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti'nin verdiği notaya 15 Nisan 1922 tarihinde cevap verdiler. Cevapta; mütareke imzalanır imzalanmaz, Anadolu'nun tahliyesine başlanmayacağı, tahliyenin başlaması için Ankara'nın barış şartlarının tamamını kabul etmesi ve müttefiklerin tespit ettiği barış şartlarını kabul etmek ve bazı özel noktaları görüşmek üzere Ankara'nın delege seçmesinin gerekliliği belirtilmiştir.⁴⁷²

Türkiye'nin İtilaf Devletlerinin 15 Nisan tarihli notasına verileceği cevap kısa bir sürede hazırlanmış ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey tarafından mecliste milletvekillerinin görüşüne sunulmuştur. Yusuf Kemal Bey'e göre nota gayet kısa ve açık bir biçimde yazılmıştı. Notanın esas maksadı tahliyede ısrar edilmesi ve tahliye geciktikçe işgal altındaki bölgede Müslüman çoğunluğun uğradığı zulmü gündeme getirmek ve müttefiklerin Hristiyan azınlığın durumuyla ilgili endişelerin Müslümanlar için fazlasıyla mevcut olduğuna dikkat çekmekti. Notada, Misak-ı Milli muhteviyatı esas itibarıyla tekrar edilmekte ve teklif edilen barış şartlarına cevap verilmekteydi.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, s. 115.

⁴⁷¹ Cevabımızın Tesirleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1922, s. 1.

⁴⁷² Ürer, s. 201.

⁴⁷³ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, s. 130.

3.2.4. İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri'ne Cevabı

İtilaf Devletleri'nin Paris Konferansı sonrasında teklif ettikleri barış şartlarına Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden sonra İstanbul Hükümeti tarafından da bir cevap verilmiştir. Bab-ı Âli cevabında şu hususlara yer vermiştir:⁴⁷⁴

1. Trakya'nın yarısının Yunanistan'a verilmesi, mütarekede belirtilen iki tarafın da yenik sayılmayacağı düşüncesine ters düştüğünden dolayı İtilaf Devletleri'nin hakperestliğine güvenerek Trakya sınırının milliyet esasına göre yeniden düzenleneceği umut edilir.
2. Osmanlı Devleti'nin mali, adli ve askeri yapılanması ve tazminat meseleleri gibi Türkiye'nin varlığının devamı adına önemli olduğu için bu konular, toplanacak barış konferansında ele alınmalıdır.
3. Yunanistan'a Harb-i Umumi'de gösterdiği fedakarlıklar için mükafat verilirken Türkiye bunda zararlı çıkmamalıdır.
4. İtilaf Devletleri'nin en çok üzerinde durduğu mesele olan azınlıkların güvenlik içerisinde yaşayabilmeleri temin edilecektir.
5. Bab-ı Âli, Boğazların serbestisini ve bazı bölgelerin silahsızlandırılmasını kabul eder ancak bu durum İstanbul'un güvenliğini tehdit etmemelidir. Bab-ı Âli, Boğazların serbestisi ve alınacak güvenlik önlemlerini görüşmeye hazırdır.

Hakimiyet-i Milliye, Bab-ı Âli'nin mütareke teklifleri karşısında ne gibi bir vaziyet alacağını ve nasıl bir cevap vereceğini merak etmekteydi. Ali Kemal'in, Sait Molla'nın, Anzavur'un yaptıkları akıllardaki tazeliğini korurken, Sevr Antlaşması'nın kabulüne onay verenlerden İzzet Paşa hangi hak ile Avrupa'ya gidip Sevr'in feshedilmesi için teşebbüslerde bulunacaktı? İtilaf Devletleri pek tabii bunun farkında idiler. Sevr'i imzalayanlar İstanbul'da, Sevr'in imhasını isteyenler ise üç seneden beri Anadolu'da idi. Yani bu uğursuz antlaşma Anadolu sayesinde bozulmuştu onun ilahi mücadelesinin tesiri ile Türklük ve İslamiyet kurtulmuştu. Fakat anlaşılan Bab-ı Âli verdiği cevap ile bu başarıyı elde edenlerle olan mücadeleye devam etme fikrini taşımaktaydı. Söz

⁴⁷⁴ Özçelik, *Türk Kamuoyunda...*, s. 137, Kabul Ediyorlar Çünkü, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1922, s. 1.

hakkını Ankara'ya teslim etmeyen Bab-ı Âli konferansın İstanbul'da veyahut Türkiye'nin herhangi bir şehrinde toplanmasını rica etmiş, bu isteğin kabul görmemesi halinde de müttefiklerin Batı Avrupa'da belirleyeceği herhangi bir şehirde toplanmasını istemişti. Fakat bir milletin mukadderatı kendi ülkesinin sınırları içerisinde belirlenmeliydi. Konferansın toplanacağı muhit, konferansın alacağı kararlara etki etmesi bakımından bir şeref meselesi sayılırdı. Bab-ı Âli'nin tarihte görülmemiş bir şekilde milletini bu şereften mahrum bırakmak istemesi anlaşılır gibi değildi.⁴⁷⁵

Hakimiyet-i Milliye'ye göre İstanbul hükümeti, kendine layık bir üslupla müttefik devletlere vermiş olduğu cevap ile, müttefik devletlerin hakka riayetinden, sulh perverliğinden emin bir şekilde Yunanistan'a mükafat verilmesini de gerekli görmüştü. Barış şartlarını esas itibariyle kabul eden Bab-ı Âli Boğazlar, Trakya ve kapitülasyon meselelerinin çözümü için müttefik devletlerin hukukuna gerek olduğunu düşünüyordu. Tüm bunlar arasında iki nokta dikkati çekmekteydi; birincisi Bab-ı Âli'nin barış şartlarını daha tahliye işlemleri başlatılmadan koşulsuz bir şekilde kabul etmesi, ikincisi ise cevabını Ankara hükümetinden bir hafta sonra ve ona zıt bir şekilde veren Bab-ı Âli'nin devlet bünyesinde ikilik oluşturmasıydı. Bu ikiliğin hala devam ediyor olması ihanet olarak görülmekteydi. Çünkü vaktiyle Tevfik Paşa Vakit gazetesine şunları söylemişti: *"Hukukunu silahına sarılarak nice fedakârlıklar ile müdafaa etmiş olan bir milletin arzu ve temayüllerine karşı hareket etmek cüretinde bulunacak bir devlet adamı tasavvur edemem, şayet böylesi olursa – hiçbir vecihle mazur ad olunamaz!"* hükümetin, verdiği bu cevap ile Tevfik Paşa'nın sözleri arasında bir uyumsuzluk vardı. Makam ve mevkilerini başka insanların iltifatlarına borçlu olan İstanbul devlet erkânından, milletin derin duygularına kulak verip, kalbi heyecanları ile bütünleşmesi, vatan ve millet kaygısı ile hareket etmesi düşünülemezdi. Bunun içindir ki Bab-ı Âli ve Ankara arasında bir tezat ve yabancılaşma vardı.⁴⁷⁶

3.2.5. İstanbul'da Hükümet Devirme Teşebbüsü

1 Mayıs 1922 tarihinde yayınlanan bir haberde İstanbul'da Tevfik Paşa hükümetini devirip yerine kendi kabinelerini kurmak isteyen yedi kişinin tutuklandığı bilgisi verilmektedir. İfadelerinden anlaşıldığına göre, Nigehbancı Fettah ve Binbaşı İsmail

⁴⁷⁵ Bab-ı Âli'nin Cevabı mı? İhaneti mi?, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Nisan 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

⁴⁷⁶ Bab-ı Âli'nin Cevabı, *Hakimiyet- Milliye*, 3 Mayıs 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

Hakkı, hali hazırdaki hükümeti devirip yerine kendi taraftarlarının da içinde bulunacağı yeni bir kabine kurmayı planlamışlardı. Tutuklamalar, Merkez Kumandanlığı tarafından “*Taklib-i hükümet ve suikast*” suçu ile yapılmıştır. Bu grup Nigehban Cemiyeti Reisi Kaymakam Fettah Bey’in başını çektiği kişilerden oluşmaktaydı. Bu teşkilatın yedişer kişiden ibaret şube tesisatı mevcut olduğu gibi bunlara iştirak eden zabitanın bir kısmı da Anadolu’ya kabul olunmayarak iade edilen kişilerden oluştuğu bilgisi verilmiştir. Ayrıca ortada kimin tarafından verildiği meçhul 600 liralık para dağıtılmıştı. Yakalanan kişilerin bir iddiası da, heyet vekillerinin Anadolu’nun arzusu ile terfi listelerinin geri alınmış olmasıydı. Nigehbancı Fettah tutuklandıktan sonra, merkez kumandanlığına gönderildiği vakit İngiliz İrtibat Zabitliği Odasına iltica ederek, İngiliz himayesine girmek istemişse de İngilizler tarafından bu istek kabul olunmamıştır.⁴⁷⁷

3.3. Milli Mücadele’nin Başarısı ve İstanbul Hükümeti’nin İstifası

3.3.1. Hakimiyet-i Milliye’nin İstanbul Zihniyetini Değerlendirmesi

19 Mayıs 1919 yılından itibaren başlatılan Türk Milli Mücadelesi, semerelerini yavaş yavaş toplamaya başlamıştır. Askeri başarıların ardından gelen siyasi başarılar Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin itibarını arttırmış ve İstanbul ile olan bağların koparılmasına imkân vermiştir. Artık İstanbul’un lütuf ve teveccühlerine ihtiyaç duymadan kendi ayakları üzerinde yürüyen yeni bir Türk devletinin doğuşu, gazetede kendinden emin ve geleceğe güvenle bakan yazıların yazılmasını sağlamıştır.

Vaktiyle İstanbul için Anadolu, lazım oldukça para gönderen tükenmez bir kasa, lazım oldukça erzak gönderen tükenmez bir ambar ve asker yetiştiren bir kışla idi.⁴⁷⁸ Hakimiyet-i Milliye’ye göre, Anadolu’da başlayan milliyetçi hareket, bütün âlemin “Hasta Adam” mahvoldu dediği dönemde, çeşitli ıstıraplar ve yoksulluklar içinde muhteşem bir titreyiş ile Aydın’ından Trabzon’una, Erzurum’undan Balıkesir’ine kadar tüm Türk milletini harekete geçirmişti. Bu yeni bir Ergenekon Destanı’ydı. Aradan geçen üç sene zarfında Kızıl Elma yani Türk’ün mefkûresi yeniden zuhur etmişti. Fakat Kızıl Elma’ya doğru uzanan başka eller vardı ve bu eller düşman ile işbirliğine koyulmuştu. Ali Kemal yazdığı makalelerinde, Anadolu’nun artık görevini

⁴⁷⁷ İstanbul’da Bir Taklib-i Hükümet Teşebbüsü, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1922, s. 1.

⁴⁷⁸ “Anadolu ve İstanbul”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1921, s. 1.

tamamladığını ve şimdi bütün işi İstanbul'a teslim etmesi gerektiğini bildiriyordu. İzzet Paşa Anadolu'da İtalyanlara verdiği imtiyazlar hakkında konuşmaya başlıyordu. Hoca Sabri gibi kişiler Anadolu'yu bir ordugâh olarak görüyordu. Bab-ı Âli her şeyden evvel üç senelik mücadeleyi görmezden geliyordu. Artık kendisine hükümet diyen Bab-ı Âli'nin arkasında bir millet yoktu. Yine kendisini devlet zanneden Bab-ı Âli'nin ne oturacak yeri, ne ordusu ne de hazinesi vardı. Artık zannedilenin aksine Türk, yanık elleri ile başkaları namına ateşten kestane çıkarmayacaktı. Türk kendi mukadderatına hâkim olmaya başlamıştı.⁴⁷⁹

Tevfik, İzzet ve Salih Paşaların teşkil ettiği kabine son zamanlarda garip ve acayip bir manzara içerisindeydi. Kabinede yer alanlar arasında bir fikir birliği olmamakla beraber, kabine memleketin geleceği hakkında sağlam bir kanaat taşımamaktaydı. Kabinedeki isimler ise kendilerini, memlekete hizmet ettikleri konusunda inandırmış halde idiler. Onların düşüncelerine göre eğer. Damat Ferit ve Hürriyet ve İtilaf mensubundan sonra kendileri iktidar mevkiine gelmemiş olsaydı memleket perişan olurdu. Fakat bu kabine İngilizlerin malum ve bilumum arzu ve iradelerine mutlak bir suretle itaat etmekteydi. Öyle ki, İtilaf Devletleri'ne verilen notaların müsveddeleri ve ana hatları İngilizlerin mütalaaları alındıktan sonra sarayda kararlaştırılmış ve tebliğ olunmuştu. Bu hükümetin hangi fikirle hareket ettiği konusunda bir izahat bulunmamaktaydı. İffetli bir devlet adamı olan Tevfik Paşa, hanedana hürmet ve bağlılığı ile tanınmış bir kişiydi ve ihtiyarlığından ötürü devlet işleri ile ilgilenmekten mahrum kalmıştı. Salih ve Ali Rıza Paşalar kabinede ikinci derecede etkili olan kişilerdi. Kısaca bugünkü Bab-ı Âli vatanperver görünmek istemekle birlikte, nüfuz ve iktidarın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde olmasını katıyen hazmedemiyorlardı. Anadolu'da milliyetçi hareketi başlatanların gözünde bu kişiler, tecrübesiz ve cahil kişilerdi. Saray zihniyeti hepsinin iliklerine işlemişti. Saray, Bab-ı Âli'nin mutlak hâkimiydi. Bundan başka bu paşalar İngiltere'ye karşı gayet tereddütsüz ve zavallı bir vaziyetteydiler. Bab-ı Âli sarayın, saray ise İngilizlerin elinde oyuncak olmuştu.⁴⁸⁰

Saray birkaç asırdan beri cehalet ve sefahati yüzünden milleti büyük felaketler içerisine sürüklemişti. Bu felaketler nihayetinde çöken bir devletin gerçek sahibi olan Türk milleti, mücadelesinin sonunda, Teşkilat-ı Esasiye kanununu çıkartarak millet

⁴⁷⁹ “Onlar Kimdir?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

⁴⁸⁰ Bugünkü İstanbul Muhabirimizin Müşehadatu, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1922, s. 2.

egemenliğini ilan etmişti. Kanunun birinci maddesi ile hâkimiyeti padişahıtan alıp bizzat millete, ikinci maddesi ile yasa koyma yetkisini milletin kudretine vermişti. Yedinci maddesi ile de savaş ilanı ve barış akdi gibi bütün hukuk yetkilerini milletin nezdinde toplamıştı. İstanbul'da bulunan heyet ise mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayri ecnebi bir kuvvete, milli güce sahip değildi. İstanbul yok olmuş bir gölge halindeydi.⁴⁸¹ Gazi Paşa Hazretlerinin son beyanatında söylediği gibi Türk ba'sü ba'del mevt⁴⁸² mucizesine yalnız kendi mukadderatına bizzat hâkim olması ve bu mukadderatını kendi iradesi ile idare etmesi sayesinde mazhar oldu. Bu sayede dehşet verici bir akıbetten kurtuldu. Anadolu, gelecekte Türk'ün maddi ve manevi inkişafını yalnız onun bereketi ile temin edebilecekti.⁴⁸³

3.3.2. Mudanya Mütarekesi ve İstanbul Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na Davet Edilmesi

1922 yılı yazı geldiğinde son diplomatik çabaların da netice vermeyeceği anlaşılınca Türkiye askeri hazırlıklarını artırarak, meselenin cephede çözülmesini kararlaştırdı. Türk ordusu, 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz harekâtını başlatarak, 30 Ağustos Başkumandanlık Muharebesi ile Yunan kuvvetlerini Anadolu bozkırında büyük bir bozguna uğrattı ve 31 Ağustos'ta İzmir'e doğru yürüyüşe geçti.⁴⁸⁴ Çok geçmeden 2 Eylül'de Yunanistan İngiltere'ye başvurarak Yunan ordusunun Anadolu'yu kolayca tahliye edebilmesi için mütareke isteğinde bulundu. Her ne kadar İngiliz Hükümeti, Yunanlılara fazla acele etmemelerini tavsiye ettiyse de, 9 Eylül'de Türk ordusunun İzmir'e girmesi ile bu beklentiler boşa çıktı.⁴⁸⁵ İstanbul'da Fransız Fevkalade Komiseri olarak bulunan General Pele 18 Eylül'de Mustafa Kemal ile görüşmek üzere İzmir'e gelmiştir. Görüşmenin sebebi ise Türk ordusunun tarafsızlığı kabul edilen Boğazlar mıntıkasına kadar ilerleyişinin devam ettirilmesini önlemektir.⁴⁸⁶ Fakat Mustafa Kemal Paşa, bu tarafsız bölge teklifini reddetmiş ve Trakya kurtarıncaya kadar askerin yürüyüşünün devam edeceğini bildirmişti.⁴⁸⁷ Bu gelişmelerden sonra İngiltere, sulhu

⁴⁸¹ Osmanlı İmparatorluğu Münkariz Olmuştur, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i Evvel 1922, s. 2.

⁴⁸² Türk ba'sü ba'del mevt: Ölümünden sonra diriliş.

⁴⁸³ "Gençlik ve Hakimiyet-i Milliye", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Teşrin-i Evvel 1922, s.1. (İsimsiz Makale)

⁴⁸⁴ Veysi Akın, "Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. XVI, s.219, (ss.219-229).

⁴⁸⁵ Budak, s. 268.

⁴⁸⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1957, s. 72.

⁴⁸⁷ Budak, s. 271.

sağlamak için başka çare kalmadığına kanaat getirdi ve Hariciye Nazırı Lord Curzon'u, Raymond Poincare ve İtalyan devlet adamı Kont Sforza ile görüşmek üzere 19 Eylül'de Paris'e gönderdi 20 Eylül'de üç devlet adamı masaya oturdu. Ve nihayetinde Ankara'ya verilecek notanın müzakeresine başlamışlardı.⁴⁸⁸ Yapılan müzakerelerde esasta Trakya'nın tahliyesini dikkate alacaklarını bildiren bir konferans toplanmasını kabul ettiklerine dair bir muhtıra hazırladılar. Türk tarafı, 23 Eylül 1922 tarihli muhtıraya 29 Eylül 1922 tarihli cevabi muhtırası ile cevap verdi. Buna göre, Türkler Edirne dahil bütün Doğu Trakya'nın tahliyesi ve Türk idaresine teslimini istiyordu. Ayrıca, 3 Ekim'de Mudanya'da konferansın toplanacağı ve murahhas olarak İsmet Bey'in görevlendirildiğini bildiriyordu.⁴⁸⁹

Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de başlamıştır. Fevzi Paşa ve İsmet Bey konferans için görevlendirilmiştir.⁴⁹⁰ 11 Ekim'de konularda anlaşmaya varılınca mütareke imza edilmiştir. Mütarekeye göre, taraflar arasında düşmanca davranışlara 15 Ekim'den itibaren son verilecek, Trakya'daki Yunan kuvvetleri 15 gün içerisinde Meriç Irmağı'nın sol kıyısına çekilecek, sağ kıyısı ise İtilaf askerlerine teslim edilecek, sivil yönetim otuz gün içerisinde Türklere teslim edilecek, sayısı 8.000'i aşmayan Türk jandarmasının Doğu Trakya'ya geçmesine izin verilecek, Yunanlılar Doğu Trakya'dan İtilaf askerleri eşliğinde çekilecek, taraflar Çanakkale ve İzmit yarımadasındaki ordularını takviye etmeyecek, Büyük Millet Meclisi yönetimi barış konferansı toplanıncaya kadar, müttefik ordularının üstlendiği bölgelere saygı gösterecekti.⁴⁹¹

İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletleri tarafından Mudanya Ateşkes Antlaşması'na çağrılmamıştı. Hakimiyet-i Milliye'ye göre, Avrupa, Ankara Hükümeti'ni Mudanya'ya davet ederken İstanbul'u davet etme lütfunda bile bulunmamıştı. Fakat Bab-ı Âli ile saray bu lütufu anlayamamışlardı. Hâlbuki Yunan ordularını denize döken, Sevr'i yırtan, İstanbul ve Trakya'nın teslim edilmesi için baskı yapan taraf belliydi. İstanbul ve saray bütün bu muazzam hadiselerin yaşanmasının sebebi idi. Bu hadiseler onların iradeleri ile ihdas olmuştu. O halde onlar hangi yüzle o konferansa iştirak etmek isteyeceklerdi? Ve etse bile konferansta ne diyebileceklerdi? Bab-ı Âli ve sarayın Mudanya Konferansı esnasında almış oldukları bu zelil vaziyet, bunların hakikati teslim

⁴⁸⁸ Cebesoy, *Ali Fuat Cebesoy'un...*, s. 74.

⁴⁸⁹ Akın, s. 219.

⁴⁹⁰ Mudanya Konferansı Bugün Başlıyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i evvel 1922, s. 2.

⁴⁹¹ Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm...*, ss. 237-238.

edeceklerine dair bir kanı oluşturmuştu. Zannolunuyordu ki bu adamlar, nihayet hata ve cinayetlerinin farkına vararak günahlarının affına çalışacaklardı. Zaten bunlara da düşen vazife, kendilerinde vicdan denilen şeyden az çok hisse olsaydı böyle bir vaziyet almak değil miydi?. Onların hislerine tercüman olan Ali Kemal “*Anadolu; İzmir’i, İstanbul’u ve Edirne’yi geri alsın ben değil kalemden hatta insanlığımdan bile istifa ederim*” dememiş miydi? Bu millete daha da ika-ı mazarrat etme ümidi hala sönmemişti. Çünkü İngiliz zırhlıları hâlâ İstanbul’da bulunuyordu. Şimdiye kadar bütün hıyanet ve cinayetlerini bunlara istinaden icra etmişlerdi.⁴⁹²

Bu arada Tefvik Paşa 17 Ekim’de, oğlu Ali Nuri Bey vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf gönderdi. Tefvik Paşa bu telgrafında kazanılan zaferin İstanbul ve Ankara arasında ihtilafı ve ikiliği ortadan kaldırdığını yazıyordu. Tefvik Paşa’ya göre, milli birlik ve beraberlik sağlanmıştı. Ancak İtilaf Devletleri ile antlaşma imzalanmamış olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birisinde toplanması kararlaştırılan sulh konferansına her iki tarafın davet edileceği biliniyordu. Bu nedenle önemli kararlar önce İstanbul ve Ankara hükümeti arasında tespit edilmeli ve konferansta milletin hukukunun savunulmasına çalışılmalıydı. Bu fikrinin Ankara hükümeti tarafından da onaylanacağını düşünen Tefvik Paşa telgrafında “*kendileri ile görüşüp anlaşmak üzere olaylara vakıf ve güvenilir bir kişinin gayet mahremane talimatı hamilen ve sürati mümkününe*” ile İstanbul’a gönderilmesini istiyordu.⁴⁹³

Hakimiyet-i Milliye devletlerin davet tekliflerine karşı Bab-ı Âli’ye düşen yegane vazifenin böyle bir daveti ret etmek olduğunu düşünmekteydi. Buna göre Bab-ı Âli Türkiye’nin yegâne bir hükümeti olduğunu ve o hükümetin de Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğunu tüm dünyaya göstermeliydi. Fakat Bab-ı Âli konferansa gitmek konusunda kararsızlık yaşamaktaydı ve General Harington da işte bu kararsızlıktan istifade zat-ı şahaneyi ziyaret ederek Lozan Konferansı’na Bab-ı Âli’yi davet ettirmek için mesai harcamaktaydı. Fakat Harington’un bu gayretleri boşunaydı. Çünkü Mudanya Konferansı’nda devletler, hükümet olarak Büyük Millet Meclisi’ni tanımışlardı. Ve önümüzdeki barış konferansı esaslarını o hükümete tekerrür etmişlerdi.

⁴⁹² “Hâlâ da Usanmadılar mı?”, *Hakimiyet-i Milli*, 31 Teşrin-i evvel 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

⁴⁹³ Çetin, s. 533.

Vaziyet bu kadar açık iken, İtilaf Devletleri'nin dolambaçlı yollara müracaat ederek kendileri için entrika ve hile zeminleri hazırlamaya çalışmaları oldukça anlamsızdı.⁴⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'ya verilmek üzere İstanbul'da bulunan Hamit Bey'e çektiği telgrafta "*Tevfik Paşa ve arkadaşlarının devletin siyasetini bulandırmaktan vazgeçmemelerinin ne büyük bir sorumluluk doğuracağına aşikâr bulunduğunu*" bildirmiştir. Fakat bu telgraf Tevfik Paşa'nın eline ulaşmamıştır.⁴⁹⁵ 29 Ekim 1922'de Tevfik Paşa yolladığı diğer bir telgrafında kazanılan başarının elde edilmesinde hizmet ettiklerinden bahsetmiştir.⁴⁹⁶

Hakimiyet-i Milliye' ye göre; Türk milleti bu kadar parlak bir neticeye vararak haklarının resmen tasdikini görmeğe davet olduğu bir zamanda, böyle bir zafer tesis edilirken, milli saltanatı çekemeyen, kıskanan ve bütün bunlara mani olmak maksad-ı hainesi ile hareket edenler Türk düşmanları ile hemahenk olarak hareket etmek küstahlığını göstermişler ve konferansa giderken güya bazı hakları ve sözleri varmış gibi ancak ve ancak vicdan-ı milliyenin, azm-i milletin, zafer-i milliyenin kapısını açtığı bu konferansa beraberce gitmeye teşebbüs etmişlerdi. Yani hakimiyet ve saltanat-ı milliyeyi elinde tutan ve kimseye bir zerresinin ihlaline müsaade etmemeğe karar vermiş olan Türk milletinin başına saray ve Bab-ı Âli yeniden musallat olmuştu. 30 Ekim 1922 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci oturumunda konu ile ilgili yaşanan gelişmelere istinaden İsmet Bey konuşmacı olarak söz almış ve Bab-ı Âli'nin konferansa davet edildiğini lakin temsil hakkının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğunu dile getirmiştir. Meclisin bu oturumunda Tevfik Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki telgraflardan bahsedilmiş ve şu kararlar alınmıştır:

1. Büyük Millet Meclisi Bab-ı Âli'nin telgrafına cevap vermeyecektir.
2. Büyük Millet Meclisi, Kanun-i Esasîyemize mugayir hareket eden İstanbul'daki beyefendileri tecziye edecektir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ "Hâlâ da Usanmadılar mı?", *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i evvel 1922, s.1. (İsimsiz Makale)

⁴⁹⁵ Hamit Bey, bu telgrafın Tevfik Paşa'ya bildirilmesi konusunda kararsızlığa düşmüş, bunu kendisine gönderilen talimat sanmıştır.

⁴⁹⁶ Atatürk, s. 466.

⁴⁹⁷ "Bab-ı Âli Konferansa Gelmek İstiyor Fakat Millet Onu Lağv Ediyor", *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i evvel 1922, s. 1.

Hakimiyet-i Milliye, 31 Ekim 1922 tarihli sayısında yayınladığı “*Osmanlı İmparatorluğu Münkariz Olmuştur*” adlı yazıda Rıza Nur ve altmış sekiz arkadaşının 30 Ekim’de meclise vermiş olduğu takrirden bahsetmiştir. İki ret ve iki çekimser oya karşın 132 oyla kabul edilen takrir, tekrar görüşülmek üzere Çarşamba gününe ertelenmiştir. Takrirden genel olarak şu esaslar yer almıştır:

“Millet eski (otokrat) hükümet-i şahsiye ve saray halkı ve etrafının sefahati esası üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk kitlesinin ve köylünün hukukunu himaye-i saadetini teklif eden bir halk hükümeti idaresi tesis ve vaz etmiştir. Hal böyle iken İstanbul’da düşmanlar ile teşrik-i mesai etmiş olanların hukuk-u hilafet ve saltanat ve hukuk-u hanedandan bahsedebilmelerini görmekle müstagrık-ı hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşa’nın telgrafları kadar garip ve acayip hilaf-ı ma vaka bir vesika tarihte nadir görülmüştür. Büyük Millet Meclisi’nin buna cevap vermesini, binaenaleyh bervech-i ati kararın ittihazını talep ederiz

1. *Osmanlı İmparatorluğu otokrasi siyaseti ile beraber münkariz olmuştur.*
2. *Türkiye Devleti namı ile genci dinç, milli halk hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşkil etmiştir.*
3. *Yeni Türkiye Hükümeti münkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hudud-u milli dâhilinde yegâne varisidir.*
4. *Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuk-ı hükümrani milletin nefsine verildiğinden İstanbul’daki padişahlık yok olmuştur.*
5. *İstanbul’da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisi’ne aittir. Binaenaleyh oraların umur-u idaresi de Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurlarına tevdi edilmelidir.*
6. *Türkiye Hükümeti hak-ı meşru olan makam-ı hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracaktır.*⁴⁹⁸

Verilen takrirden de anlaşılacağı üzere, İstanbul teslim alınmasından evvel, orada bulunan ve meşruiyetini yitirmiş gayri resmi idarenin son bulması gerekiyordu. Konu ile

⁴⁹⁸ Osmanlı İmparatorluğu Münkariz Olmuştur, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i Evvel 1922, s. 2.

ilgili çalışmaların yürütülmesi, İstanbul'un teslim alınma işlemi ile eş zamanlı olarak hız kazanmıştır.

3.3.3. İstanbul Hükümeti'nin İlgâ Edilmesi

Mustafa Kemal Paşa, Mudanya Ateşkes Antlaşması gereğince Trakya'nın teslim alınması için, 9 Ekim 1922'de Refet Paşa'nın görevlendirilmesini uygun buldu. Konu 11 Ekim'de Bakanlar Kurulu tarafından onaylandı.⁴⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına Trakya'yı teslim almak üzere görevlendirilen Refet Paşa, 19 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'daki işlerin tanzim edilmesi zaman alınca Trakya'ya gidişi geciken Refet Paşa, bir süre İstanbul'da kalarak hem İstanbul işlerini yönetmiş hem de generaller nezdinde Trakya işlerini takip ve bölgenin devir teslim işlerini organize etmişti.⁵⁰⁰ Refet Paşa İstanbul'da İtilaf Devletleri'nin işgal orduları generalleri ile ilk toplantısını İstanbul'a vardığı gün yaptı. Toplantıda Trakya'nın tahliye işlemi esnasında Yunanlıların yaptıkları zararları en aza indirmek ve azınlık hakları gibi konular görüşüldü.⁵⁰¹

Bu arada Sinop milletvekili Doktor Rıza Nur ve arkadaşlarının imzasıyla verilen tavrı görüşmek için⁵⁰² 1 Kasım 1922'de tekrar toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Osmanlı saltanatının kaldırılması mevzusu uzun uzadıya tartışıldı. Mustafa Kemal Paşa konu ile ilgili Türk ve İslam tarihinden örnekler vererek görüşlerini izah etti. Mecliste muhalif sesler yankılandı, fakat nihayetinde Meclis 1 Kasım 1922'de Osmanlı saltanatına son vermiştir.⁵⁰³ İstanbul hükümetinin ebediyen tarihe gömüldüğü haberi Hakimiyyet-i Milliye'de büyük bir coşku ile karşılandı.⁵⁰⁴

Hakimiyyet-i Milliye, saltanatın kaldırılması esnasında meclisteki muhalif gruplara istinaden yazdığı yazısında saray ve Bab-ı Âli'yi sorgulamıştır. Yazıya göre, o gün mecliste iki ruh var idi. Birisi saraya ve Bab-ı Âli'ye sığınan ruh, ikincisi ise Anadolu

⁴⁹⁹ Mehmet **Özdemir**, "Kurtuluş Savaşı'nda Bir Diplomasi Zaferi: İstanbul'un Teslim Alınması", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C: XVI, s. 231, (ss. 230-240).

⁵⁰⁰ Erdal **Aydoğan**, "Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlüğünde Refet Paşa'nın İstanbul'a Gidişi", Karşılanması ve İstanbul'daki İlk Günleri, *Atatürk Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, s. 256.

⁵⁰¹ Özdemir, s. 232.

⁵⁰² Aydoğan, s. 258.

⁵⁰³ Atatürk, s. 467.

⁵⁰⁴ "Dün Meclisimiz İnfak-ı Tam ile Kararını Verdi; Türkiye Halkı İstanbul'daki Şekli Hükümeti Ebediyen Tarihe Müntekil Addetmiştir", *Hakimiyyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1922, s.1.

ruhu idi. Anadolu ile Bab-ı Âli ve saray arasında tarihin hiçbir devrinde uyuşma olmamıştı. İki âlem birbirine daima yabancı ve bigâne kalmıştı. Birbirlerini hiçbir zaman anlayamamıştı ve aralarında daima üstü kapalı bir mücadele devam etmişti. Türk seciyesi ve tabiiyeti itibarıyla yıkıcı değil yapıcı, dağıtıcı değil kurucu olduğundan ve esasen devletin bunu ve nizami olarak devletçilik hissi ve devletin muhafazası endişesi ile senelerce saraya bağlı kalmıştı. Fakat Anadolu'nun ne olduğunu köleler ve esirlerden mürekkep muhitin kurutmuş olduğu hayalleri bile tasvir edemez olmuştu. Bab-ı Âli'ye gelince, orası her şeydi lakin Türk değildi. Şimdi ise orası beynelmilel bir pazarlık ma'seri olmuştu. Senelerden beri milletin ve devletin başındakiler Türk'e ve Anadolu'ya tamamen yabancı insanlardı. Türk'ü "*Türk etrak bi idrak*"⁵⁰⁵ gibi bin türlü tahkir tabirleri ile anmışlardı. İşte saray ve Bab-ı Âli bundan ibaretti.⁵⁰⁶

Yıkılıp giden bir hükümetin yargılandığı, "Tarihi Bir Celse" adlı makalenin ikincisi 3 Kasım 1922 tarihinde yayınlandı. Buna göre, Anadolu ve Türk'ün mukadderatını tayin eden ve ebedi bir esarete mahkûm eden Sevr Esaret namesi milletleri faalen Türk'e karşı isyan ederek ayırmış olan iki Arnavut ve bir Arap tarafından saray ve Bab-ı Âli'nin murahhasları olarak imza edilmişti. Saray ve Bab-ı Âli asırlardan beri Türk'ün sabır ve tahammülünü taşırmaktaydı. O kadar ki, Türk'ün en esaslı ruhi endişesini teşkil eden, devlet mülahasasına bile bu kere yer kalmıyordu. Çünkü devlet bizzat düşmanlara teslim ediliyordu. Onunla beraber Türk de esir ediliyordu. Ve hem de hatıra gelmeyecek olan Ermeni ve Rum'un esiri ediliyordu. Lakin Türk'ün ayranı taşmıştı. Damat Ferit'leri, Hoca Sabri'leri, İzzet Paşa'ları unutmamıştı. Anadolu'da başlayan fırtına artık durdurulamaz hale gelmişti ve artık önüne kattığı bu kişiler ile beraber onların yegane istinatgâhı olan İngiliz ve Yunan kuvvetlerini mahvedecekti.⁵⁰⁷

Büyük Millet Meclisi'nin saltanatı kaldırması, İstanbul kabinesinde fena bir tesir bırakmıştır. Kabine, devamlı müzakere etme gereği duymuş,⁵⁰⁸ İstanbul'da nazırlar istifaya başlamıştı. Maliye Nazırı Sait yapılacak bir şeyin kalmadığını iddia ederek istifaya etmiş, Tevfik Paşa'nın Ankara'ya telgraf çekmesine karşı çıkan Ali Rıza Paşa'nın da istifası daha önce engellenmişti. Tevfik Paşa'nın başkanlığında İzzet, Salih ve Ali Rıza Paşalarla, şeyhülislam Nuri Efendi'den oluşan Encümen-i Vükela toplanmıştı. İzzet

⁵⁰⁵ Türk etrak bi idrak: İdraksiz manasında.

⁵⁰⁶ "Tarihi Bir Celse", *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Teşrin-i Sani 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

⁵⁰⁷ "Tarihi Bir Celse 2", *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i sani 1922, s. 1. (İsimsiz Makale)

⁵⁰⁸ Aydoğan, s. 258.

Paşa Meclis-i Vükela odasına girerken etrafını saran gazetecilere yaptığı açıklamada “*galiba bu son toplantımız olacak*” diyerek İstanbul hükümetinin sonunun geldiğinin işaretini veriyordu. Gazetecinin “*Tevfik Paşa kabinesinin mi? Osmanlı nazırlar heyetinin mi?*” şeklindeki sorusunu ise cevapsız bırakmıştır. Gece saat sekize kadar yapılan görüşmeler sonucunda kabinenin istifa etmesine karar verilmiştir. 4 Ekim günü öğleden sonra istifa duyurulmuştur.⁵⁰⁹

Büyük Millet Meclisi’nin vermiş olduğu karar, İstanbul’da mühim bir tesir bırakmıştı. Resmi daireler Bab-ı Âli kabinesinin istifasını beklemeksizin, İstanbul hükümeti ile bağlantılarını kesmiş ve Büyük Millet Meclisi’nden talimat beklediklerini bildirmişlerdir. İstanbul’u teslim almak için görevlendirilen Refet Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’ya 4.11.1922 tarihinde bir telgraf yollamıştır.⁵¹⁰

1. İstanbul kabinesi bugün saat dörtte istifa etmiştir.
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi adına irade-i umur için benden talep eden İstanbul Belediye, Meclis İdare Heyeti ile Jandarma Merkez Kumandanlıklarına, Polis Müdüriyetine, İstinaf-ı Müddeleri Umumiyeğine, icra-i memurluğuna ve cinayet mahkemelerine 4.11.1922 zevalinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi namına bu bapta hükümet namına hiçbir talimat almamış olduğumu mamafih Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bir azası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İstanbul’a en yakın bir mıntıkaya memur fevkalade mümessili sıfatıyla tamamen şahsi olarak böyle bir tebligatta bulunmaya mecburiyet hissettiğimi binaenaleyh bugün zevalden itibaren esasen hükümetçe tanınmış bulunan İstanbul hükümeti asıl idaresi yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresini icra-i hükümete başlamış bulunduğunu bugün 4.11.1922 saat dörtte generaller içtimasında kendilerine resmen beyan eyledim.
3. Generaller müttefikin izhar-ı memnuniyet ettikleri gibi İngiliz Generali Harington bu tarz hareketimizden dolayı memnuniyetini izhar ile beyan-ı tebrik eyledi. Fransız Generali mahiyet-i siyasiyesi dolayısıyla komiserlere ve hükümete arzı malumat etmek kaydıyla beyan-ı memnuniyet eyledi. İstanbul

⁵⁰⁹ Çetin, ss. 550-551.

⁵¹⁰ Son Dakika Mesut Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i Sani, 1922, s. 1.

tarz-ı idaresi teferruatı hakkında suale cevaben ancak Ankara'dan alınacak talimattan sonra görüşebileceği ve bu hususta da Mudanya Mütarekenamesi'ne istinaden tamamen anlaşabileceğimizi ilave eyledim.

4. İstanbul halkı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti idaresine bilfiil intikalinden dolayı sürurlar içindedir. Bu tarihi gece için fener alayları tertip ediliyor.
5. Padişahın yarın istifa edeceği söyleniyor.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul'da kendi idaresinin tesisi için lazım gelen kararları almış ve Refet Paşa'ya tebliğ etmiştir. Buna göre 6 Kasım'da Dâhiliye Vekaleti İstanbul Valiliği Şehremanetine Ziya Bey, Polis Müdüriyetine de Sabık Miralay Esad Bey,⁵¹¹ İstanbul komutanı olarak Selahattin Adil Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi İstanbul temsilcisi olarak da Adnan Bey atanmıştır. Böylece İstanbul'un idaresi Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresine alınmıştı.⁵¹²

Dâhiliye Vekaleti'nin İstanbul'a yolladığı tamimde;

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce şimdiye kadar kabul olunan kavanin ile hükümet-i milliyece sadır olan muharrerat-ı umumiye derdest-i irsaldir.
2. İstanbul vilayetinin –Üsküdar, Çatalca, Beyoğlu sancakları dahil olmak üzere- memurin kadrosunun,
3. Devair derunundeki eşya vesaire polis ve jandarmanın iştirakiyle ve devaire müsteşarının bulunmadığı takdirde en büyük müdürlerden birinin nezaret ve mesuliyeti tahtında olmak üzere taht-ı muhafazaya alınarak ve eşya-ı sebt defter ettirilerek defterin suret-i mısdakının,
4. İdare-i hususiye bütçesiyle memurin kadrosunun,

⁵¹¹ “İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Resmen Teşkil Edildi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Teşrin-i Sani 1922, s.1.

⁵¹² Mücahit **Özçelik**, “Türk Kaynaklarında İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce Tahliye Edilmesi”, *Belleten*, C. LXXVI, S.276, ss. 648-649.

5. Cephane ve tevkifhanenin mevcutları birer kalem bildirilmekle beraber bunların ceraime göre tasnif ve terkip edilmiş cetvelinin gönderilmesi gibi istekler yer almaktaydı.⁵¹³

Ayrıca İstanbul'daki bütün okulların muhafaza edilerek, Maarif'e bağlı olanların bu vekalet tarafından, diğerlerinin de bağlı buldukları vekaletler tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre darulmuallimin, mühendis mektebi, kondüktör mektebi, sanayi-i nefise mektebi gibi müesseseler yerinde bırakılmıştır. Adliye Nezareti ortadan kaldırılmış, Adliye Vekaleti'ne İstanbul vilayeti muhakkimi yeni kadrolar oluşturuluncaya kadar Millet Meclisi Hükümeti namına işleri yürütmesi kararlaştırılmıştır. Maarif ve Nafia Nezareti de ortadan kaldırılmıştır. Rüşumat Müdür Umumiyesi'nde İstanbul başmüdürü yerinde bırakılmış ve müdür-ü umumiyenin diğer şubeleri lağvedilmiş ve vezne de mevcut paranın İstanbul vilayeti muhasebeciliğine yatırılarak bundan sonra gümrük rüşumunun doğrudan doğruya merkeze gönderilmesi hususu tebliğ edilmiştir. Bahriye Nezareti de ortadan kaldırılarak, İstanbul'da bir Bahriye Kumandanlığı ve bir merkez liman riyaseti tesis edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵¹⁴

İstanbul'da Büyük Millet Meclisi idaresinin tesisi ile birlikte halk büyük bir coşkuya kapılmış, kurbanlar kesilmiş, yürüyüşler düzenlenmiştir. İstanbul anavatana kavuşmuş ve başındaki gayri resmi idarenin devrilip gitmesini görmüş ve tasviri mümkün olmayan bir sevince kapılmıştır.⁵¹⁵

⁵¹³ İstanbul'da Bütün Nezaretler İlgâ Edildi, *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Teşrin-i Sani 1922, s. 1.

⁵¹⁴ İstanbul'da Bütün Nezaretler İlgâ Edildi, *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Teşrin-i Sani 1922, s. 1.

⁵¹⁵ İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Resmen Teşkil Edildi, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Teşrin-i Sani 1922, s. 1.

SONUÇ

Türkler için mukaddes olan devlet mefhumu; ebed müddet yaşaması gereken bir öge, bekası için her şeyin uğrunda feda edilebileceği bir kurum, eski geleneklerde kağından bile önce gelen bir kavramdır. Devlet sadece bir isim adı altında var olan bir öge olmaktan ziyade bir milletin kaderi, dünü, bugünü velhasıl gelecekteki bağımsızlığıdır. Yine Türkler için devlet, bağımsızlıklarını idame ettirmek için var olması gereken yegâne temel unsurdur. İktidar yolu ile devletin başına geçecek olan zevatın kendi şahsıyla bütünleşmesi gereken temel gaye, bu mefhumun bağımsız bir şekilde yaşamasına olan inancıdır.

Türklerin Anadolu'da kurdukları en görkemli devlet olan Osmanlı Devleti'nin yıkılış süreci içerisinde iktidarı elinde bulunduranlar ve onların avaneleri tarihin zorlu bir imtihanı ile karşı karşıya kalmışlardır. İzlemiş oldukları siyasetler, almış oldukları kararlar onlara, tarihi kişilikleri ile eş güdümlü olarak bütünleşecek olan tarihin bir hükmünü de beraberinde getirecektir. Tarihin seyri içerisinde ancak, kendilerinden beklenen vazife, vizyon ve fırsatı layıkı ile yerine getirenler, kendi menkıbelerine şan ve şeref katarlar. Hainlik yaftasının kıldan ince bir çizgi üzerinde gidip geldiği bir dönemde, milletin yönetimini elinde bulundurduğunu iddia edenlerin kimileri, milletin sinesinde vatan haini olarak ilelebet anılacak, kimileri de yapmış olduğu devlet vazifelerini nihai olarak taçlandıracaktı.

Mütareke sonrası kurulan son Osmanlı hükümetlerinin birçoğu eli kolu bağlı bir biçimde, mütareke maddelerini layıkı ile yerine getirip olası işgal ve baskılardan ülkeyi muhafaza etme gayesi politikası izlemişlerdir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi başlatıp, milli iradeyi arkasına alması ile başlayan Anadolu-İstanbul ayrımı Damat Ferit hükümeti döneminde belirgin bir biçimde kendini göstermiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara Hükümeti'nin bir yayın organı olarak çalışan Hakimiyet-i Milliye gazetesi, ülkenin bölünme ve parçalanmanın eşiğine geldiği günlerde Türk milliyetçilerinin sesi olarak, İstanbul'un izlediği politikaları Türk milletine duyurmuştur. Ali Rıza Paşa hükümeti döneminde meclisin İngiliz baskılarına maruz kalması ve Türk komutanlarının İngilizlerin emir ve istekleri ile görevden alınmaları kamuoyuna duyurulmuş, Salih Paşa hükümeti döneminde ise İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması batılı devletler tarafından, bir milletin yaşama hakkının elinden alınması ve demokrasi ve hürriyete vurulan bir darbe olarak yorumlanmıştır.

Damat Ferit'in iktidara gelmesi ile Hakimiyet-i Milliye gazetesi olabildiğince sert bir üslup kullanarak, eleştiri oklarını adeta bu hükümete saplamıştır. Damat Ferit döneminde Milli Mücadele aleyhinde yapılan uygulamalar, müttefik güçler ile savaşan Türk milliyetçilerini içerideki düşmanlarına karşı da savaşmaya mecbur bırakmıştır. Bu ise milliyetçi hareketin, başarıya ulaşmasında bir zaman kaybı yaşanmasına sebep olmuştur. Damat Ferit'in, iktidarını sağlamlaştırma adına millete yapmış olduğu faaliyetler belki de Türk tarihi içerisinde eşi benzeri görülmemiş zulmün örneği olmuştur.

Damat Ferit'in İngilizlerin elinde oyuncak olduğu yorumu gazetede hemen her yazıda dillendirilmiş, yapmış olduğu hainlikler kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Damat Ferit Milli Mücadele'nin önünde bir engel olarak Anzavur planını devreye koymuş ve istiklali için mücadele veren Türk birliklerinin üstüne musallat etmiştir. Ancak bu plan başarısız kalmış ve Milli Mücadele'yi engellemek için yeni planlar devreye konulmuştur. Bu aşamada fetvalar çıkarılarak Milli Mücadele ruhunu incitmeye yönelik bir teşebbüs, Ankara'nın karşı fetvaları ile engellenmiştir. Yaptığı zulümleri yeterli bulmayan Ferit ve kabinesi İstanbul'da milliyetçi avına başlamış ve Milli Mücadele'ye destek verenlerin isimlerinin yer aldığı listeler elden ele gezer bir hal almıştır. Gazeteye göre "*İstanbul'da kardeş kanı içmek isteyen*" bu kabine, kurduğu Divan-ı Harpler vasıtası ile Türk milliyetçilerini sindirmeyi amaçlamıştır. Anadolu'ya yapılan ilaç yardımlarını durdurmaya yönelik Damat Ferit ve kabinesinin aldığı önlemler, kabinenin ne derece insanlık mefhumundan yoksun olduğuna bir delil olarak gösterilmiştir. İstanbul'dan Anadolu'ya gidenlerin üstünde ilaç araması yapılması ve

Hilâl-i Ahmer'e bu konuda direktiflerin verilmesi gazetede utanç verici bir hadise olarak yorumlanmıştır.

Türk'ün istiklal ve hürriyetini yok sayan Sevr'in müttefik devletlerce Osmanlı'ya dayatılması ve imza ettirmek istenmesi, hiç şüphesiz ki Türk kamuoyunda büyük bir infial yaratmıştır. Antlaşmanın imzalanıp imzalanmayacağı konusu zihinlerde soru işareti oluştururken, böylesi bir antlaşmanın imza edilmesi, Türk vicdanının kabul edemeyeceği bir durumdu. Zira istiklali uğrunda mücadele veren bir millet, bu antlaşmayı imzalayacak bir el, bir kalem tasavvur edemiyordu. İşte bu antlaşmanın imzalanması ile Ferit ve kabinesi üzerlerine yapışacak olan hainlik yaftasını sırtlamış oluyordu. Gazetede Damat Ferit ve kabinesine yönetilen sıfat ve ithamların derecesi Sevr'in imzası ile son raddeye ulaşır hale gelmiştir. Çünkü Türk tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir hıyanet tecelli etmekteydi. Ve bu tecelli tarihini şan ile şeref ile yazmış bir ecdadın ruhunu incitmekteydi. Böylesi bir hükümet artık milletin temsilcisi olamazdı.

Sevr Antlaşması ile istediklerini almış olan müttefik devletlerine göre, Anadolu'da baş gösteren milliyetçi hareket tehlikeli bir hal almıştı. İmza edilen bu antlaşmayı tatbik etmek için bu hareketin dizginlenmesi gerekmektedir. Bu ise, Damat Ferit ve kabinesinin yapacağı bir görev değildi. Çünkü Ankara'da bağımsızlık hedefine kilitlenmiş bir hareket, Damat Ferit ile aynı masaya oturamazdı. Bu yüzden daha ılımlı bir devlet adamı olarak Tefik Paşa'ya yeni hükümeti kurma görevi verilmiştir.

Tefik Paşa hükümetinin iktidar mevkiine gelmesi ile birlikte, Ankara ile İstanbul arasında yeniden temaslar kurulmaya başlanmıştır. Tefik Paşa hükümet programını, ağırlıklı olarak Ankara ile yapılacak olan uzlaşma girişimleri eksenine oturtmuştur. Londra Konferansı'nın toplanılmak istenmesi bu dönemde yaşanan en önemli siyasi gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılı devletlerin Sevr Antlaşması üzerinde değişiklik yaptırmak istemeleri üzerine, İstanbul ve Ankara temsilcileri ile aynı masaya oturmak istemeleri, Ankara'nın siyasi başarı olarak yorumlanmıştır. Müttefik devletlerin, Ankara'yı İstanbul aracılığı ile Londra Konferansı'na davet etmesi ve bu olayın Ankara tarafından hoş karşılanmaması ile oluşan krizin İtalya'nın arabuluculuğu ile çözüme kavuşmasının ardından Ankara heyeti konferansa iştirak etmiştir. Konferans öncesi, Mustafa Kemal'in de Tefik Paşa'ya "tarihi bir fırsat" diye telkin ettiği, üslup

nihayet tecrübeli Türk Paşa'sının ağzından, batılı devletlere ilan edilmiştir. Sözü milleti temsil eden vekillere bırakan Tefik Paşa, gerek kendi namına, gerekse bir millet adına bu tarihi fırsatı değerlendirerek, milli birliğe zeval vermektan imtina etmiştir.

Londra Konferansı'nda Tefik Paşa'nın sergilediği milli tavır, kabinesine yapılacak baskılara sebebiyet vermiştir. Konferansın ardından İstanbul'da hükümetin düşeceği yönündeki söylentiler gün geçtikçe devam eder bir hal almıştır. Damat Şerif, Cemil Molla ve Mustafa Sabri yeni bir kabine kurmaya teşebbüs etmiş ve bu yönde tertiplerde bulunmuşlardır. Konferansta, sözü milletin temsilcilerine bırakmak ile vicdanının sesini dinleyen Tefik Paşa ve kabinesini düşürmek adına yapılan bu tertipler 1922 yılının ilk yarısına kadar devam etmiştir.

Tefik Paşa hükümeti izlediği siyaseti Ankara ile eşgüdümlü hale getirme adına kabinede bazı değişikliklere gitmiştir. Buna göre Hariciye Nezareti'ne Ahmet İzzet Paşa'yı, Dâhiliye ve Nafia Nezareti'ne Ali Rıza Paşa'yı, Bahriye Nezareti'ne ise Salih Paşa'yı getirmiştir. Bu kişiler Anadolu'ya yakınlığı ile bilinen Paşa'lar idi. 28 Haziran 1921'de padişah riyaseti altında eski ve yeni nazırlar ile ayan ve alemden oluşan Saltanat Şura'sında izlenilen iç ve dış siyaset hakkında uzun uzadıya müzakerelerde bulunulmuş ve Damat Ferit siyaseti reddedilerek, Ankara ile İstanbul uzlaşısı kabul görmüştür.

Türk istiklal mücadelesinin askeri zaferlerinin nihayetinde yürütölen diplomatik girişimler, Ankara ve İstanbul hükümetlerini karşı karşıya getirmiştir. Nitekim Paris Konferansı öncesi Ankara Hükümeti'nin Yusuf Kemal Bey ile başlattığı diplomatik atak karşısında, İstanbul Hükümeti'nin İzzet Paşa'yı devre sokması ile siyasi bir gerginliğin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Hakimiyet-i Milliye gazetesi kabinenin böyle bir hakkının olmadığını dile getirmiş ve ayrı ayrı yollardan iki devlet adamının Türk haklarını Avrupa'ya karşı savunmak istemesini milli birliğe karşı bir darbe olarak vurgulamıştır. Tefik Paşa'nın milli birliğin tesisi ve Türk isteklerinin haklılığı konusunda Türk ve dünya basınına verdiği beyanlar ile İzzet Paşa'nın, Yusuf Kemal Bey'in hemen ardından Avrupa'ya gönderilmesi arasında bir tezatlık oluşmuştur. Bu tezatlık kabinenin milli birliğe, bugüne kadar yapmış olduğu hizmetler ile de çelişmekteydi. Zira Ankara'nın kabineden, Tefik Paşa'nın Londra'daki dik duruşunu devam ettirmesi yönünde beklentileri vardı. Ayrıca Ankara Hükümeti Mebusan

Meclisi'nin dağıtılmasından beri artık İstanbul Hükümeti'ni ne bir hükümet olarak ne de Türk milletinin bir temsilcisi olarak görüyordu. Çünkü tüm müesseseleri ile devlet olma yolunda emin adımlarla yürüyen ve Sevr'i başından beri tanımayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk haklarının yegane savunucusu konumundaydı.

Müttefik Devletler, Yunanistan'ın Anadolu'da daha fazla tutunamayacağını görmüş ve bununla birlikte Türkler ile yapılacak antlaşma için Ankara ve İstanbul hükümetlerine barış şartlarını tebliğ etmişlerdir. İstanbul Hükümeti'nin verilen bu tebliği değerlendirmeye alıp, buna cevap vermesi kamuoyunda hayret ile karşılanmıştır. Gerçekten de, Türk istiklal mücadelesi son üç yıl boyunca büyük sıkıntılar içerisinde Ankara merkezli yürütülmekteydi ve Sevr'i onaylayan eller nasıl olur da bu tebliğe cevap yazma hakkını kendilerinde bulabilirdi? Milletın kaderi hakkında kendilerini yetkin gören İstanbul'a göre Ankara bir ordugâh idi. Milli Mücadele karşıtı Ali Kemal, Türk başarısının son virajlarını aldığı bu dönemde zehirli mürekkebi ile etrafa kötülükler aşılamaya devam etmekteydi. Ali Kemal, artık görevini tamamlayan Ankara'nın işi İstanbul Hükümeti'ne devretmesini isteyecek kadar haddini hududunu aşma cüreti göstermiştir. İstanbul'da böylesi bir gürhun dillendirdiklerine karşın, kendilerini Damat Ferit kabinesinin icraatlarına göre kıyaslayan, İstanbul kabinesi siyasi varlığını sürdürme çabalarına devam etmekteydi.

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, İstanbul Hükümeti artık Türk milletinin ülküleri ile bağdaşmayan bir zihniyetin mümessili idi. Asırlardan beri Türk'e yabancılaşan İstanbul, başı sıkıştığında Anadolu'yu yardıma çağırırdı. Yemen'de, Hicaz'da, Kafkasya'da Anadolu'nun yiğit evladı ruhunu teslim etmişti. Anadolu bu kez kendi esaret zincirini kıracağı gibi, İstanbul'u da esareten kurtaracaktı. Kendi kaderini ele geçiren Türk milleti artık geleceğe doğru emin adımlarla yürümeye kararlıydı.

Mudanya Mütarekesi'ne müttefik devletlerce davet edilmeyen Osmanlı Devleti artık bir gölge şeklini alan varlığının sonlarına yaklaşmıştı. Yapılacak olan barış konferansına davet edilen İstanbul Hükümeti'nin son bir hamle ile konferansa gitme niyeti, Tevfik Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bir telgraf mecliste tartışmalara yol açmıştır ve nihayet 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ile İstanbul Hükümeti'nin varlığına son verilmiştir. İstanbul'daki devlet daireleri İstanbul Hükümeti'nin istifasını beklemeden kendi iradeleri ile Ankara Hükümeti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdir.

İstanbul'u teslim alması için görevlendirilen Refet Paşa'nın 19 Ekim 1922'de İstanbul'a gelmesi ile beraber İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisi adına idare edilmeye başlanmıştır.

İNDEKS

A

A. Toynbee, 12
 Adliye Nazırı Bosnalı Ali Rüştü Bey, 49
 Adliye Nezareti, 29, 98, 126
 Ahmet Anzavur, 50
 Ahmet İzzet Paşa, 91
 Albay Sarıyanis, 89
 Ali Fuat Paşa, 98
 Ali Fuat Türkgeldi, 5, 21, 28, 38, 39
 Ali Kemal, 9, 18, 19, 60, 67, 112, 113, 115, 119, 131
 Ali Rıza Paşa, iv, 5, 8, 18, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 38, 64, 95, 123, 128, 130, 147, 148
 Amasya, 16, 17, 26, 27, 29, 38, 42, 148
 Amiral Calthorpe, 5, 12
 Amiral Webb, 48
 Anadolu, iv, v, 1, 4, 5, 9, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 25, 42, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 80, 84, 85, 86, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 122, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 136, 138, 144, 145, 146, 148
 Ankara, iv, v, vi, x, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 16, 19, 23, 24, 30, 32, 36, 39, 45, 49, 55, 57, 58, 62, 67, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 89, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 117, 118, 119, 122, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 139, 143, 144, 145, 146, 148, 149

Arif Hikmet Paşa, 10, 98
 Aristide Briand, 76, 77, 85
 Avrupa, 2, 3, 29, 32, 37, 48, 59, 61, 67, 71, 82, 87, 92, 96, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 118, 119, 130, 137, 139
 Ayandan Çürüksulu Mahmut Paşa, 42
 Aydın, 12, 25, 26, 81, 84, 115
 Aznavur, 63

B

Bab-ı Âli, 36, 43, 50, 93, 96, 103, 104, 107, 108, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 136
 Bağdatlı Hadi Paşa, 62
 Balta Limanı, 81, 95, 98
 Batı Avrupa, 114
 Batı Cephesi, 89
 Bekir Sami, 25, 42, 80, 81, 83, 84, 87, 92, 136
 Bekir Sami Bey, 42, 80, 81, 83, 84, 87, 136
 Belçika, 61
 Binbaşı İsmail Hakkı, 80, 115
 Boğazlıyan Kaymakamı Şehit Kemal Bey, 55
 Bolşevikler, 77
 Bosfor, 59, 93
 Bouillon, 101

C

Cavit Bey, 5, 55
 Celaleddin Arif Bey, 31
 Cemal Paşa, 22, 23, 24, 25, 34, 35, 36, 42
 Cemal, Hakkı, 92

Cemil Molla, 39, 68, 69, 92, 130
 Cenap Şahabettin, 112
 Cevat Paşa, 10, 34, 35

Ç

Çanakkale, 4, 6, 7, 13, 55, 118

D

Dâhiliye Nazırı Cemal, 11
 Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, 13
 Daily News, 86
 Daily Telegraph, 102
 Damat Ferit, iv, v, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 31, 38, 39, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 81, 87, 93, 94, 97, 98, 103, 112, 116, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 137, 141, 146, 147
 Damat Şerif Paşa, 9, 92
 Derince Üsera Garnizonunda, 51
 Dolmabahçe Sarayı, 8
 Dürrizade Abdullah, 46, 48

E

Edirne, 25, 32, 42, 111, 118, 119
 Ergenekon Destanı, 115
 Ermeni, 7, 10, 26, 46, 52, 59, 86, 97, 123
 Ermenistan, 14, 16, 41, 60, 88
 Erzurum, x, 12, 16, 17, 23, 59, 81, 115
 Erzurum Kongresi, 16, 17

F

Faik Nüzhet Bey, 98
 Falih Rıfkı, 53
 Ferik Rıza Paşa, 68
 Fethi Bey, 5
 Filistin, 4, 7, 58
 Franchet d'Esperey, 9

Fransa, 2, 14, 15, 40, 58, 61, 62, 67, 68, 76, 77, 82, 89, 91, 97, 108, 109, 110
 Fransız Generali Hele, 101

G

Garbiyan Hamı, 93
 Gazi Paşa, 117
 Gelibolu, 7, 88, 111
 General Harington, 119
 Göz Tabibi İsmet Paşa, 42

H

Hakimiyet-i Milliye, ii, iii, iv, v, vi, 1, 2, 29, 30, 31, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 130, 131, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143
 Halide Edip Hanım, 13
 Hamdi, Naşit, 100
 Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa, 13
 Harbiye Nazırı Ziya Paşa, 73
 Hasta Adam, 115
 Havza, 16
 Hilâl-i Ahmer, 54, 129
 Hoca Sabri, 60, 92, 116, 123
 Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 27, 42, 97
 Hüsamettin Ertürk, 8
 Hüseyin Kazım Bey, 46, 69, 98

İ

İki Lüle Şeyhi Ömer, 92
 ile İstanbul, 27, 72, 103, 119, 131
 İngiliz Hükümeti, 117
 İngiliz Muhipleri Cemiyeti, 19, 56

İngiltere, 6, 15, 37, 40, 49, 54, 56, 57, 67, 68, 76, 77, 82, 84, 94, 99, 102, 107, 108, 109, 110, 116, 117

İnönü, 75, 89, 95, 147, 148

İsmet Paşa, 89

İstanbul, ii, iii, iv, v, vi, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148

İtalya, 14, 59, 68, 76, 77, 80, 81, 82, 89, 91, 108, 109, 129

İtilaf Devletleri, 4, 6, 7, 8, 11, 16, 18, 33, 34, 39, 41, 45, 57, 59, 70, 75, 76, 77, 78, 83, 87, 88, 99, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 118, 119, 120, 122, 125, 148

İttihat ve Terakki, 1, 3, 4, 10, 11, 24, 25, 27

İzmir, 12, 13, 26, 30, 34, 37, 41, 42, 45, 52, 59, 60, 63, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 97, 104, 111, 117, 119

İzmit, 51, 53, 63, 81, 87, 100, 118

İzzet Paşa, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 26, 68, 69, 91, 92, 95, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 113, 116, 123, 124, 130, 139

K

Kalogeropoulos, 82, 85, 93

Kazım Karabekir, 12, 17

Kızıl Elma, 115

Kont Sforza, 77, 81, 85, 118

Kuva-yı İnzibatiye, 53

Kuva-yı Milliye, 9, 13, 19, 23, 24, 26, 34, 35, 37, 40, 45, 48, 50, 51, 52, 53, 146, 148

Kuva-yı Tenkiliyeye, 52

L

Le Temps, 59

Lloyd George, 15, 39, 61, 77, 82, 84, 85, 86, 89, 93

Londra, 4, 39, 40, 46, 57, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 94, 97, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 129, 130, 139, 140, 142, 148

Londra Konferansı, 39, 75, 93, 129

Lord Curzon, 34, 67, 76, 77, 102, 107, 108, 118

M

Mahir Sait, 92

Mahmut Esat, 81

Marmara, 6, 8, 33, 39, 50, 111, 148

Matbuat Cemiyeti, 101

Mebusan Meclisi, 27, 32, 33, 49, 102, 131

Meclis-i Mebusan, 5, 24, 25, 27, 28, 31, 37, 42, 56, 128, 140, 147

Meclis-i Vükela, 8, 18, 61, 70, 103, 104, 124

Mehmet Emin Bey, 13

Misak-ı Milli, 26, 27, 32, 33, 81, 100, 102, 106, 112, 144, 145

Mondros Mütarekesi, v, 1, 32, 38, 110

Morning Post, 80

Mösyö Andre, 56

Mösyö De France, 14
 Mustafa Arif Bey, 98
 Mustafa Kemal Paşa, v, 1, 4, 5, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 31, 32, 35, 36, 38, 45, 78, 79, 82, 99, 117, 119, 120, 122, 124, 127, 131, 146, 148
 Mustafa Sabri, 92, 130
 Musul, 7, 58, 149
 Mutedil Milliyetperverler, 60
 Münir Bey, 99

N

Nazır esbak Sait, 98
 Nazırı Ali Rüştü, 93
 Nigehbancı Fettah, 114
 Nihat Reşat Bey, 81, 84

O

On iki Ada, 14
 Onlar Konseyi, 14
 Osmanlı Devleti, iv, 1, 2, 3, 4, 9, 10, 14, 16, 32, 37, 39, 83, 113, 127, 131, 148, 149

P

Paris, 12, 14, 15, 16, 18, 34, 39, 46, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 77, 78, 81, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 118, 130, 140, 147
 Peyam-ı Sabah, 52, 56, 67

R

Rauf Bey, 5, 6, 17, 27, 39, 40
 Raymond Poincare, 101, 105, 118
 Refet Paşa, 42, 122, 124, 125, 132, 146
 Refik Halit, 92
 Reşat Halis, 62
 Reşat Hikmet Bey, 6
 Rıza Tevfik, 9, 14, 62

Robert Frew, 56, 92, 93, 103
 Rum Beyoğlu Fahreddin Bey, 49
 Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 25
 Rumlar, 84, 85, 95, 96
 Rusya, 76

S

Saint James Sarayı, 82
 Sait Molla, 9, 56, 60, 81, 113
 Sakarya Savaşı, 99, 107
 Salih Paşa, iv, 22, 25, 27, 29, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 64, 68, 69, 95, 98, 128, 130
 Samsun, 12, 15, 18, 42
 San Remo Konferansı, 57, 58
 Selimiye Kışlası, 52
 Sevr Antlaşması, 62, 64, 67, 69, 71, 74, 76, 80, 85, 86, 87, 89, 91, 106, 107, 108, 111, 113, 129
 Sivas Kongresi, 17, 18, 19, 20, 23, 25, 26
 Spa Konferansı, 61, 141
 Sultan Fatih, 63
 Suriye, 4, 7
 Süleyman Şefik Paşa, 19, 51

Ş

Şark Ekspresi, 103
 Şevket Süreyya Aydemir, 12, 39
 Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi, 98
 Şura-yı Saltanat, 61, 64, 97, 106

T

Talat Paşa, 4, 55
 Teşkilat-ı Esasiye, 116
 Tevfik Paşa, iv, v, 4, 8, 9, 10, 11, 14, 21, 26, 28, 30, 38, 46, 57, 58, 59, 61, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 87, 91, 92, 93,

94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 104, 106,
 107, 108, 114, 116, 119, 120, 121, 123,
 129, 130, 131, 137, 138, 141, 142, 144,
 148
 Times, 102
 Townshend, 5
 Trabzon, 12, 32, 41, 42, 59, 81, 115
 Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, 41, 42
 Trakya, 14, 26, 33, 58, 59, 63, 85, 87,
 97, 100, 104, 111, 113, 114, 117, 118,
 122, 146
 Türkiye Büyük Millet Meclisi, 57, 64,
 78, 79, 83, 100, 103, 110, 112, 113,
 115, 116, 120, 122, 124, 125, 126, 131,
 132, 139, 142
 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 2, 4, 8,
 144, 146

V

Vahdettin, 4, 6, 11, 21, 30, 68, 92, 100
 Vakit Gazetesi, 106
 Venizelos, 62, 63

W

Walter Guinness, 76
 Wilson, 5, 6, 14, 15, 29, 36, 43, 147

Y

Yakup Şevket Paşa, 7
 Yavuz Sultan Selim, 63
 Yıldız Sarayı, 61
 Yunanistan, 14, 54, 58, 75, 80, 82, 85,
 88, 89, 99, 104, 108, 109, 110, 112,
 113, 114, 117, 131
 Yunus Nadi, 24, 81
 Yusuf Kemal Bey, 99, 100, 101, 102,
 105, 106, 107, 111, 112, 130, 142, 143

KAYNAKLAR

1.SÜRELİ YAYIN

“Anadolu Hainler ve Zalimlerle Anlaşmaz”, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1920 (İsimsiz Makale).

“Anadolu Hayatıyla Padişah Saltanatıyla Meşgul”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1921 (İsimsiz Makale).

“Anadolu-İstanbul”, *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ekim 1920 (İsimsiz Makale).

“Anadolu ve İstanbul”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1921 (İsimsiz Makale).

“Anzavur’un Paşalığı!”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 13 Nisan 1920 (İsimsiz Makale).

“Anzavur’un Tenkili”, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920.

“Bab-ı Âli Konferansa Gelmek İstiyor Fakat Millet Onu Lağv Ediyor”, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i evvel 1922.

“Bab-ı Âli ve Biz”, *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1922 (İsimsiz Makale).

“Bab-ı Âli’nin Cevabı mı? İhaneti mi?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Nisan 1922 (İsimsiz Makale).

“Bab-ı Âli’nin Cevabı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Mayıs 1922 (İsimsiz Makale).

Bekir Sami Bey’in Talepleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1921.

“Bindiği Dalı Kesiyor”, *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Nisan 1921 (İsimsiz Makale).

“Biz ve Onlar”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1920 (İsimsiz Makale).

Bugünkü İstanbul Muhabirimizin Müşehadatı, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1922.

“Bünye-i Devlette İkilik”, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Kasım 1920 (İsimsiz Makale).

Cevabımızın Tesirleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1922.

Damat Ferit Avrupa'ya Niçin Gitti?, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1921.

“Damat Ferit’in Sukutu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ekim 1920 (İsimsiz Makale).

Dün Meclisimiz İnfak-ı Tam ile Kararını Verdi; Türkiye Halkı İstanbul'daki Şekli Hükümeti Ebediyen Tarihe Müntekil Addetmiştir, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1922.

“Gençlik ve *Hakimiyet-i Milliye*”, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Teşrin-i Evvel 1922 (İsimsiz Makale).

“*Hakimiyet-i Milliye*’nin Tecellisi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1920 (İsimsiz Makale).

“Hala da Usanmadılar mı?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i evvel 1922 (İsimsiz Makale).

Hariciye Vekilimizin Seyahati, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Şubat 1922.

Heyet-i Vekilenin Tevfik Paşa'ya Mektubu, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1921.

Hıyanete Karşı, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1920.

“Hükümet Muhtırası”, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Kanun-ı Sani 1920 (İsimsiz Makale).

Hüsrev Bey, “İstanbul Felaketi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 10 Nisan 1920.

“İngiliz Hıyanet Şebekesi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1920 (İsimsiz Makale).

İngiliz Polislerinin Tevfik Paşa'ya Tecavüzü, *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Mayıs 1921.

İnhiraf-ı Mizac-ı Hümayun”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1920.

“İstanbul Anadolu ile İhtilaf İstiyor”, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Ekim 1920 (İsimsiz Makale).

İstanbul Anadolu Mücahedesini Büyük Bir Heyecanla Teyit Ediyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Şubat 1922.

İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1920.

İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1920.

İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1920.

İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1920.

İstanbul Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Haziran 1920.

İstanbul Hakkında Son Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1920.

İstanbul Hükümeti, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Kasım 1920.

İstanbul Hükümetinin Programında Neler Var?, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Kasım 1920.

İstanbul Kabinesi Değişiyor mu?, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1921.

İstanbul Kabinesindeki İstifalar, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ağustos 1921.

İstanbul Kabinesindeki Tebdilat, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1921.

İstanbul Kabinesindeki Tebdilatın Esbabı, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Haziran 1921.

İstanbul Mektubu -Tevfik Paşa'nın Israrı-, *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1921.

İstanbul Mektubu, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1920.

İstanbul Mektubu, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Şubat 1921.

“İstanbul ve Ankara”, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Aralık 1920, (İsimsiz Makale).

“İstanbul Zihniyeti, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Kasım 1920, (İsimsiz Makale).

İstanbul, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1920.

İstanbul'da Bir Taklib-i Hükümet Teşebbüsü, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1922.

İstanbul'da Bütün Nezaretler İlgâ Edildi, *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Teşrin-i Sani 1922.

İstanbul'da Cereyan, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1920.

İstanbul'da İn'ikad Eden Şura-yı Saltanatın Verdiği Kararlar, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Haziran 1921.

"İstanbul'daki Tahvil", *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1921 (İsimsiz Makale).

İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Resmen Teşkil Edildi, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Teşrin-i Sani 1922.

İstanbul'da Vaziyet, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1920.

"İstanbul'daki İngiliz Oyunları", *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1920 (İsimsiz Makale).

İstanbul'un Murahhasları, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1921.

"İşgalin Mahiyeti ve Neticesi", *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Nisan 1920 (isimsiz Makale).

İzzet Paşa Giderken Ne Söylemiş, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1922.

İzzet Paşa Kimlerle Seyahat Ediyor?, *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1922.

İzzet Paşa Londra'ya Giderken, *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Mart 1922.

İzzet Paşa'nın Avrupa Seyahati, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1922.

İzzet Paşa'nın İç Yüzü, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1922.

Kabul Ediyorlar Çünkü, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1922.

Konferans Etrafında, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 şubat 1921.

Konferans Tarafına Tebliğ Edilen Şartlar, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Mart 1921.

Konferans ve Mukadder Teehhür, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1922.

“Konferans ve Şark Meselesi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Şubat 1921 (İsimsiz Makale).

Londra Konferansı İlk Resmi Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Şubat 1921.

Londra Konferansı Müzakeratının Tafsilatı, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1921.

Londra Konferansı, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1921.

Meclis-i Mebusan Etrafında”, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Kanuni Sani 1920 (İsimsiz Makale).

“Meclisi Mebusan Kapanabilir mi?”. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 6 Şubat 1920 (İsimsiz Makale).

Mudanya Konferansı Bugün Başlıyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i evvel 1922.

Mütareke Etrafında, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mart 1922.

Mütareke Teklifi, *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Mart 1922.

“Onlar Kimdir?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1922 (İsimsiz Makale)

Osmanlı İmparatorluğu Münkariz Olmuştur, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i Evvel 1922.

Paris Konferansı, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1922.

Resmi Vesaik-i Hıyanet, *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Eylül 1920.

Sadrazam Tevfik Paşa'nın Vakıf Gazetesine Beyanatı, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Mart 1922.

Son Dakika Mesut Haberler, *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i Sani, 1922.

“Son Ümit”, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Kasım 1920 (İsimsiz Makale).

Sulh Etrafında Spa Konferansı Açıldı, *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1920.

Sulh Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1920.

“Sulh Konferansı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1922. (İsimsiz Makale).

Sulh Muahedesi Muvacehesinde Biz ve Damat Ferit Kabinesi”, *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi, 27 Mayıs 1920 (İsimsiz Makale).

Sulhun İmzası, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1920.

Şark Konferansı, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Şubat 1922.

“Tarih Nazarında İstanbul Hükümeti”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1920 (İsimsiz Makale).

“Tarihi Bir Celse 2”, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i sani 1922 (İsimsiz Makale).

“Tarihi Bir Celse”, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Teşrin-i Sani 1922 İsimsiz Makale).

Telgraf Haberleri Türkiye Sulhu, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1920.

Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1920.

Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1920.

Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1920.

Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920.

Telgraf Haberleri, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1920.

Tevfik Paşa Hazretlerinin Beyanatı, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1922.

Tevfik Paşa İstifa Etmiyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Nisan 1921.

Tevfik Paşa Nice’de Kalıyor, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Mart 1921.

Tevfik Paşa'nın Beyanat-ı Makulesi, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Şubat 1921.

Tevfik Paşa'nın Beyanattı, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Haziran 1921.

Tevfik Paşa'nın Beyanattı, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Mart 1921.

Tevfik Paşa'nın Cevabı, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 2 Ağustos 1920.

Tevfik Paşa'nın Sadakattı, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1921.

Türk'ü Türk'e Kırdırmak İstiyorlar, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1920.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İslam Alemi'ne Hitabı, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 13 Mayıs 1920.

Türkiye Sulhu Hakkında, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 3 Haziran 1920.

Türkiye Sulhu, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 24 Mayıs 1920.

Türkiye Sulhu, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1920.

“Vaziyetin Hakikattı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1920 (İsimsiz Makale)

“Vicdan-ı Beşer Huzurunda”, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1922 (İsimsiz Makale)

Yeni Bir Cinayet, *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Mart 1922.

Yeni Gelen Bir Zatla Mülakat, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1920.

“Yeni Kabine”, *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ekim 1920 (İsimsiz Makale)

Yusuf Kemal Bey Londra'da, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1922.

Yusuf Kemal Bey'in Beyanattı, *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1922.

2. HATIRALAR

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, (haz. Zeynep Korkmaz), ATAM Yayınları, Ankara 2007.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım*, Cilt I, Baha Matbaası, İstanbul 1965.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Cebesoy, Ali Fuat, *Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1957.

Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.

Ertürk, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.

Özalp, Kazım, *Milli Mücadele 1919-1922*, TTK Basımevi, Ankara 1971.

Simavi, Lütfi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

3. TETKİK ESERLER

3.1. Kitaplar

Ağaoğlu, Samet, *Kuvayı Milliye Ruhu*, Ağaoğlu Matbaası, İstanbul 1964.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt:I-II-III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt: İstanbul, 2010.

Arslan, Ali, *İstanbul'dan Çıkış Milli Mücadele'ye Giriş*, İdil Yayıncılık, İstanbul 2013.

Atsız, Hüseyin Nihal, *Türk Tarihinde Meseleler*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt I, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011.

- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III, TTK Yayınevi, Ankara 1983.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, TTK Basım Evi, Ankara 1973.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Kent Basımevi, Ankara 1982.
- Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul 2003.
- Erikan, Celal, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- Eroğlu, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.
- Gökbilgin, Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt I, İstanbul 2011.
- İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara 1973.
- Kabaklı, Ahmet, *Temellerin Duruşması*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Karal, Enver Ziya, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Maarif Basımevi, İstanbul 1957.
- Koloğlu, Orhan, *Son Sadrazam Milli Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa*, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.: Babür Tuna), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008.
- Mardanoviç, Abdula, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, (Çev: Ataol Behramoğlu) Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Özçelik, Mücahit, *Türk Kamuoyunda Sakarya'dan Büyük Taarruz'a (Eylül 1921-Ağustos 1922) Sessiz Bekleyiş*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2013.

- Özkan, Abdullah, *Atatürk'le Cumhuriyet Yolunda Kurtuluş*, Morpa Ofset, İstanbul 2014.
- Özkan, Hülya, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1994.
- Özkaya, Yücel ve diğerleri, *Milli Mücadele Tarihi*, Cilt I, ATAM Yayınları, Ankara 2005.
- Sakin, Serdar, *Uluslararası Bağımsızlık Projesi Misak-ı Milli Ya Da Büyük Güçlere Meydan Okuma*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:176, Kayseri 2010,
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Cilt I-II., Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Sonyel, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt II, TTK Basımevi, Ankara, 2003.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I-II-III-IV, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- Turan, Mustafa, *Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Cilt II, İstanbul 1991.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Havacılık Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 1979.
- Ünal, Tahsin, *Atatürk ve Milli Mücadele*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.
- Ürer, Levent, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Yalçın, Durmuş ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, ATAM Yayınları, Ankara 2006.
- Yalçın, Semih ve diğerleri, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2004.

Yalçın Semih,; Koca Salim, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, Berikan Yayınları, Ankara 2007.

3.2. Makaleler

Akandere, Osman, “Milli Mücadelenin Başlarında Mustafa Kemal Paşa'da Sine-i Millet Düşüncesi ile Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, ss.247-309.

Akandere, Osman, “Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuva-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları”, *AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.43, ss.343-406.

Akdağ, Ömer, “Büyük Taarruz'dan Önce Ankara ile İstanbul Arasında Saltanatın Akıbetini Tayin Eden Bir Görüşme”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, Cilt 16, ss.97-105.

Akın, Veysi, “Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, Cilt 16, ss.219-229.

Arslan, Taner, “Arşiv Vesikalarına Göre Batı Anadolu'da Yunanlılara Karşı Kazanılan Askeri Başarılar Karşısında Duyulan Memnuniyete Dair Yazışmalar”, *ÇTTAD* VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), ss.35-50.

Avcı, Orhan, “Heyet-i Temsiliye”, *Türk Yurdu*, S.291, ss.250-255.

Aydoğan, Erdal, “Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlüğünde Refet Paşa'nın İstanbul'a Gidişi, Karşılama ve İstanbul'daki İlk Günleri”, *Atatürk Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S.28, ss.253-261.

Ayışığı, Metin, “Kuvâ-yı Milliye ve İstanbul Hükümetleri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, S.I, ss.143-170.

Çelebi, Ercan, “II. İnönü Muharebesi: Askeri, Politik, İç ve Dış Kamuoyunda Meydana Getirdiği Etkileri Bakımından Bir Değerlendirme”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2003, Cilt 11, ss.199-214.

- Çelik, Kemal, “Milli Mücadelede İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, *Atatürk Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 2007, ss.569-613.
- Demir, Şerif, “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, 2011, ss.331-348.
- Duman, Selçuk, “Ali Rıza Paşa Hükümetinin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, S.2, ss.341-358.
- Duman, Selçuk, “Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Açılması ve Ali Rıza Paşa Hükümetinin Faaliyetleri”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.8, Nisan 2004, ss.117-133.
- Erlor, Yavuz, “Damat Ferit’e Suikast”, *Atatürk Dergisi*, Cilt:3, S.2, ss.107-120.
- Güneş, İhsan, “Ali Rıza Paşa Hükümeti Programı ve Meclis-i Mebusan’daki Yankıları”, *AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt.I, S.1, ss.13-27.
- Güneş, İhsan, “Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Hazırlıklar”, *X. Milli Egemenlik Sempozyumu “Büyük, Taarruz ve Sonuçları”*, Afyon 1996, ss. 39–47.
- İşler, Ertuğrul, “Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazını’na Bir Bakış”, *PAÜ Eğitim Fak. Dergisi*, 1999, Sayı:5, ss.48-54.
- Köse, İsmail, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, *History Studies*, Cilt: 6, S.3, 2014, ss.217-238.
- Öksüz, Melek, “Amerikan Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde Osmanlı Hükümetleri”, *Turkish Studies*, Cilt 5, ss.1247-1270.
- Özçelik, Mücahit, “Arşiv Belgelerine Göre Kongreler Sürecinde İstanbul Hükümetinin Mustafa Kemal’in Faaliyetlerini Engelleme Çabaları”, *Ekev Akademi Dergisi*, ss.55-75.
- Özçelik, Mücahit, “Türk Kaynaklarında İstanbul’un İtilaf Devletleri’nce Tahliye Edilmesi”, *Bellekten*, Cilt: LXXVI-S.276, ss.647-671.

Özdemir, Mehmet, “Kurtuluş Savaşı’nda Bir Diplomasi Zaferi: İstanbul’un Teslim Alınması”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, Cilt 16, ss.230-240.

Öztoprak, İzzet, “İkinci İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara’da Hükümet Değişikliği”, *ATAM Dergisi*, S.42, Ankara 1998, ss.1081-1097.

Öztoprak, İzzet, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, ATAM Yayınları, (Haz. Berna Türkdoğan), Ankara 2000, ss. 157–205.

Sarıçelik, Kerim, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleri’ne Karşı Anadolu’nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21, ss.173-189.

Saylan, Gürkan Fırat, “İstanbul’un Resmen İşgali (16 Mart 1920)”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt II, S.41, Ocak 2014, ss.17-40.

Türkmen, Zekeriya, “Kuva-yı Milliye Döneminde İstanbul-Anadolu İlişkilerinde Yumuşama Dönemine Geçiş: Ali Rıza Paşa Kabinesi- Mustafa Kemal Paşa İlişkileri”, *Atatürk Dergisi*, Cilt III, S.I, ss.201-213.

Yalçın, Semih, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal’in İstanbul’daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918- 16 Mayıs 1919)”, *Ankara DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, ss.173-206.

Zeyrek, Şerafettin, “Amasya Mülakatı”, *ATAM Dergisi*, S.14, 1989, ss.467-477.

3.3. Tezler

Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2011 (Basılmamış Doktora Tezi).

Özçelik, Mücahit, *Türk Basınında Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşına Giriş Süreci*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2006 (Yayımlanmamış Master Tezi).

Sakin, Serdar, *Türkiye’nin Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu Açısından Musul Sorunu*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2007 (Basılmamış Doktora Tezi).

EKLER

Ek 2: Tarih Nazarında İstanbul Hükümeti, Hakimiyet-i Milliye, (2 Eylül 1920)

برنجی سنه - نومرو ۶۰
 صاحب امتیاز و مدیر مسئول: رجب زهدی
 آدرسی: آقره - حاکمیت ملیه
 ملکی: ملئک اراده سنی حاکم قیلمقدرد.
 آتی آتی
 [۱۹۲۰] غر و شندر

چیشنبه ۳ ایلول ۱۳۴۰
 نور تحریریه ایچون حاکمیت ملیه، اوراداره
 ایچون مدیر مسئوله مرچانت اوورور .
 نسخگی هر روز [۱۳] غر و شندر .
 هفته ده اوج دفعه نشر اولتور .

حاکمیت ملیه

تاریخ نظر نده استانبول حکومتی

بایرام مناسبتیله اردویه برتعمیم

بو بؤک ملت مجلسی رئیس مصطفی کمال پاشا حضرتلرینک دعواصن و سیاسی وضعیت حقدنه اردویه تالار اوآ کشیده ایندک کوری بیاتناه

۱ - جبهه دمی عسکر آردویشلرله بایراملاشماق و وضعیت عمومی حصدن تعیین اینک اوزده مدافعه ملیه وکیل و ارکان حربیه عمومی رئیس ایل برلکده اسکیمیره کلمه . بایرامکن مبارک اولسون . وطنرک تخلصی ایچون کریشد . یکنر تقدیس مجاهده دعوات حله قریباً احرارز موقیت ایدر و حقیق بایراملر یازارز .

۲ - دعواصنک مشروعه و پیونده موق اولاجنده اک یاز دلیردن بری اولقی اوزده عسکرک اولرود وضعیت عمومی جباتک لیمزه آلدینی مهم جزایلی ذکر ایدهجکم . اردویشلر شرق حدودمزه قدر ایلمیشک وزیر . معاونت اینکک صودیله بزمه توجید حرکت ایدویشکی فعلاً آسبات ایلین باشوویک اردویری امیرالیبت دولترک شرقده یکنه استنادکهن اولان لمستانق اسلا و هر یزده یوک طرفلراحرار ایدرک اولرودلر اولرک بره قدرایلمه دیلر . شدله ایلمه یکنه و کندی جیناری تیبید ایلین مقاومتور اسلا آقبی فارخوسده آروپا دولتری اهنامه معاونت ایچون برلک غر دمی کوندرمه یکنه وضعیت دور . بناه علیله بو تهنه یزده فارنی نوعی اخیه و اهمه سیه یزایلیری و ایستدانه قرار یوردیلر . لمستاندکی وضعیت ایلدنی کتفنا ایچون قریب سوخلنه یوان لفظاتی سوق اولرودنه یزایلدی . مع هذا تمدنلرین بو کونک کاله موجهه سنده آروپا دولتری یزایلدی و وضعیتلری سرمنه اسلا ایدرک ینون قوتلری یولک ویت تهنک سنده فارنی استعمال ایدمیلک ایچون یزایلمه حرب جبهه منن فارنی بکین بر تهنه یزایر ایدرملری احتالی وادرد . یو سوک کوندره انسان معلومت بو احتالی بکنه مده تحقیقات و حسابات دقیقه نتیجه سنده یوان لیلرک بوله برتنه تعیین ایدمیله جکاری اعظمی قوته فارنی اردویشلرک موقیتله معمله ایدمیله جک بروشیدنه یوان لیلرک تحق ایقندر . مدبر و معرکام سامانک شایان شکران برتیجه سی اولقی اوزده یزایلدی کنیران بو اردویشلرک یقادر اکر معرالمقول فدا کالارله قدر کوچولویکی دین وطن دوشمانلرینه ایل اوله جق درجه ده آچالده یق قارشیدنه عییا نصل اضطر ایلر د عییا اکر اوافق برمناسبتی بیه قبول ایدمیلکمی ؟ ایشته صوصایز صداسی ملی وجدانک ده ایشتمز حکمی صلح معاهدنامه فی امضا ایدنلر مجرمدر . تاریخچه له مناسبتلری یوقدر ، نسلمزدن دکلدرد .

۱ - جبهه دمی عسکر آردویشلرله بایراملاشماق و وضعیت عمومی حصدن تعیین اینک اوزده مدافعه ملیه وکیل و ارکان حربیه عمومی رئیس ایل برلکده اسکیمیره کلمه . بایرامکن مبارک اولسون . وطنرک تخلصی ایچون کریشد . یکنر تقدیس مجاهده دعوات حله قریباً احرارز موقیت ایدر و حقیق بایراملر یازارز .

۲ - دعواصنک مشروعه و پیونده موق اولاجنده اک یاز دلیردن بری اولقی اوزده عسکرک اولرود وضعیت عمومی جباتک لیمزه آلدینی مهم جزایلی ذکر ایدهجکم . اردویشلر شرق حدودمزه قدر ایلمیشک وزیر . معاونت اینکک صودیله بزمه توجید حرکت ایدویشکی فعلاً آسبات ایلین باشوویک اردویری امیرالیبت دولترک شرقده یکنه استنادکهن اولان لمستانق اسلا و هر یزده یوک طرفلراحرار ایدرک اولرودلر اولرک بره قدرایلمه دیلر . شدله ایلمه یکنه و کندی جیناری تیبید ایلین مقاومتور اسلا آقبی فارخوسده آروپا دولتری اهنامه معاونت ایچون برلک غر دمی کوندرمه یکنه وضعیت دور . بناه علیله بو تهنه یزده فارنی نوعی اخیه و اهمه سیه یزایلیری و ایستدانه قرار یوردیلر . لمستاندکی وضعیت ایلدنی کتفنا ایچون قریب سوخلنه یوان لفظاتی سوق اولرودنه یزایلدی . مع هذا تمدنلرین بو کونک کاله موجهه سنده آروپا دولتری یزایلدی و وضعیتلری سرمنه اسلا ایدرک ینون قوتلری یولک ویت تهنک سنده فارنی استعمال ایدمیلک ایچون یزایلمه حرب جبهه منن فارنی بکین بر تهنه یزایر ایدرملری احتالی وادرد . یو سوک کوندره انسان معلومت بو احتالی بکنه مده تحقیقات و حسابات دقیقه نتیجه سنده یوان لیلرک بوله برتنه تعیین ایدمیله جکاری اعظمی قوته فارنی اردویشلرک موقیتله معمله ایدمیله جک بروشیدنه یوان لیلرک تحق ایقندر . مدبر و معرکام سامانک شایان شکران برتیجه سی اولقی اوزده یزایلدی کنیران بو اردویشلرک یقادر اکر معرالمقول فدا کالارله قدر کوچولویکی دین وطن دوشمانلرینه ایل اوله جق درجه ده آچالده یق قارشیدنه عییا نصل اضطر ایلر د عییا اکر اوافق برمناسبتی بیه قبول ایدمیلکمی ؟ ایشته صوصایز صداسی ملی وجدانک ده ایشتمز حکمی صلح معاهدنامه فی امضا ایدنلر مجرمدر . تاریخچه له مناسبتلری یوقدر ، نسلمزدن دکلدرد .

۱ - جبهه دمی عسکر آردویشلرله بایراملاشماق و وضعیت عمومی حصدن تعیین اینک اوزده مدافعه ملیه وکیل و ارکان حربیه عمومی رئیس ایل برلکده اسکیمیره کلمه . بایرامکن مبارک اولسون . وطنرک تخلصی ایچون کریشد . یکنر تقدیس مجاهده دعوات حله قریباً احرارز موقیت ایدر و حقیق بایراملر یازارز .

۲ - دعواصنک مشروعه و پیونده موق اولاجنده اک یاز دلیردن بری اولقی اوزده عسکرک اولرود وضعیت عمومی جباتک لیمزه آلدینی مهم جزایلی ذکر ایدهجکم . اردویشلر شرق حدودمزه قدر ایلمیشک وزیر . معاونت اینکک صودیله بزمه توجید حرکت ایدویشکی فعلاً آسبات ایلین باشوویک اردویری امیرالیبت دولترک شرقده یکنه استنادکهن اولان لمستانق اسلا و هر یزده یوک طرفلراحرار ایدرک اولرودلر اولرک بره قدرایلمه دیلر . شدله ایلمه یکنه و کندی جیناری تیبید ایلین مقاومتور اسلا آقبی فارخوسده آروپا دولتری اهنامه معاونت ایچون برلک غر دمی کوندرمه یکنه وضعیت دور . بناه علیله بو تهنه یزده فارنی نوعی اخیه و اهمه سیه یزایلیری و ایستدانه قرار یوردیلر . لمستاندکی وضعیت ایلدنی کتفنا ایچون قریب سوخلنه یوان لفظاتی سوق اولرودنه یزایلدی . مع هذا تمدنلرین بو کونک کاله موجهه سنده آروپا دولتری یزایلدی و وضعیتلری سرمنه اسلا ایدرک ینون قوتلری یولک ویت تهنک سنده فارنی استعمال ایدمیلک ایچون یزایلمه حرب جبهه منن فارنی بکین بر تهنه یزایر ایدرملری احتالی وادرد . یو سوک کوندره انسان معلومت بو احتالی بکنه مده تحقیقات و حسابات دقیقه نتیجه سنده یوان لیلرک بوله برتنه تعیین ایدمیله جکاری اعظمی قوته فارنی اردویشلرک موقیتله معمله ایدمیله جک بروشیدنه یوان لیلرک تحق ایقندر . مدبر و معرکام سامانک شایان شکران برتیجه سی اولقی اوزده یزایلدی کنیران بو اردویشلرک یقادر اکر معرالمقول فدا کالارله قدر کوچولویکی دین وطن دوشمانلرینه ایل اوله جق درجه ده آچالده یق قارشیدنه عییا نصل اضطر ایلر د عییا اکر اوافق برمناسبتی بیه قبول ایدمیلکمی ؟ ایشته صوصایز صداسی ملی وجدانک ده ایشتمز حکمی صلح معاهدنامه فی امضا ایدنلر مجرمدر . تاریخچه له مناسبتلری یوقدر ، نسلمزدن دکلدرد .

درک حریت و استقلال ایچون مجاهدیه کیریش ایلان ملت؛ بولکینی قانی ایله تمیزله میکر برناموس بورجی طایفه ددر؛ چونکه تاریخچه بوخیانت لوق ایلد آوده فالاماز استانبول حکومتی که دوشمن نام و حسابنه آناتولو مجاهدوسمز لر زده دار اینک ایچون تولو ، تولو ایلرک مع و شتبع و اسطلاله تفرقه صاحبانچالیشمقه بولوق، بولکینی اودوجا دتور و دستکره برقیلعه صوقشدر که اولرک انسان صورتنده اولملری حسیه بولک قارشیدنه دانسانک کندی وار ایلدن اسکراه ایدمیلک کلبور .

مع مقابلهت، حریت و استقلال حقن ایلته قورومانه موق اولاجق و بوتون خائزلر، دیسیر لایق اوله قتری ناقبه اوغرایه جقدر . ملئک بوغز و ایچانی مارسله قدن صوند . تاریخ ، حریت و استقلال مجاهدلرینک مظانر . یزایلمه دولود . ظم و تعلب سریع ایلر اولدر .

« جوانمردان ، تله حذر غوغاندن ایق دین؛ ازرشعتیهر قهرک آتش خون حیددن ... »

درک حریت و استقلال ایچون مجاهدیه کیریش ایلان ملت؛ بولکینی قانی ایله تمیزله میکر برناموس بورجی طایفه ددر؛ چونکه تاریخچه بوخیانت لوق ایلد آوده فالاماز استانبول حکومتی که دوشمن نام و حسابنه آناتولو مجاهدوسمز لر زده دار اینک ایچون تولو ، تولو ایلرک مع و شتبع و اسطلاله تفرقه صاحبانچالیشمقه بولوق، بولکینی اودوجا دتور و دستکره برقیلعه صوقشدر که اولرک انسان صورتنده اولملری حسیه بولک قارشیدنه دانسانک کندی وار ایلدن اسکراه ایدمیلک کلبور .

مع مقابلهت، حریت و استقلال حقن ایلته قورومانه موق اولاجق و بوتون خائزلر، دیسیر لایق اوله قتری ناقبه اوغرایه جقدر . ملئک بوغز و ایچانی مارسله قدن صوند . تاریخ ، حریت و استقلال مجاهدلرینک مظانر . یزایلمه دولود . ظم و تعلب سریع ایلر اولدر .

« جوانمردان ، تله حذر غوغاندن ایق دین؛ ازرشعتیهر قهرک آتش خون حیددن ... »

درک حریت و استقلال ایچون مجاهدیه کیریش ایلان ملت؛ بولکینی قانی ایله تمیزله میکر برناموس بورجی طایفه ددر؛ چونکه تاریخچه بوخیانت لوق ایلد آوده فالاماز استانبول حکومتی که دوشمن نام و حسابنه آناتولو مجاهدوسمز لر زده دار اینک ایچون تولو ، تولو ایلرک مع و شتبع و اسطلاله تفرقه صاحبانچالیشمقه بولوق، بولکینی اودوجا دتور و دستکره برقیلعه صوقشدر که اولرک انسان صورتنده اولملری حسیه بولک قارشیدنه دانسانک کندی وار ایلدن اسکراه ایدمیلک کلبور .

مع مقابلهت، حریت و استقلال حقن ایلته قورومانه موق اولاجق و بوتون خائزلر، دیسیر لایق اوله قتری ناقبه اوغرایه جقدر . ملئک بوغز و ایچانی مارسله قدن صوند . تاریخ ، حریت و استقلال مجاهدلرینک مظانر . یزایلمه دولود . ظم و تعلب سریع ایلر اولدر .

« جوانمردان ، تله حذر غوغاندن ایق دین؛ ازرشعتیهر قهرک آتش خون حیددن ... »

Ek 3: İstanbul Zihniyeti, Hakimiye-i Milliye, (9 Kasım 1920)

ایران شاه : ولایت مطیعیه داخله داره مخصوصه
تتوا قانون آدوسی : آقره عا کت مله

۱۳۰۰ هجری قمری
۱۹۲۰ میلادی
شهر شمشاد
سور خرمیه ایچون خشت خرمیه نور اورد
ایچون در مشوره ساخت اورد

برای اولکی نسله یگر می خروشدر

بیخچی سه - ورمو ۱۳ شهریور خروشدر

صاحب امتیاز و مدیر مسئول : دیم احمدی

آقره
سال
۱۳۰۰
۱۳۰۰

شیدیک هتده اوجده نشر اولور

استانبولده هر کون بر نه ترقیه

استانبولده هر کون بر نه ترقیه

استانبولده هر کون بر نه ترقیه

استانبول دهنتی

استانبولده هر کون بر نه ترقیه

استانبولده هر کون بر نه ترقیه

استانبولده هر کون بر نه ترقیه

قوچونست بایرامی

قوچونست بایرامی

قوچونست بایرامی

قوچونست بایرامی

معاهده نك متممی

معاهده نك متممی

معاهده نك متممی

معاهده نك متممی

ارمنستانله مناسباتمز

ارمنستانله مناسباتمز

ارمنستانله مناسباتمز

ارمنستانله مناسباتمز

چهارده

چهارده

چهارده

چهارده

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Yasemin ÇELİK

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri:02.07.1987/ELAZIĞ

Medeni Durumu: Bekâr

Tel: 05052967337

Eposta: ayyuce-23@hotmail.com

Yazışma Adresi: Yeni Mahalle Kemal Şedele Caddesi Budak Apartmanı B Blok 16/5
Merkez/ELAZIĞ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans:	Erciyes Üniversitesi SBE	2011-2015
Tezsiz Yüksek Lisans:	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2010
Lisans:	Fırat Üniv. Fen Edebiyat Fak. Tarih Bölümü	2009
Lise:	Elazığ Mehmet Akif Ersoy Lisesi	2004

YABANCI DİL

İngilizce (Orta)